

ISSN 2409-9260 (Print)
ISSN 2415-3869 (Online)

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВСЕУКРАЇНСЬКА АСОЦІАЦІЯ МОЛОДИХ НАУКОВЦІВ

НАУКОВИЙ ВІСНИК
Одеського національного економічного університету

Збірник наукових праць

№ 1-2 (290-291), 2022

Виходить 10-12 разів на рік (5-6 випусків) • Заснований у грудні 1994 р.

Одеса
2022

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Головний редактор

Коваленко Вікторія Володимирівна, доктор екон. наук, професор, Одеський національний економічний університет, Україна

Заступники головного редактора

Слатвінська Марина Олександрівна, доктор екон. наук, професор, Одеський національний економічний університет, Україна,

Літвінов Олександр Сергійович, доктор екон. наук, доцент, Одеський національний економічний університет, Україна,

Технічний редактор

Кулікова Єлизавета Олександрівна, викладач, фахівець I категорії, Одеський національний економічний університет, Україна

Амброзі Маріан Маріанович кандидат філософських наук, доцент, Коледж міжнародного бізнесу ISM Словачина в Пряшеві (Словачина), Андрашик Ладислава доктор технічних наук, професор, Словацький технологічний університет (Словачина), Божинова Маріяна доктор екон. наук, професор, Академія економіки ім. Д. А. Ценова, Республіка Болгарія, Бухтіарова Аліна Геннадіївна кандидат екон. наук, доцент, Сумський державний університет, Україна, Валігура Володимир Андрійович кандидат екон. наук, доцент, Західноукраїнський національний університет, Васильчишин Олександра Богданівна доктор екон. наук, доцент, Західноукраїнський національний університет, Україна, Гончаренко Олена Миколаївна доктор екон. наук, професор, Одеський національний економічний університет, Україна, Горняк Ольга Василівна доктор економічних наук, професор, Одеський національний університет ім. І.І.Мечникова, Україна, Горовий Дмитро Анатолійович доктор екон. наук, професор, Харківський технічний університет «Харківський політехнічний інститут», Україна, Гросу Вероніка доктор економічних наук, професор, Сучавський університет імені Штефана чел Маре, (Сучава, Румунія), Гудзь Тетяна Павлівна доктор екон. наук, доцент, Вищий навчальний заклад Укоопспілки, Полтавський університет економіки і торгівлі, Україна, Даниліна Світлана Олексіївна кандидат економічних наук, доцент, Одеський національний економічний університет, Україна, Єрмакова Ольга Анатоліївна доктор екон. наук, професор, Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України, Жаворонок Артур Віталійович кандидат екон. наук, доцент, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Жердецька Лілія Вікторівна доктор екон. наук, доцент, Одеський національний економічний університет, Україна, Зарогіадіс Прігоріс кандидат екон. наук, доцент Університет Аристотеля в Салоніках, Греція, Зборіна Ірина Михайлівна кандидат екон. наук, доцент, Поліський державний університет, Республіка Білорусь, Збрицька Тетяна Петрівна кандидат екон. наук, доцент, Одеський національний економічний університет, Україна, Зеленка Владімір кандидат екон. наук., доцент, Вища школа економіки у Празі, Чеська Республіка, Кетнерс Карліс доктор екон. наук, професор, Банківська вища школа бізнесу і фінансів, Латвійська Республіка, Кузіна Руслана Віліївна доктор екон. наук, професор, Одеський національний економічний університет, Україна, Кузнецова Інна Олексіївна доктор екон. наук, професор, Одеський національний економічний університет, Україна, Лайко Олександр Іванович доктор екон. наук, старший науковий співробітник, Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України, Лоханова Наталія Олексіївна доктор екон. наук, професор, Одеський національний економічний університет, Україна, Маркс-Бельська Рената кандидат екон. наук., доцент, Вармінсько-Мазурський університет в Ольштині, Республіка Польща, Меджибовська Наталія Семенівна доктор екон. наук, професор, Одеський національний економічний університет, Мельник Леонід Васильович доктор екон. наук, доцент, Національний університет водного господарства та природокористування, Україна, Міхальчук Камелія-Каталіна, кандидат екон. наук, доцент, Сучавський університет імені Штефана чел Маре, (Сучава, Румунія), Муршудді Фахри Фуад огли доктор філософії з економіки, докторант кафедри фінансів і фінансових інститутів Азербайджанського державного економічного університету (Азербайджан), Нездоймінов Сергій Георгійович кандидат екон. наук, доцент, Одеський національний економічний університет, Україна, Онищенко Світлана Володимирівна доктор екон. наук, професор, Національний університет «Полтавська політехніка ім. Ю. Кондратюка, Україна, Пантелєєва Наталія Миколаївна доктор екон. наук, професор, Черкаський науково-навчальний інститут Університету банківської справи, Патлатой Олександр Євгенович кандидат економічних наук, доцент, Одеський національний економічний університет, Семенова Валентина Григорівна доктор екон. наук, професор, Одеський національний економічний університет, Україна, Сергєєва Олена Степанівна кандидат економічних наук, доцент, Одеський національний економічний університет, Україна, Слободяник Юлія Борисівна доктор екон. наук, професор, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана, Україна, Сментина Наталія Валентинівна доктор екон. наук, професор, Одеський національний економічний університет, Україна, Сівік Людмила Єгорівна доктор екон. наук, професор, Поліський державний університет, Республіка Білорусь, Тульвінські Міхаєла кандидат екон. наук, доцент, Сучавський університет імені Штефана чел Маре, (Сучава, Румунія), Уханова Інна Олегівна кандидат екон. наук, доцент, Одеський національний економічний університет, Україна, Хомутенко Алла Віталіївна доктор екон. наук, доцент, Одеський національний економічний університет, Україна, Чоботару Маріус-Сорін кандидат екон. наук, лектор, Сучавський університет імені Штефана чел Маре, (Сучава, Румунія), Шикіна Ольга Володимирівна кандидат екон. наук, доцент, Одеський національний економічний університет, Україна, Шелудько Сергій Андрійович, кандидат екон. наук, доцент, провідний фахівець Департаменту оцінки та заставних операцій ПАТ АБ "Південний", Україна, Школьник Інна Олександрівна доктор економічних наук, професор, Сумський державний університет, Україна

Міжнародна представленість та індексація:

Index Copernicus International (ICV 2018: 75.22).
Google Scholar (h-індекс - 10).
Open Ukrainian Citation Index (OUCI). CrossRef.
Dimensions.
Реферативна база даних «Україніка наукова».
Український реферативний журнал «Джерело».
Національна бібліотека України ім. В.І. Вернадського.
Наукова електронна бібліотека eLIBRARY.ru.
Електронний репозитарій Одеського національного економічного університету.
Російський індекс наукового цитування (РІНЦ)

Засновник та видавець:

Одеський національний економічний університет
Свідоцтво про Державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації:
Серія КВ № 20991-10791 ПР
від 18 серпня 2014 р. (перереєстрація)
Включено до категорії «Б» в «Переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук» за підстави наказу Міністерства освіти і науки України від 02.07.2020 р. № 886

Адреса редакції та видавця:

65082, м. Одеса, вул. Гоголя, 18, ауд. 110,
Одеський національний економічний університет,
науково-редакційний відділ, тел.: (+38048) 777-89-16
e-mail: visnik.nauka@oneu.edu.ua
web-site: <http://n-visnik.oneu.edu.ua/index.php>

ЗМІСТ

ФІНАНСИ, БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

Єсіна Ольга	
Розвиток інноваційних технологій у банківництві.....	10
Коваленко Вікторія, Сергєєва Олена, Іванова Тетяна	
Науково-теоретичний підхід до визначення бізнес-моделі банків.....	18
Хомутенко Алла, Луценко Ірина	
Особливості оподаткування неприбуткових установ та організацій в період дії воєнного стану на території України.....	27

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ

Видобора Володимир	
Ідеї кейнсіанської теорії економічного зростання.....	34
Левандовська Ханна, Несененко Павло	
Економічна політика: генеза та зміни до періоду формування розвинутого промислового капіталу.....	43

АНАЛІЗ, АУДИТ, ОБЛІК ТА ОПОДАТКУВАННЯ

Карпачова Ольга	
Застосування тестів контролю при аудиті фінансової звітності за МСФЗ.....	54
Кравець Дар'я	
Теоретичні та практичні аспекти ролі криптовалюти як елементу фінансових активів.....	60
Мельник Катерина, Плоскіна Андріана	
Сучасний стан та тенденції розвитку державного аудиту в Україні.....	70

МЕНЕДЖМЕНТ ТА БІЗНЕС-АДМІНІСТРУВАННЯ

Ладонько Людмила	
Соціально-економічні аспекти державного регулювання ринку праці в Україні.....	79
Галан Людмила	
Забезпечення реалізації конкурентних стратегій оператора телекомунікацій.....	88
Хетагурова Діана, Балабаш Ольга	
Стратегічний аналіз середовища підприємств готельної галузі.....	95

МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

Амбрози Маріан	
Окремі економічні та філософські контексти пандемії COVID-19.....	102

ISSN 2409-9260 (Print)
ISSN 2415-3869 (Online)

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
ODESSA NATIONAL ECONOMIC UNIVERSITY
ALL—UKRAINIAN ASSOCIATION OF YOUNG SCIENTISTS

SCIENTIFIC BULLETIN
of Odessa National Economic University
Collection of Scientific Works

№ 1-2 (290-291), 2022

Published 10-12 times a year (5-6 issues) • Founded in December 1994

Odessa
2022

EDITORIAL BOARD

Editor-in-Chief

Kovalenko Victoria, D.Sc. (Economics), Professor, Professor, Department of Banking, Odessa National University of Economics, Ukraine

Deputies of Editor-in-Chief

Slatvinska Maryna, Dr. Sc. (Econ.), Prof., Odessa National Economic University, Ukraine,

Litvinov Oleksandr, Dr. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., Odessa National Economic University, Ukraine,

Proofreader editor

Kulikova Yelizaveta, lecturer, specialist of the 1st category, Odessa National Economic University, Ukraine

Ambrose Marian Cand. Sc. (Phil.), Assoc. Prof., College of International Business ISM Slovakia in Prešov (Slovakia), **Bozhinova Mariyana**, Dr. Sc. (Econ.), Prof., D.A. Tsenov Academy of Economics, Republic of Bulgaria, **Bukhtiarova Alina**, Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., Sumy State University, Ukraine, **Valihura Volodymyr**, Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., West Ukrainian National University, Ukraine, **Vasylychshyn Alexandra**, Dr. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., West Ukrainian National University, Ukraine, **Goncharenko Olena**, Dr. Sc. (Econ.), Prof., Odessa National Economic University, Ukraine, **Gorovyi Dmytro**, Doctor of Economics, Professor, National Technical University «Kharkiv Polytechnic Institute», Kharkiv, Ukraine, **Grosu Veronica** Dr. Sc. (Econ.), Prof., Stefan cel Mare University of Suceava, (Suceava, Romania), **Hudz Tetiana**, Dr. Sc. (Econ.), Prof., Poltava University of Economics and Trade, Ukraine, **Ermakova Olga**, Dr. Sc. (Econ.), Prof., Institute of Market Problems And Economic-Ecological Research of the NAS of Ukraine, **Zhavoronok Artur** Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., Yuriy Fedkovych National University, Ukraine, **Zherdetska Liliia**, Dr. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., Odessa National Economic University, Ukraine, **Zarotiadis Grigoris** Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof. Aristotle University of Thessaloniki, Greece, **Zborina Irina**, Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., Polessky state university, Republic of Belarus, **Zbritskaya Tatiana** Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., Odessa National Economic University, Ukraine, **Zelenka Vladimir**, Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., University of economics Prague, Czech Republic, **Ketners Karlis**, Dr. Sc. (Econ.), Prof., BA School of Business and Finance, Republic of Latvia, **Kuzina Ruslana** Dr. Sc. (Econ.), Prof., Odessa National Economic University, Ukraine, **Kuznetsova Inna**, Doctor of Economics, Professor, Head Department of Management, Odessa National Economics University, Ukraine, **Laiko Oleksandr**, Dr. Sc. (Econ.), Senior Scientific Associate, Institute of Market Problems And Economic-Ecological Research of the NAS of Ukraine, **Lokhanova Nataliia**, Dr. Sc. (Econ.), Prof., Odessa National Economic University, Ukraine, **Marks-Bielska Renata**, Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., University of Warmia and Mazury in Olsztyn, Poland, **Medzhibovcka Nataliia** Dr. Sc. (Econ.), Prof., Odessa National Economic University, Ukraine, **Melnik Leonid Vasyliovych** Dr. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., National University of Water Management and Environmental Sciences, Ukraine, **Mikhailchuk Kamelia-Katalina**, Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., Stefan cel Mare University of Suceava (Suceava, Romania), **Murshudli Fakhri Fuad** Ph.D. (Econ.), Doctoral student of the Department of finance and Financial Institutions, Azerbaijan State University of Economics, Azerbaijan, **Nezdoyminov Sergii** Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., Odessa National Economic University, Ukraine, **Onyshchenko Svitlana**, Dr. Sc. (Econ.), Prof., National University «Yuri Kondratyuk Poltava Polytechnic», Ukraine, **Panteleeva Nataly** Dr. Sc. (Econ.), Prof., Cherkasy Research and Training Institute of the University of Banking, Ukraine, **Semenova Valentyna**, Dr. Sc. (Econ.), Prof., Odessa National Economic University, Ukraine, **Slobodianyuk Yuliia**, Dr. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., Kyiv national economic university named after Vadym Hetman, Ukraine, **Smentyna Nataliia**, Dr. Sc. (Econ.), Prof., Odessa National Economic University, Ukraine, **Sovik Lyudmila**, Dr. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., Polessky State University, Republic of Belarus, **Tulvinschi Mikhaela** Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., Stefan cel Mare University of Suceava (Suceava, Romania), **Ukhanova Inna** Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., Odessa National Economic University, Ukraine, **Khomutenko Alla**, Dr. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., Odessa National Economic University, Ukraine, **Ciubotariu Marius** Cand. Sc. (Econ.), lecturer, Stefan cel Mare University of Suceava (Suceava, Romania), **Shykina Olga** Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., Odessa National Economic University, Ukraine, **Sheludko Sergii**, Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., Odessa National Economic University, Ukraine

International Abstracting and Indexing:

Index Copernicus International (ICV 2018: 75.22).
Google Scholar (h-index - 10).
Open Ukrainian Citation Index (OUCI). CrossRef.
Dimensions.
Reference database «Ukrainika Naukova». Ukrainian abstract journal «Dzherelo».
Vernadsky National Library of Ukraine. eLIBRARY.ru Scientific Electronic Library. Electronic repository of the Odessa National Economic University.
Russian Scientific Citation Index (RSCI).

Founder and publisher:

Odessa National Economic University

Certificate of State Registration of the Print Media:

Series KV No. 20991-10791PR dated August 18, 2014 (re-registration)
Included in the category "B" in the "List of scientific professional publications of Ukraine" in which the results of dissertations for the degree of Doctor of Sciences and Candidate of Sciences can be published on the basis of the direction of the Ministry of Education and Science of Ukraine from 02.07.2020 № 886

Editorial and publisher address:

18, Hoholia str., room 110, Odessa, 65082, Odessa National Economic University, Scientific and editorial department,
tel. (*38048) 777-89-16
e-mail: visnik.nauka@oneu.edu.ua
website: <http://n-visnik.oneu.edu.ua/index.php>

© Odessa National Economic University, 2022

CONTENTS
FINANCE, BANKING AND INSURANCE

Yesina Olha	
Development of innovative technologies in banking.....	10
Kovalenko Victoria, Sergeeva Elena, Ivanova Tatyana	
Scientific and theoretical approach to the definition of banks 'business model.....	18
Khomutenko Alla, Lutsenko Iryna	
Peculiarities of taxation of non-profit institutions and organizations during martial status on the territory of Ukraine.....	27

ECONOMIC THEORY AND HISTORY OF ECONOMIC THOUGHT

Vydobora Volodymyr	
Ideas of keinsian theory of economic growth.....	34
Lewandowska Hanna, Nesenenko Pavel	
Economic policy: genesis and changes before the period of formation of developed industrial capital.....	43

ANALYSIS, AUDIT, ACCOUNTING AND TAXATION

Karpachova Olga	
Application of test of controls in ifrs reporting audit.....	54
Kravets Daria	
Theoretical and practical aspects of the role of cryptovalute as an element of financial assets.....	60
Melnyk Katerina, Ploskina Andriana	
Current situation and trends of state audit development in Ukraine.....	70

MANAGEMENT AND BUSINESS ADMINISTRATION

Ladonko Liudmyla	
Socio-economic aspects of state regulation of the labor market in Ukraine.....	79
Halan Liudmyla	
Securing the implementation of competitive strategies of a telecommunication operator.....	88
Khetagurova Diana, Balabash Olga	
Strategic analysis of the environment of hotel enterprises.....	95

INTERNATIONAL ECONOMIC RELATIONS

Marian Ambrose	
Selected economic and philosophical contexts of the COVID-19 pandemic.....	102

ISSN 2409-9260 (Print)
ISSN 2415-3869 (Online)

МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ УКРАИНЫ
ОДЕССКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ ЭКОНОМИЧЕСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ
ВСЕУКРАИНСКАЯ АССОЦИАЦИЯ МОЛОДЫХ УЧЕНЫХ

НАУЧНЫЙ ВЕСТНИК
Одесского национального экономического
университета
Сборник научных трудов

№ 1-2 (290-291), 2022

Выходит 10-12 раз в год (5-6 выпусков) • Основан в декабре 1994 г.

Одесса
2022

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ

Главный редактор

Коваленко Виктория Владимировна, доктор экон. наук, профессор, Одесский национальный экономический университет, Украина

Заместители главного редактора

Слатвинская Марина Александровна, доктор экон. наук, профессор, Одесский национальный экономический университет,

Украина, Литвинов Александр Сергеевич доктор экон. наук, доцент, Одесский национальный экономический университет, Украина,

Технический редактор

Куликова Елизавета Александровна, преподаватель, специалист I категории, Одесский национальный экономический университет, Украина

Амбрози Мариан Марианович кандидат философских наук, доцент, Коледж международного бизнеса ISM Словакия в Пряшеве (Словакия), **Андрашик Ладислава** доктор экон. наук, профессор, Словацкий технологический университет (Словакия), **Божинова Мариана** доктор экон. наук, профессор, Академия экономики им. Д. А. Ценова, Республика Болгария, **Бухтиярова Алина Геннадьевна** кандидат экон. наук, доцент, Сумской государственный университет, Украина, **Валигура Владимир Андреевич** кандидат экон. наук, доцент, Западноевропейский национальный университет, Украина, **Васильчишин Александра Богдановна** доктор экон. наук, доцент, Западноевропейский национальный университет, Украина, **Гончаренко Елена Николаевна** доктор экон. наук, профессор, Одесский национальный экономический университет, Украина, **Горняк Ольга Васильевна** доктор экономических наук, профессор, Одесский национальный университет им.И.И.Мечникова, **Горовый Дмитрий Анатольевич** доктор экон. наук, профессор, Харьковский технический университет «Харьковский политехнический институт», Украина, **Гросу Вероника** доктор экон. наук, профессор, Сучавский университет имени Штефана чел Маре, (Сучава, Румыния), **Гудзь Татьяна Павловна** доктор экон. наук, доцент, Высшее учебное заведение Укрпрофсоюза, Полтавский университет имени Юрия Федьковича, **Жердецкая Лилия Викторовна** доктор экон. наук, доцент, Одесский национальный экономический университет, Украина, **Зартиадис Григорис** кандидат экон. наук, доцент Университет Аристотеля в Салониках, Греция, **Зборина Ирина Михайловна** кандидат экон. наук, доцент, Полесский государственный университет, Республика Беларусь, **Збрицкая Татьяна Петровна** кандидат экон. наук, доцент, Одесский национальный экономический университет, Украина, **Зеленка Владимир** кандидат экон. наук, доцент, Высшая школа экономики в Праге, Чешская Республика, **Кетнерс Карлис** доктор экон. наук, профессор, Банковская высшая школа бизнеса и финансов, Латвийская Республика, **Кузина Руслана Вилевна** доктор экон. наук, профессор, Одесский национальный экономический университет, Украина, **Кузнецова Инна Алексеевна** доктор экон. наук, профессор, Одесский национальный экономический университет, Украина, **Лайко Александр Иванович** доктор экон. наук, старший научный сотрудник, Институт проблем рынка и экономико-экологических исследований НАН Украины, **Лоханова Наталья Алексеевна** доктор экон. наук, профессор, Одесский национальный экономический университет, Украина, **Маркс-Бельская Рената** кандидат экон. наук, доцент, Варминско-Мазурский университет в Олштыне, Республика Польша, **Меджибовская Наталия Семеновна** доктор экон. наук, профессор, Одесский национальный экономический университет, Украина, **Мельник Леонид Васильевич** доктор экон. наук, доцент, Национальный университет водного хозяйства и природопользования, Украина, **Михальчук Камелия-Каталина**, кандидат экон. наук, доцент, Сучавский университет имени Штефана чел Маре, (Сучава, Румыния), **Муршудли Фахри Фуад оглы** доктор философии по экономике, докторант кафедры финансов и финансовые институты Азербайджанского государственного экономического университета (Азербайджан), **Нездойминов Сергей Георгиевич**, кандидат экон. наук, доцент, Одесский национальный экономический университет, Украина, **Онищенко Светлана Владимировна** доктор экон. наук, профессор, Национальный Университет «Полтавская политехника им. Ю. Кондратюка», Украина, **Паптелеева Наталья Николаевна** доктор экон. наук, профессор, Черкасский научно-учебный институт Университета банковского дела, Паглатой Александр Евгеньевич кандидат экон. наук, доцент, Одесский национальный экономический университет, Украина, **Семенова Валентина Григорьевна** доктор экон. наук, профессор, Одесский национальный экономический университет, Украина, **Сергеева Елена Степановна** кандидат экон. наук, доцент, Одесский национальный экономический университет, Украина, **Слободяник Юлия Борисовна** доктор экон. наук, профессор, Киевский национальный экономический университет им. В. Гетьмана, Украина, **Сментына Наталья Валентиновна** доктор экон. наук, профессор, Одесский национальный экономический университет, Украина, **Совик Людмила Егоровна** доктор экон. наук, профессор, Полесский государственный университет, Республика Беларусь, **Тульвинсчи Михаела** кандидат экон. наук, доцент, Сучавский университет имени Штефана чел Маре, (Сучава, Румыния), **Уханова Инна Олеговна** кандидат экон. наук, доцент, Одесский национальный экономический университет, Украина, **Хомутенко Алла Витальевна** доктор экон. наук, доцент, Одесский национальный экономический университет, Украина, **Чоботару Мариус-Сорин** кандидат экон. наук, лектор, Сучавский университет имени Штефана чел Маре, (Сучава, Румыния), **Шкина Ольга Владимировна** кандидат экон. наук, доцент, Одесский национальный экономический университет, Украина, **Шелудько Сергей Андреевич**, кандидат экон. наук, доцент, ведущий специалист Департамента оценки и залоговых операций ПАТ АБ "Південний", Украина, **Школьник Инна Александровна** доктор экон. наук, профессор, Одесский национальный экономический университет, Украина

Международная представленность и индексация:

Index Copernicus International (ICV 2018: 75.22).
Google Scholar (h-индекс - 10).
Open Ukrainian Citation Index (OUCI). CrossRef.
Dimensions.
Реферативная база данных «Україніка наукова».
Украинский реферативный журнал «Джерело».
Национальная библиотека Украины им. В.И. Вернадского.
Научная электронная библиотека eLIBRARY.ru. Электронный репозиторий Одесского национального экономического университета.
Российский индекс научного цитирования (РИНЦ).

Основатель и издатель:

Одесский национальный экономический университет
Свидетельство о Государственной регистрации печатного средства массовой информации:
Серия KB № 20991-10791 ПР от 18 августа 2014 р. (перерегистрация)
Включен в категорию «Б» в «Перечне научных профессиональных изданий Украины, в которых могут публиковаться результаты диссертационных работ на соискание ученых степеней доктора и кандидата наук»
на основании приказа Министерства образования и науки Украины от 02.07.2020 г. № 886
Адрес редакции и издателя:
65082, г. Одесса, ул. Гоголя, 18, ауд. 110,
Одесский национальный экономический университет,
научно-редакционный отдел, тел.: (+38048) 777-89-16
e-mail: visnik.nauka@oneu.edu.ua
website: <http://n-visnik.oneu.edu.ua/index.php>
© Одесский национальный экономический университет, 2022

СОДЕРЖАНИЕ

ФИНАНСЫ, БАНКОВСКОЕ ДЕЛО И СТРАХОВАНИЕ

Есина Ольга	
Развитие инновационных технологий в банковском деле.....	10
Коваленко Виктория, Сергеева Елена, Иванова Татьяна	
Научно-теоретический подход к определению бизнес-модели банков.....	18
Хомутенко Алла, Луценко Ирина	
Особенности налогообложения неприбыльных учреждений и организаций в период действия военного положения на территории Украины.....	27

ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ТЕОРИЯ И ИСТОРИЯ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ МЫСЛИ

Выдобра Владимир	
Идеи кейнсианской теории экономического возрастания.....	34
Левандовская Ханна, Несененко Павел	
Экономическая политика: генезис и изменения до периода формирования развитого промышленного капитала.....	43

АНАЛИЗ, АУДИТ, УЧЕТ И НАЛОГООБЛОЖЕНИЕ

Карпачова Ольга	
Применение тестов контроля при аудите финансовой отчетности за МСФЗ.....	54
Кравец Дарья	
Теоретические и практические аспекты роли криптовалюты как элемента финансовых активов.....	60
Мельник Екатерина, Плоскина Андриана	
Современное состояние и тенденции развития государственного аудита в Украине.....	70

МЕНЕДЖМЕНТ И БИЗНЕС-АДМИНИСТРИРОВАНИЕ

Ладонько Людмила	
Социально-экономические аспекты государственного регулирования рынка труда в Украине.....	79
Галан Людмила	
Обеспечение реализации конкурентных стратегий оператора телекоммуникаций.....	88
Хетагурова Диана, Балабаш Ольга	
Стратегический анализ среды предприятий гостиничной сферы.....	95

МЕЖДУНАРОДНЫЕ ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ОТНОШЕНИЯ

Амбрози Мариан	
Отдельные экономические и философские контексты пандемии COVID-19.....	102

~ ФІНАНСИ, БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ ~

УДК 336.71

DOI:10.32680/2409-9260-2022-1-2-290-291-10-17

РОЗВИТОК ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У БАНКІВНИЦТВІ

Єсіна О. Г., старший викладач кафедри економічної кібернетики та інформаційних технологій, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

e-mail: esinaog@gmail.com

ORCID:0000-0003-4190-9571

Анотація. Метою статті є визначення основних тенденцій розвитку інноваційних технологій у банківництві та визначення результативності її впливу на розвиток банківського бізнесу. Розглянуто інновації банківського бізнесу в реаліях діджиталізації, а саме: блокчейн, шерінг, краудфандинг, Open-банкінг, банкінг в хмарах, необанк. Доведено, що в Україні відбувається поступова зміна бізнес-моделей банків та їх стратегій з урахуванням розвитку FinTech. Забезпечення результативності цифрової трансформації банківської системи полягає у формуванні сукупності сценаріїв цифрової трансформації у контексті становлення та розвитку цифрової економіки; дослідження взаємовпливу різних сценаріїв цифрової трансформації банківської системи та оцінка їх наслідків у контексті забезпечення результативності розвитку цифрової економіки; реалізація (за обраними критеріями) сценаріїв цифрової трансформації банків.

Ключові слова: інформаційні технології, інновації, конкурентоспроможність, цифрова економіка, цифрова трансформація.

DEVELOPMENT OF INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN BANKING

Yesina Olha, Senior Lecturer of the Department of Economic Cybernetics and Information Technologies, Odessa National University of Economics, Odessa, Ukraine

e-mail: esinaog@gmail.com

ORCID:0000-0003-4190-9571

Abstract. The purpose of this article is to determine the main trends in the development of innovative technologies in banking and determine the effectiveness of its impact on the development of banking business. The innovations of the banking business in the realities of digitalization are considered, namely: blockchain, sharing, crowdfunding, Open-banking, cloud banking, neobank. It is proved that in Ukraine there is a gradual change of business models of banks and their strategies taking into account the development of FinTech. It has been established that traditional banking, digital banking and open banking are three models of banking business that already exist. Of these, the most viable and working are two - digital and open banking. Ensuring the effectiveness of the digital transformation of the banking system is to form a set of scenarios of digital transformation in the context of the formation and development of the digital economy; study of the interaction of different scenarios of digital transformation of the banking system and assessment of their consequences in the context of ensuring the effectiveness of the digital economy; implementation (according to selected criteria) of scenarios of digital transformation of banks; analysis of the current situation and forecast of its evolution, identification of possible threats; ensuring synergetic effectiveness of digital transformation processes in the type of digital economy development and their audit.

Key words: information technologies, innovations, competitiveness, digital economy, digital transformation.

JEL Classification: E210, E580, O100.

Постановка проблеми. Сучасне банківництво по всьому світу поступово трансформується від продуктоорієнтованої стратегії до клієнтоорієнтованої. В умовах конкуренції вітчизняні банки прагнуть максимально задовольнити потреби клієнта завдяки розширенню спектра пропонованих послуг, їх доступності та простоті в отриманні.

Із розвитком ІТ-технологій, використанням мобільних програм за короткий проміжок часу банки визначилися із пріоритетом щодо діджиталізації банківських послуг. Сьогодні FinTech-компанії та банки стають не тільки мультинаціональними, але глобальними. Цифрові технології у поєднанні з великими обсягами інформації, дозволяють фінансовим інститутам отримати глобальний синергетичний ефект [1, с. 86]. Цифрова трансформація – це процес інтеграції цифрових технологій в усі аспекти діяльності, що вимагає внесення докорінних змін в технології, культуру і принципи створення нових банківських продуктів та послуг.

Інноваційні технології є реальним інструментом підвищення ефективності банківського бізнесу, а саме інформаційні технології та інновації здатні покращити якість банківських послуг, що сприяє підвищенню конкурентоспроможності. Тому актуалізується питання вивчення тенденцій розвитку інноваційних технологій у банківській сфері та їх оцінювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Впровадження інноваційних технологій у банківський бізнес досліджено у наукових працях Коваленко В. [1], Корнівської В. [2], Дроботи Я. та співавторів [3], Довгань Ж. [4]. Проблема взаємодії банків та FinTech-компаній, стартапів обговорюється у наукових працях Худолій Ю. [5], Зверякова М. та співавторів [6], Пантелєєвої Н. [7].

Окремої уваги заслуговують наукові праці, присвячені оцінці ефективності запровадження цифрових інновацій у банківську діяльність, а саме: Казарян О. [8], Міщенко В. [9], Хуторної М. [10] та багатьох інших.

Відокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. Поряд з цим, невирішеними питаннями залишаються безперечно конкуренція між банками та сектором FinTech, доцільності збереження власне фізичних структурних підрозділів та наявності фінансових можливостей у банків щодо запровадження інноваційних технологій.

Мета дослідження. Метою дослідження є визначення основних тенденцій розвитку інноваційних технологій у банківництві та визначення результативності її впливу на розвиток банківського бізнесу.

Основний матеріал. Розвиток національних економічних систем держав останніми роками тісно пов'язаний з лідерством у дослідженнях та розробках, появою нових знань, розвитком високотехнологічного виробництва та створенням масових інноваційних продуктів (таблиця 1).

Лідруюче місце у світі, за індексом глобальних інновацій, що характеризує створення сприятливих умов для інноваційної результативності, займає Швейцарія. При цьому спостерігається підвищення рейтингу в аналізованих країнах.

Таблиця 1

Динаміка рейтингу окремих країн за Глобальним індексом інновацій у 2010 – 2021 рр.

Країни	Рейтинг за індексом інноваційної ефективності							
	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Україна	63	64	56	50	43	47	45	49
Азербайджан	101	93	85	82	82	84	82	80
Китай	29	29	25	22	17	14	14	12
США	6	5	4	4	6	3	3	3
Німеччина	13	12	10	9	9	9	9	10
Польща	45	46	39	38	39	39	38	40
Індія	76	81	66	60	57	52	48	46
Японія	21	19	16	14	13	15	16	13
Швейцарія	1	1	1	1	1	1	1	1
Люксембург	9	9	12	12	15	18	18	23

Джерело: складено автором за даними [10]

Диджиталізація формує новітні можливості для втілення інновацій в банківський бізнес. Використання новітніх технологій дозволяє сформуванню бізнес-моделі банків нового покоління, які відрізняються від традиційних за сукупністю повноважень, прав власності, операціями, мобільністю та орієнтацією на потреби клієнтів.

Як зазначається у статті [3], вагомою перешкодою запровадження інноваційних технологій у банківський бізнес залишається: відсутність поінформованості серед широких верств населення про нові можливості ведення банківського бізнесу; ризик хакерських атак та втрат персональних даних клієнта; обмеженість ресурсів для втілення даних технологій; відсутність досвіду роботи працівників банку з інноваційними технологіями ведення бізнесу. Підставою ж до втілення даних технологій в банківський бізнес є: економія на витратах банків; мобільність задоволення потреб клієнтів; розширення як фінансових, так і інформаційних та консультаційних можливостей банків.

На сьогодні, застосування цифрових інноваційних технологій у банках завдяки диджиталізації має місце у таких напрямках, які представлені у таблиці 2.

Таблиця 2

Інновації банківського бізнесу в реаліях діджиталізації

Інновація	Сутність	Можливості втілення в банківському бізнесі
Блокчейн	механізм формування спільної бази даних для здійснення операцій на основі формування лінійних зв'язків в банківській сфері та відкритість інформації для суб'єктів лінійки	формування нового оцифрованого банківського продукту з підвищеним рівнем безпеки та продукту зберігання активів зі спільною власністю – банк – підприємства, фізичні особи, що призведе до скорочення посередників між банком та клієнтом, скорочення витрат, ризиків втрати інформації, прискорення розрахунків шляхом формування «розумних контрактів»
Шерінг	механізм використання інформації та фінансових ресурсів шляхом їх «отримання в прокат»	формування спільної для використання з бізнесом інформаційної бази та спільних інтерфейсів з ціллю отримання «в прокат» інформації, ресурсів
Краудфандинг	механізм залучення коштів від значного кола осіб (фінансування громадою) під певний проект за участю єдиного посередника або без нього завдяки можливостям інтернету	фінансування інвестиційних проектів шляхом залучення коштів від значного кола осіб. Банк може виступати у даному випадку фінансовим посередником, без інвестування власних коштів, виконуючи функцію акумулювання коштів та поруки за даний проект; банки можуть добровільно об'єднувати власні ресурси, формуючи «публічне інвестування» для вкладення в конкретний проект
Опен-банкінг	технологія, яка об'єднує банки, треті сторони та постачальників технологій, дозволяючи декільком установам створювати мережі для передачі даних	формування конкурентного банкінгу нового покоління з орієнтацією на умови та запити клієнтів за яких клієнт отримує можливість формування власних вимог до банку. Формування платформи «банківського торгового центру»
Банкінг в хмарах	механізм зберігання банківської інформації в інтернеті	формування індивідуальних проектів для клієнта (B-Cloud), що передбачає розміщення інфраструктури в хмарі та організацію віддалених каналів зв'язку із банком, можливість отримання додаткових сервісів, можливість формування індивідуальної «гібридної» хмари під конкретного клієнта; формування нового банку в «хмарі», що дозволяє отримати додаткові можливості зберігання інформації та скоротити витрати на дане зберігання, отримати додатковий захист даних, розширити коло фінансових і нефінансових послуг
Необанк	модернізований та постійно оновлюваний банкінг з розвинутою сучасною функціональністю, формами зв'язку та передачі даних, включаючи такі основні елементи, як Інтернет (веб-сайти, офіси) та мобільний банк (програми, повідомлення)	низька вартість фінансових продуктів; прозорість надання фінансових послуг; спрощена процедура кредитування завдяки використанню необанками інноваційних способів оцінки кредитоспроможності позичальника, що повністю автоматизує та прискорює виділення коштів; орієнтація на специфічні сегменти ринку, сфери діяльності, вразливих клієнтів, які недостатньо охоплені банківськими послугами

Джерело: складено автором за даними [3; 5, с. 118; 11, с. 9-10]

Блокчейн – FinTech інновація, яка шляхом оцифрування банківських даних надає змогу формування лінійних зав’язків між банком та його клієнтами. Блокчейн забезпечує повну конфіденційність даних, підвищує рівень кібербезпеки інформаційного простору, забезпечує повний реєстр даних та формування історії банківських операцій.

Перевагами технології блокчейн виступає: економія часу; економія витрат; вищий рівень безпеки. Обсяги та сфери застосування технології блокчейн поступово зростають і за прогнозами середньорічні темпи цього зростання складуть 78,8 % до 2026 року [5, с. 118].

Шерінг в банківській бізнес. Дана технологія передбачає передачу ресурсів на умовах «прокат». Дана технологія дає можливість користування базами даних інших електронних додатків; отримання фінансових ресурсів «в прокат»; спільного використання фінансових ресурсів завдяки формуванню інформаційних платформ; банк може співпрацювати із шерінг компаніями в спільній інформ платформі кредитуючи як шерінгові компанії, так і формуючи власний шерінг ресурсів для клієнтів; використання шерінгу документів для відкриття рахунків та отримання інших банківських послуг [5; 12].

Краудфандинг в банківській сфері – передбачає добровільне об’єднання фінансових ресурсів завдяки мережі інтернет. Ці об’єднання можуть здійснювати як банки, так і небанківські фінансово-кредитні посередники, окремі громадяни. Прогнозується, що вартість операції в сегменті краудфандингу досягне 1141,3 млн. доларів США в 2022 році. Очікується, що вартість операції демонструватиме річний темп зростання (CAGR 2022-2025) на рівні 1,94 %, внаслідок чого прогнозована загальна сума становитиме

1209,1 млн. доларів США до 2025 року. Середнє фінансування кампанії в сегменті Crowdfunding становить 6217 доларів США в 2022 році. З погляду глобального порівняння показано, що найвища вартість транзакції досягається у США (556 млн дол. США у 2022 році) [13].

Open-банкінг. Очікується, що кількість користувачів відкритих банків у всьому світі зростатиме в середньому на 50 % у період з 2020 по 2024 рік, причому європейський ринок буде найбільшим. У 2020 році в Європі нараховувалося приблизно 12,2 млн користувачів відкритих банківських послуг. Очікується, що до 2024 року ця цифра досягне 63,8 мільйона. Станом на 2020 р. 24,7 мільйона фізичних осіб у всьому світі користувалися відкритими банківськими послугами, а до 2024 року ця цифра, за прогнозами, досягне 132,2 мільйона [13].

Банкінг в хмарах формує нові, додаткові можливості для банків та їх клієнтів (табл. 3).

Таблиця 3

«Банкінг в хмарах» – переваги і недоліки для банків і їх клієнтів

Банки	Клієнти
<i>Переваги</i>	
<ul style="list-style-type: none"> - можливість для банку втілення технології блокчейну, штучного інтелекту; - спрощення та оптимізація бізнес процесів; - скорочення витрат на бізнес процеси; - зростання конкурентних переваг; - формування єдиної платформи надання послуг для клієнтів між банками, підприємствами, фінансовими установами; - збільшення можливостей захисту баз даних з використанням біометрії та безпечних зашифрованих індивідуальних сховищ 	<ul style="list-style-type: none"> - доступ клієнтів до міжбанківського ринку купівлі/продажу валюти; - можливість мобільного отримання послуг депонування, кредитування, гарантії, обміну, переказу, оплати рахунків тощо; - можливість цілодобової взаємодії з банками; - можливість багатофункціональної взаємодії для клієнта банку завдяки інтернету речей, блокчейну, - штучному інтелекту; - здешевлення послуг; - значне розширення кола послуг; отримання можливості ведення бізнесу в єдиній інтелект платформі; - можливість отримання індивідуальних послуг з повною їх інтеграцією у власний смартфон, ноутбук, планшет, комп’ютер; - гнучкість вартості послуг; - отримання нефінансових послуг за індивідуальним профілем клієнта; - можливість формування власної інфраструктури в хмарі (B-Cloud); - отримання додаткового захисту особистих даних
<i>Недоліки</i>	

<ul style="list-style-type: none"> - хакерські атаки; - хибні рішення із-за збоїв штучного інтелекту; - втілення є вартісним та потребує кваліфікованих спеціалістів; - відсутність довіри клієнтів до даної технології; - мале коло поінформованості клієнтів про технологію та її можливості 	<ul style="list-style-type: none"> - втрата персональних даних; - хибні рішення із-за збоїв штучного інтелекту; - залежність бізнесових рішень від мережі інтернет; - хмарних технологій, пристроїв для їх втілення
---	---

Джерело: систематизовано за матеріалами [3; 4; 14]

Необанки. Цифрові банки розвиваються у всьому світі (рис 1) – це одна з основних причин того, що відвідування банківських відділень продовжують падати. Ще більше цьому процесу сприяє пандемії, запровадження карантинних обмежень та надзвичайних ситуацій.

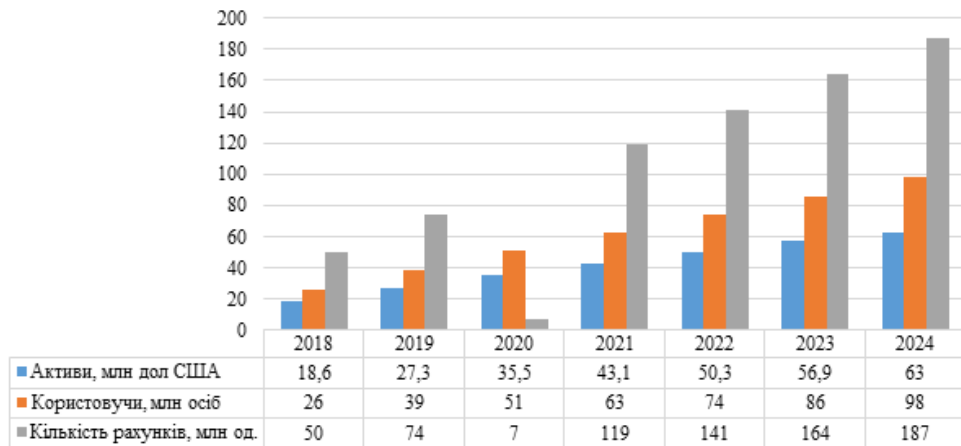

Рис. 1. Загальна кількість активів, користувачів та рахунків необанків, поточний стан та прогноз

Усі вітчизняні необанки надають класичні банківські послуги, орієнтуючись на сегмент ритейлу (табл. 4).

Таблиця 4

Необанки в Україні, 2017–2021 рр.

Найменування Необанку / Споживчий сегмент	Рік заснування	Банківська ліцензія	К-ть клієнтів	Банківські продукти
Monobank Фізичні особи, фізичні особи-підприємці	2017	АТ «Універсал-Банк»	3,1 млн	Онлайн-платежі, перекази, депозити, кредити, кешбек, емісія карток в біткоїнах, купівля акцій на американському фондовому ринку (на стадії впровадження)
Sportbank Фізичні особи	2019	АТ «ТАС-Ком-Банк», АТ «ОКСІ Банк»	240 тис.	Онлайн-платежі, перекази, депозити, кредити, кешбек 10% при купівлі спортивного одягу та абонементів у фітнес клуби

Todobank Фізичні особи	2019	АТ «Мега-Банк»	-	Онлайн-платежі, перекази, депозити, кредити, оплата комунальних послуг без комісій, можливість використовувати у мобільному додатку платіжну картку, яку емітував інший банк
Izibank Фізичні особи	2020	АТ «ТАС-Ком-Банк»	100 тис.	Онлайн-платежі, перекази, депозити, кредити, кешбек 1% на всі категорії платежів
O.Bank Фізичні особи	2020	АТ «Ідея Банк»	120 тис.	Онлайн-платежі, депозити, кредити, безконтактні р2р перекази, зняття готівки з банкоматів без комісій у перші 4 місяці користування карткою
НЕОБАНК Фізичні особи-підприємці, юридичні та фізичні особи	2020	АТ «АКБ «Конкорд»	–	Онлайн-платежі, перекази, депозити, кредити, касовий апарат у телефоні, власний еквайринг, нагадування про сплату процентів за кредитом та податків
Банк Власний Рахунок Фізичні особи	2021	ПАТ «Банк Восток»	–	Онлайн-платежі, перекази, депозити, кредити, зарахування бонусів на платіжну картку при покупці в мережі Fozyy

Джерело: систематизовано за матеріалами [5, с. 117; 11, с. 17]

В Україні відбувається поступова зміна бізнес-моделей банків та їх стратегій з урахуванням розвитку FinTech. Так, серед 20 найбільших банків більшість або вже мають, або планують запускати проекти фінтех. Ряд банків займаються своєю інкубацією чи акселерацією інноваційних проєктів, частина створює власні «центри інновацій» [5, с. 116].

В більшості наукових праць при аналізі переваг, ризиків та можливостей, створюваних за рахунок співпраці банків та FinTech компаній, дослідники зосереджують увагу переважно на банках, як головних учасниках ринку фінансових послуг. Однак необхідність у партнерстві банківського і FinTech секторів відчувають не лише банки, а й самі FinTech компанії.

Таким чином, традиційний банкінг, цифровий банкінг та відкритий банкінг – це три моделі ведення банківського бізнесу, які вже існують. Із них найбільш життєздатними і працюючими є дві – цифровий і відкритий банкінг.

Висновки. Становлення та розвиток цифрової економіки, яке зараз відбувається, призведе до перегляду ролі банківської системи, зокрема у забезпеченні процесів економічного функціонування та розвитку. Тому банки повинні адаптуватися до умов сучасної економіки, перш за все швидкості та за якою якістю надаються послуги та прийнятих рішень, що у нинішніх реаліях можливе лише внаслідок цифрової трансформації банківської системи.

Подальша цифрова трансформація передбачає визначення проблем, визначення та аналіз задач, обґрунтування оптимальних варіантів вирішення проблеми, а також забезпечення

результативності цифрової трансформації банківської системи.

Забезпечення результативності цифрової трансформації банківської системи полягає у формуванні сукупності сценаріїв цифрової трансформації у контексті становлення та розвитку цифрової економіки; дослідження взаємовпливу різних сценаріїв цифрової трансформації банківської системи та оцінка їх наслідків у контексті забезпечення результативності розвитку цифрової економіки; реалізація (за обраними критеріями) сценаріїв цифрової трансформації банків; оцінка результативності регулюючих впливів, виділення інформації для аналізу; аналіз поточної ситуації та прогноз її еволюції, виявлення можливих загроз; забезпечення синергетичної результативності процесів цифрової трансформації у тип розвитку цифрової економіки та їх аудит.

Список літератури

1. Коваленко В. В. Цифрова трансформація банківського сектору економіки України. *Фінанси України*. 2021. №3. С. 84-98. DOI: <https://doi.org/10.33763/finukr2021.03.060>.
2. Корнівська В. О. Цифровий банкінг: ризики фінансової дигіталізації. *Проблеми економіки*. 2017. № 3. С. 254-261.
3. Дроботя Я. А., Бражник Л.В., Дорошенко О.О. Диджиталізовані інновації банківського бізнесу. *Економіка та суспільство*. 2021. Вип. 23. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-23-15>.
4. Довгань Ж., Галіцейська Ю. Open-banking як тренд розвитку фінансових технологій. *Інноваційна економіка*. 2021. № 5-6. С.111-116. DOI: 10.37332/2309-1533.2021.5-6.16.
5. Худолій Ю., Свистун Л. Сучасні тенденції FinTech та їх вплив на безпеку банківських установ. *Економіка і регіон*. 2021. № 3 (82). С. 115-123. DOI 10.26906/EiR.2021.3(82).2375.
6. Zveryakov M.I., Kovalenko V. V., Sheludko S.A., Sharah E. FinTech sector and banking business: competition or symbiosis? *The Economic Annals-XXI*. 2019. № 175 (1-2). С. 53-57. DOI: <https://doi.org/10.21003/ea.V175-09>.
7. Пантелеєва Н.М. Фінансові інновації в умовах цифровізації економіки: тенденції, виклики та загрози. *Приазовський економічний вісник*. 2017. Випуск 3(03). С. 68-73.
8. Казарян О.Г. Вплив цифрової економіки на діяльність банків України. *Причерноморські економічні студії*. 2019. Вип. 38-2. С. 98-102.
9. Міщенко В. І., Міщенко С.В. Маркетинг цифрових інновацій на ринку банківських послуг. *Фінансовий простір*. 2018. № 1 (29). С. 75–79.
10. Хуторна М., Костогриз В. Ефективність діяльності банків в умовах цифровізації. *Вісник Університету банківської справи*. 2020. № 2 (23). С. 27-34.
11. Лобзинська С.М., Скоромирович І.Г., Владичин У.В. Діяльність необанків на ринку фінансових послуг в Україні та світі. *Фінансовий простір*. 2021. № 3 (43). С. 7-21. DOI: [https://doi.org/10.18371/fp.3\(43\).2021.071821](https://doi.org/10.18371/fp.3(43).2021.071821).
12. Шерінг: сучасний тренд, що відкриває майбутнє. URL: <http://www.mukachevo.net/ua/news/view/2087215> (021) (дата звернення 25.02.2022).
13. Офіційний сайт Statista. URL: <https://www.statista.com/outlook/dmo/fintech/alternative-financing/crowdfunding/worldwide> (дата звернення 25.02.2022).
14. Андрушків І. П., Надівець Л. М. Діджиталізація в банківському секторі: світовий та вітчизняний досвід. *Проблеми економіки*. 2018. № 4. С. 195–200. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pekon_2018_4_24 (дата звернення: 12.02.2022).
15. The Global Neobanks report: How 26 Upstarts Are Winning Customers And Pivoting From Hyper-Growth To Profitability In A \$27 Billion Market/ URL: <https://www.businessinsider.in/finance/news/articleshow/73783093.cms> (дата звернення: 12.02.2022).

References

1. Kovalenko, V.V. (2021). Digital transformation of the banking sector of the Ukrainian economy. *Finansy Ukrayiny*, 3, 84-98. DOI: <https://doi.org/10.33763/finukr2021.03.060>. [in Ukrainian].
2. Kornivska, V.O. (2017). Digital banking: risks of financial digitalization. *Problemy ekonomiky*, 3, 254-261. [in Ukrainian].
3. Drobotya, Ya. A., Brazhnik, LV, Doroshenko, O.O. Digitalized innovations in the banking business. *Ekonomika ta suspil'stvo*, 23. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-23-15>. [in Ukrainian].
4. Dovhan, J., Galiteiska, Y. (2021). Open-banking as a trend in the development of financial

technologies. *Innovatsiyna ekonomika*, 5-6, 111-116. DOI: 10.37332/2309-1533.2021.5-6.16. [in Ukrainian].

5. Khudoliy, Yu., Svistun, L. (2021). Modern FinTech trends and their impact on the security of banking institutions. *Ekonomika i rehion*, 3 (82), 115-123. DOI 10.26906/EiR.2021.3(82).2375. [in Ukrainian].

6. Zveryakov M.I., Kovalenko V. V., Sheludko S.A., Sharah E. (2019). FinTech sector and banking business: competition or symbiosis? *The Economic Annals-XXI*, 175 (1-2), 53-57. DOI: <https://doi.org/10.21003/ea.V175-09>.

7. Panteleeva, N.M. (2017). Financial innovations in the context of digitalization of the economy: trends, challenges and threats. *Pryazovs'kyi ekonomichnyy visnyk.*, 3(03), 68-73. [in Ukrainian].

8. Ghazaryan, O.G. (2019). The impact of the digital economy on the activities of Ukrainian banks. *Prychernomors'ki ekonomichni studiyi*, 38-2, 98-102. [in Ukrainian].

9. Mishchenko, V.I., Mishchenko, S.V. (2018). Marketing of digital innovations in the banking services market. *Finansovyy prostir*, 1 (29), 75-79. [in Ukrainian].

10. Khutorna, M., Kostogryz, V. (2020). Efficiency of banks in the conditions of digitalization. *Visnyk Universytetu bankivs'koyi spravy*, 2 (23), 27-34. [in Ukrainian].

11. Lobzynska, S.M., Skoromirovich, I.G., Vladychin, U.V. (2021). Activities of neo-banks in the financial services market in Ukraine and the world. *Finansovyy prostir*, 3 (43), 7-21. DOI: [https://doi.org/10.18371/fp.3\(43\).2021.071821](https://doi.org/10.18371/fp.3(43).2021.071821). [in Ukrainian].

12. Schering: a modern trend that opens the future. Retrieved from <http://www.mukachevo.net/ua/news/view/2087215> (021) (accessed February 25, 2022).

13. Statista official site. Retrieved from <https://www.statista.com/outlook/dmo / fintech / alternative-financing / crowdfunding / worldwide> (accessed February 25, 2022).

14. Andrushkiv, I.P., Nadiyets, L.M. (2018). Digitalization in the banking sector: world and domestic experience. *Problemy ekonomiky*, 4, 195-200. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pekon_2018_4_24 (accessed February 12, 2022). [in Ukrainian].

15. The Global Neobanks report: How 26 Upstarts Are Winning Customers And Pivoting From Hyper-Growth To Profitability In A \$27 Billion Market/ Retrieved from <https://www.businessinsider.in/finance/news/articleshow/73783093.cms> (accessed February 12, 2022).

УДК 336.201.2:336.01

DOI:10.32680/2409-9260-2022-1-2-290-291-18-26

НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНИЙ ПІДХІД ДО ДО ВИЗНАЧЕННЯ БІЗНЕС-МОДЕЛІ БАНКІВ

Коваленко В.В., доктор економічних наук, професор, професор кафедри банківської справи, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна
e-mail: kovalenko-6868@ukr.net
ORCID:0000-0003-2783-186X

Сергєєва О.С., кандидат економічних наук, доцент кафедри банківської справи, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна
e-mail: lenasergeeva2007@ukr.net
ORCID:0000-0002-5523-3894

Іванова Т.В., головний спеціаліст відділу правового забезпечення Регіонального відділення Фонду державного майна України по Одеській та Миколаївських областях, магістр зі спеціальності 072 «Фінанси, банківська справа та страхування», м. Одеса, Україна
e-mail: ivanova.tatyana004@gmail.com
ORCID:0000-0001-8635-0068

***Анотація.** Метою статті є визначення бізнес-моделей на основі кластерного аналізу для врахування в методиках оцінювання фінансової стійкості та стабільності. Розглянуто підходи до класифікації бізнес-моделей банків. За допомогою розробленої системи чинників-симптомів проведено кластеризацію банків України задля виявлення наявних бізнес-моделей. За результатами кластерного аналізу сформовано три бізнес-моделі банків, а саме вузько орієнтовані, інвестиційні банки; диверсифіковані банки та корпоративні банки. Встановлено, що подальшого дослідження потребують бізнес-моделі, які сформувалися в процесі діджиталізації; визначення оптимальної бізнес-моделі, що характеризувалася фінансово стійким розвитком з адекватним рівнем ризику і при цьому враховувала інтереси усіх стейкхолдерів.*

***Ключові слова:** банк, бізнес-модель, види бізнес-моделей банків, кластер, модель фінансова стійкість.*

SCIENTIFIC AND THEORETICAL APPROACH TO THE DEFINITION OF BANKS 'BUSINESS MODEL

Kovalenko Victoria, D.Sc. (Economics), Professor, Professor, Department of Banking, Odessa National University of Economics, Ukraine
e-mail: kovalenko-6868@ukr.net
ORCID:0000-0003-2783-186X

Sergeeva Elena, PhD (Economics), Associate Professor, Odessa National University of Economics, Odessa, Ukraine
e-mail: lenasergeeva2007@ukr.net
ORCID:0000-0002-5523-3894

Ivanova Tatyana, Chief Specialist of the Legal Support Department of the Regional Branch of the State Property Fund of Ukraine in Odesa and Mykolaiv oblasts, Master's degree in 072 "Finance, Banking and Insurance", Odessa, Ukraine
e-mail: ivanova.tatyana004@gmail.com
ORCID:0000-0001-8635-0068

***Abstract.** The purpose of this article is to define business models based on cluster analysis for use in methods of assessing financial stability and stability. Approaches to the classification of business models of banks are considered, namely: by indicators of financial stability; by size of assets; by type of strategy; by areas of activity; based on historical experience and trends in international banking; according to the indicators of the SREP system; by structure of assets and liabilities, by form of ownership; by the level of equity, deposits, loans, interbank loans; based on two criteria, such as the types of customers and the range of products offered. The methodological basis is the use of methods of scientific knowledge, cluster and comparative analysis, generalization. With the help of the developed system of symptom factors, the banks of Ukraine were clustered in order to identify existing business models. Quantitative measurement to determine market segments, used 7 indicators to form clusters. These include: interbank loans (in% of assets), funds of other banks (in% of assets); loans to legal entities (in% of assets); deposits of legal entities (in% of assets), loans to individuals (in% of assets), deposits of individuals (in% of assets), investment portfolio (in% of assets). According to the results of cluster analysis, three business models of banks were formed, namely narrowly oriented investment banks; diversified banks and corporate banks. Graphically depicts and describes the migration of banks according to their business models. It is established that business models formed in the process of digitalization need further research;*

determining the optimal business model, characterized by financially sustainable development with an adequate level of risk and taking into account the interests of all stakeholders.

Keywords: bank, business model, types of business models of banks, cluster, financial stability model..

JEL Classification: E580, G210, C510.

Постановка проблеми. Банки установи схильні до зміни бізнес-моделі залежно від зовнішніх економічних умов, які можуть бути зумовлені як змінами потреб ринку, так і змінами у конкурентному середовищі чи нормативно-правовому регулюванні. Саме тому, з метою трансформації системи управління взаємовідносинами банків зі стейколдерами за доцільне є виокремлення класифікації вітчизняних банків за їхніми бізнес-моделями.

Задля здійснення ефективного банківського нагляду НБУ від кожного українського банку вимагає формування та визначення його бізнес-моделі [1, с. 126]. Проте, в умовах виникнення та розвитку кризових явищ, посилення впливу ризиків та дії дестабілізуючих чинників, що приводять до зниження ефективності виконання банками своїх функцій та результатів їхньої діяльності, виникає потреба подальшого розвитку методичного та методологічного інструментарію оцінювання бізнес-моделей банків за якими вони функціонують. Все це зумовлює актуальність обраної теми дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанню визначення бізнес-моделей банків та їх місця при оцінюванні фінансової стійкості, формування систем корпоративного управління та ризик-менеджменту розглядали у своїх наукових працях Онищенко Ю. [1], Гриджук Д. [2], Синюк А. [3], Рудківська В. [4], Новікова Л. [5], Школьник І. [6] та багатьох інших.

Видокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. Поряд з цим, слід відмітити, що у наукових працях залежно від мети дослідження проводять класифікацію бізнес-моделей вітчизняних банків, проте залишається відкритим питання як її використовувати при врахуванні у методиках оцінювання фінансової стійкості та стабільності.

Мета дослідження. Мета дослідження є визначення бізнес-моделей на основі кластерного аналізу для врахування в методиках оцінювання фінансової стійкості та стабільності.

Основний матеріал. Проаналізувавши наукові праці з даної тематики, можемо зазначити, що у вітчизняній та іноземній літературі виділяють чимало різноманітних підходів до виокремлення типів банків за бізнес-моделями, які відрізняються за класифікаційними ознаками, підходами до аналізу діяльності банків, а також кількістю проаналізованих банків та часовим інтервалом аналізу (рис. 1).

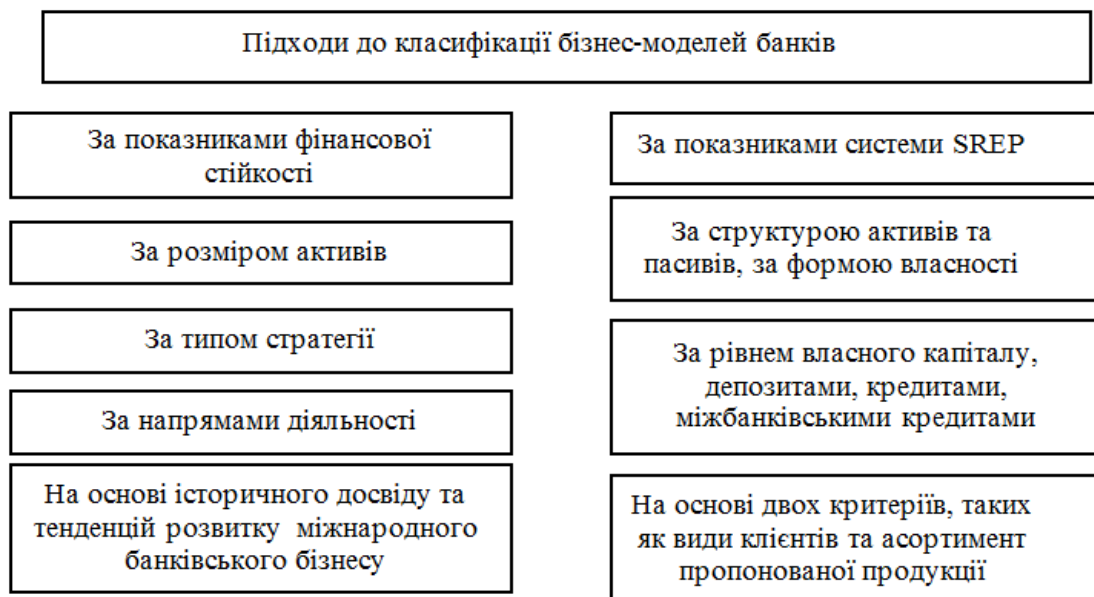

Рис. 1 Основні підходи до класифікації бізнес моделей банків

Джерело: систематизовано авторами за матеріалами [1; 4-5]

На рис. 1 представлено узагальнення найбільш поширених у світовій практиці підходів до виокремлення різновидів банків за їхніми бізнес-моделями, які й будуть проаналізовані більш детально в межах нашого дослідження. Водночас, заслуговує на увагу той факт, що у багатьох дослідженнях відсутнє чітке виокремлення класифікаційних ознак, а також не представлено назви груп банків.

Н. Пантелеєва серед різновидів бізнес-моделей виділяє інноваційну бізнес-модель банку, як спосіб поєднання факторів бізнесу в ланцюг створення та пропозиції цінності нового продукту споживачеві з подальшим перетворенням його в прибуток, що збільшує економічну вартість банку в цілому [6, с. 71]. Такий підхід на сьогодні є достатньо обґрунтованим, адже в сучасних умовах дуже важливо, щоб бізнес-модель банку відповідала мінливим змінам у зовнішньому економічному середовищі та передбачала можливість здійснення певних трансформацій, що пов'язані з розвитком інновацій. Крім того, Д. Гриджук як різновид виділяє комплексну бізнес-модель банку як систему взаємопов'язаних моделей, документів, довідників, що описують більшість областей діяльності і систем управління банку [2, с. 44].

Ю.І. Онищенко, в процесі кластеризації були здійснені розрахунки на із застосуванням методів ієрархічної кластеризації і k-середніх. Результати дослідження дозволили виокремити 4 бізнес-моделі:

1. Споживча модель – зосереджена на обслуговуванні клієнтів – фізичних осіб; основним джерелом фондування є депозити фізичних осіб.

2. Корпоративна модель – банк надає послуги клієнтам-юридичним особам і депозити юридичних осіб виступають основним джерелом залучених ресурсів.

3. Інвестиційна модель – характерне переважання інвестиційного портфелю над всіма іншими активами; залучення коштів відбувається за рахунок розміщення довгострокових боргових цінних паперів власної емісії.

4. Універсальна модель – найбільш диверсифікована модель як за структурою активів, так і за структурою зобов'язань; поєднує в собі попередні три моделі – залучення коштів фізичних і юридичних осіб, їх подальше розміщення у різні групи активів [1, с. 129].

У науковій праці В. Скриля [7], обґрунтовується класифікація бізнес-моделей за трьома класифікаційними ознаками, а саме:

«залежно від напрямку розвитку бізнесу» передбачає поділ на такі бізнес-моделі: «від виробника» та «від клієнта»;

«за функціональною приналежністю» виділено сім окремих бізнес-моделей, серед яких: модель цілепокладання, процесна, організаційно-функціональна, ресурсна, бюджетна, інформаційна, компетентна;

«залежно від ступеня відкритості» виокремлено такі сім бізнес-моделей: недиференційована, диференційована, сегментована, зовні орієнтована, інтегрована з інноваційним процесом, адаптивна.

Такі дослідники як Р. Аяді та В. Де Гроен [8] для систематизації та класифікації банків на групи за їхніми бізнес-моделями провели ґрунтовний аналіз бізнес-моделей 147 європейських банківських установ за 2006-2013 рр. Так, вчені виокремили чотири групи банків за їхніми бізнес-моделями:

Інвестиційно-орієнтовані банки – найбільші банки за розміром активів, які здійснюють активну торгівельну діяльність;

Оптові банки – ресурсний потенціал банків цієї групи значною мірою залежить від міжбанківського кредитного ринку;

Широко-сегментовані роздрібно орієнтовані банки, діяльність яких зосереджується на досить різноманітному переліку джерел фінансування.

Вузько-сегментовані роздрібно орієнтовані банки, діяльність яких зосереджується на депозитах клієнтів.

У світовій практиці підходів до систематизації банків за бізнес-моделями зазначимо, що на увагу також заслуговує виокремлена Томкусом [9, с. 45] класифікація банків на основі різновидів їхніх бізнес-моделей. Такий підхід став можливим за рахунок проведеного автором аналізу звітності 63 банків США та країн Європи з 2007 р. до 2012 р., а саме: банки з оптово-орієнтованою універсальною бізнес-моделлю; банки з бізнес-моделлю роздрібною торгівлі; банки з інвестиційно-орієнтованою бізнес-моделлю.

І. Школьник узагальнюючі підходи до класифікації, залежно від основного напрямку діяльності банку, виокремила наступні бізнес-моделі: роздрібна бізнес-модель; традиційна бізнес-модель; корпоративна бізнес-модель; універсальна бізнес-модель; інвестиційна бізнес-модель. Дана класифікація характеризує бізнес-моделі за джерелом залучення

ресурсів та напрямками їх розміщення [10, с. 134]. Також авторка статті наголошує, що зі зміною економічних умов банківської діяльності на утворенні нових банківських моделей з активним використанням інформаційних технологій, а саме:

- традиційна бізнес-модель – не передбачає активного використання ІТ-технологій, клієнти обслуговуються у філіях та відділеннях банку;
- онлайн-банки (цифрові) – нові інтернет-банки, для яких характерна відсутність великої кількості філій та відділень, а обслуговування клієнтів здійснюється через сайти та додатки на смартфонах;
- змішані банки – прогресивні банки, що активно використовують цифрові технології у своїй діяльності (open banking), впроваджують інноваційні рішення, при цьому зберігаючи мережу філій та відділень [10, с. 134].

Щодо вітчизняної банківської практики, то НБУ, В рамках SREP прийнято використовувати такий розподіл банків за бізнес-моделями [5; 197-198]:

- універсальні банки – суттєві частки в активах та зобов’язаннях займають операції з юридичними, фізичними особами, іншими банками та небанківськими фінансовими установами;
- роздрібні банки – основну частку в активах та зобов’язаннях займають операції з фізичними особами;
- корпоративні банки – основну частку в активах становлять кредити, надані юридичним особам, у зобов’язаннях превалюють кошти, залучені від юридичних осіб;
- корпоративні з роздрібним фінансуванням – основну частку в активах, займають кредити, надані юридичним особам, у зобов’язаннях превалюють кошти, залучені від фізичних осіб;
- обмежене кредитне посередництво – частка наданих кредитів юридичним та фізичним особам є незначною (менше 30 %), або основна частка кредитів надана обмеженому колу осіб, або активні операції профінансовано власними коштами.

Як зазначає Шандова Н.В., застосування бізнес-моделі як одиниці аналізу в дослідженнях успішності діяльності компанії отри-мує усе більш широке застосування у зв'язку з тим, що дозволяє зрозуміти процес створення цінності для нового типу споживача, який шукає товари й послуги з цінністю, адекватною його цілям та можливостям, і є найбільш складним та суперечливим [11, с. 111]. Бізнес-модель банку повинна формуватися на підставі врахування таких аспектів як створення цінності банківського продукту й пропозиція її споживачеві; доведення створеної цінності до споживача; одержання доходу від виробленої цінності. При цьому слід враховувати важливість споживача, так як трансформація задоволеності споживача в його спроможності користуватися банківськими послугами, пред'являючи попит і беручи участь у ланцюжку взаємодії на ринку, буде впливати на зміни бізнес-моделі банку. Етапи аналізу бізнес-моделей банків представлено на рисунку 2.

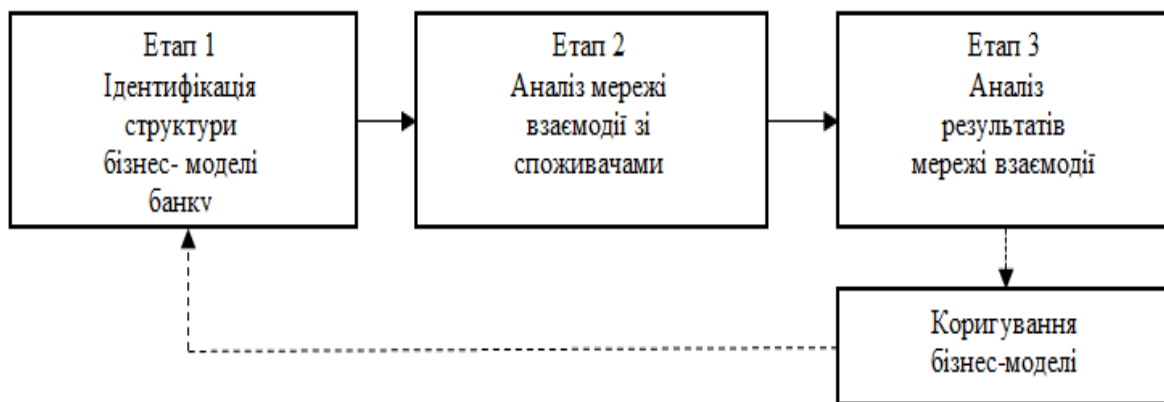

Рис. 2 Етапи аналізу бізнес-моделей банків

Джерело: складено авторами

Нами було проведено аналіз сучасних тенденцій щодо бізнес-моделей вітчизняних банків. В основу дослідження покладено статистичний алгоритм кластеризації, за допомогою якого можливо визначити бізнес-моделі банків (рис. 3) [12, с. 13].

Кількісним виміром для визначення сегментів ринку, було використано 7 показників для

формування кластерів. До них відносяться:

Міжбанківські кредити (у % від активів). Показник вимірює залежність банку від зовнішніх джерел фінансування.

Кошти інших банків (у % від активів). Цей показник визначає частку зобов'язань інших банків, включаючи депозити, емітовані боргові зобов'язання, а також кошти, отримані від Національного банку України.

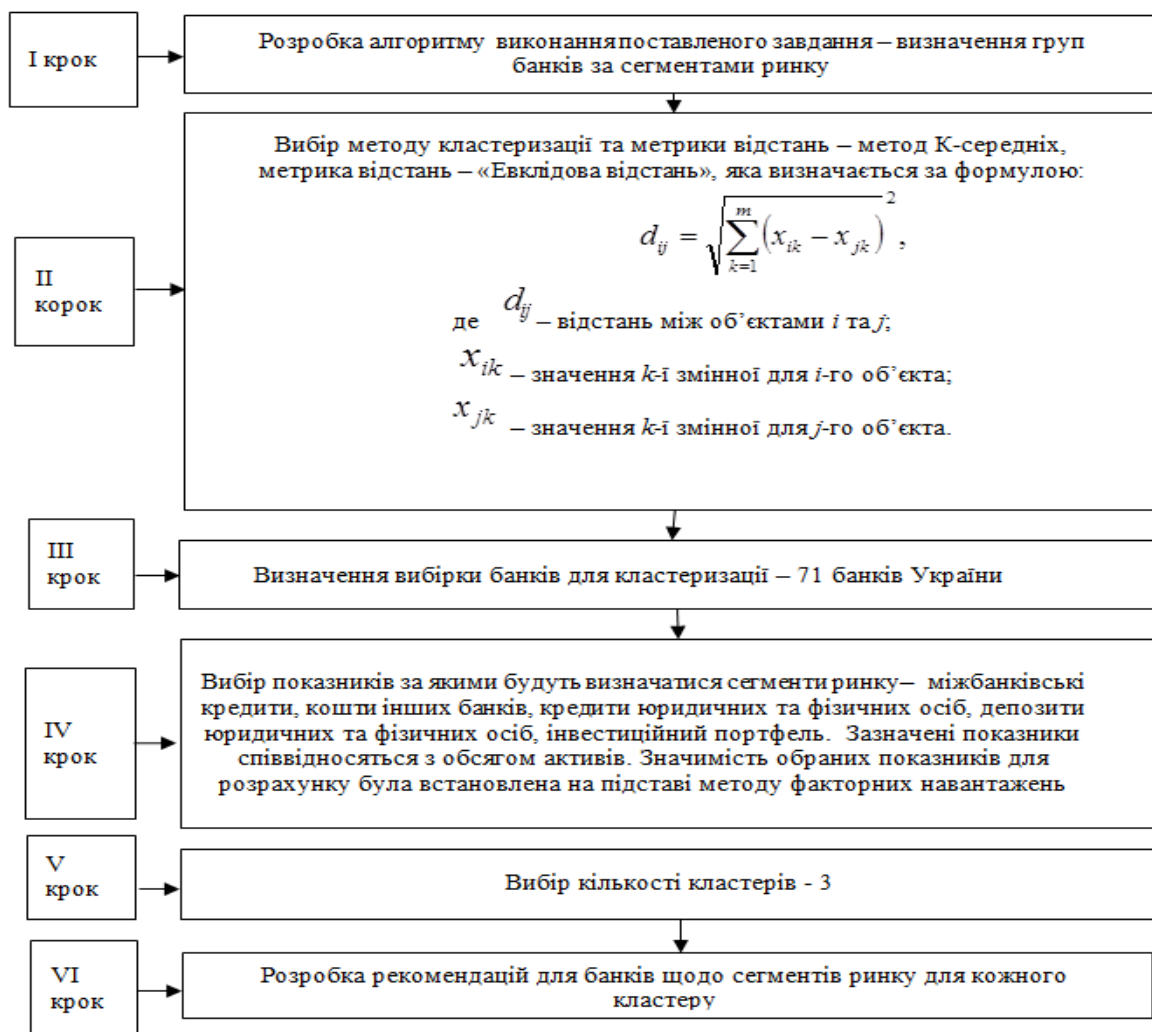

Рис. 3. Алгоритм проведення кластеризації банків України за сегментами ринку

Джерело: складено автором за матеріалами [12, с. 56-78]

Кредити юридичним особам (у % від активів). Цей показник визначає частку кредитів юридичним особам і свідчить, яка частка кредитних ресурсів, спрямована на підтримку і забезпечення розвитку реального сектору економіки.

Депозити юридичних осіб (у % від активів). Визначає частку депозитів від юридичних осіб, що вказує на залежність від більш традиційних джерел фінансування та переваги корпоративного сегменту.

Кредити фізичним особам (у % від активів). Визначає частку кредитів домашнім господарствам та вказує на частку кредитних ресурсів спрямованих на роздрібний ринок.

Депозити фізичних осіб (у % від активів). Визначає частку депозитів домашніх господарств та вказує на залежність від більш традиційних джерел фінансування.

Інвестиційний портфель (у % від активів). Більше значення буде вказувати на переважання інвестиційної діяльності, яка характеризується схильністю до ринкового ризику і ризику ліквідності [13, с. 90-91].

Процедура кластеризації об'єктів на основі ієрархічного алгоритму та методу k -середніх реалізована в пакеті прикладних обчислювальних програм STATISTICA в модулі

«Кластерний аналіз». Кластерний аналіз проводився на основі показників діяльності 71 вітчизняних банків станом на 01.10. 2021 р. Отриманий графік середніх за кластерами подано на рис. 4.

У таблиці 1 наведені описові статистичні дані для трьох кластерів, що утворилися в результаті кластерного аналізу. Статистичні дані трьох кластерів, які утворилися в результаті аналізу показують, що до першого кластеру потрапили банки, з високою часткою інвестиційного портфелю. Зазначений кластер налічує 19 банків, велика частка із яких – це банки з іноземним капіталом.

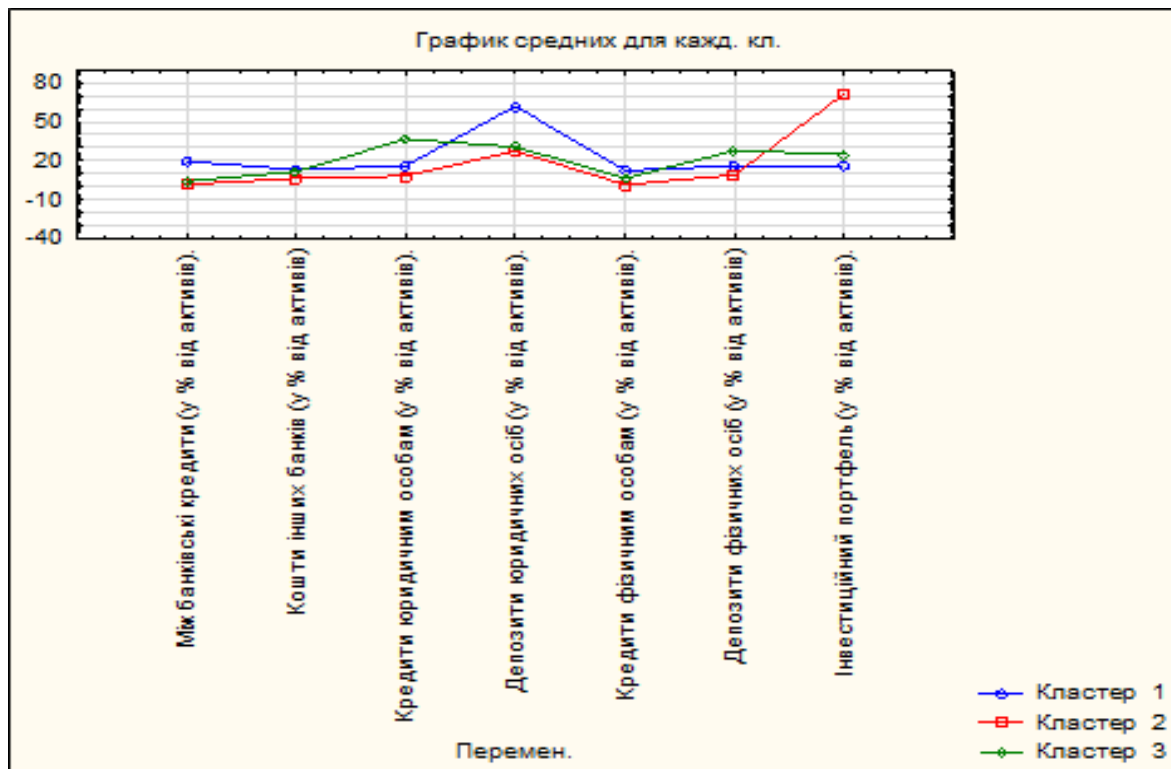

Рис. 4. Середні значення показників за трьома кластерами

Джерело: складено авторами

Таблиця 1

Характеристика банків за кластерами (показники у % від активів) станом на 01.10.2021 р.*

Кластери		Кредити юридичних осіб	Кредити фізичних осіб	Міжбанківські кредити	Депозити юридичних осіб	Депозити фізичних осіб	Кошти інших банків	Інвестиційний портфель
Модель 1 – Вузько орієнтовані, інвестиційні банки (19)	X сер.	8,19	1,41	1,50	27,37	9,04	6,33	71,85
	U	7,51	1,43	1,39	15,13	7,35	7,41	11,03
	D	56,33	2,06	1,92	228,98	54,04	54,88	121,63
Модель 2 – Диверсифіковано-вані банки (32)	X сер.	25,51	12,68	11,35	45,12	21,29	13,02	24,93
	U	11,54	18,50	15,56	18,46	12,92	9,51	12,86
	D	133,16	342,19	242,21	340,65	166,80	90,46	165,32

Модель 3 – Корпоративні банки (20)	X сер.	47,60	3,51	2,88	25,01	25,08	11,16	20,88
	U	11,28	4,39	1,47	13,81	11,95	7,20	11,54
	D	127,22	19,30	2,17	190,85	142,71	51,85	133,28

*X сер. – середнє значення; U – стандартне відхилення; D - дисперсія

Джерело: розраховано авторами

Даний кластер включає в себе банки з наступною середньою структурою їх балансу: кредити юридичним особам на рівні 8,19 % і переважають в структурі активів; зобов'язання юридичних та фізичних осіб складають 27,37 % та 9,04 % відповідно. Зазначений кластер відрізняється значною часткою в активах інвестиційного портфеля – 71,85 %. До першого кластеру потрапили АТ "Дойче Банк ДБУ", АТ "БТА Банк", ПуАТ "КБ "АкордБанк", АТ "АКБ "Конкорд", АТ "Банк Січ", АТ "КристалБанк", АТ "РВС Банк", АТ "Банк Авангард", АТ "Банк 3/4", АТ "Юнекс Банк", АТ "Український банк реконструкції та розвитку", АТ "Банк Траст-Капітал", ПрАТ "Банк Фамільний", АТ "Альпарі Банк", АТ "Ідея Банк", АТ "Банк Форвад", АТ "Універсал Банк", АТ "А - Банк".

Другий кластер може бути описаний як банки, які мають переваги в сегменті депозитів юридичних осіб. Вони функціонують на ринку, використовуючи всі канали залучення та розміщення ресурсів. Ця група налічує 32 банки і характеризується майже однорідною структурою. Так, зобов'язання банків знаходяться на рівні 13,02 %, кредити юридичним особам – 25,51 %, депозити юридичних осіб - 45,12 %, кредити фізичним особам – 12,68 %, депозити фізичних осіб – 21,29 %. До його складу входять такі банки як АТ КБ "ПриватБанк", АТ "Ощадбанк", АТ "Укрексімбанк", АБ "Укргазбанк", АТ "Альфа-Банк", АТ "УкрсибБанк", АТ "ОТП Банк", АТ "Сбербанк", АТ "СітіБанк", АТ "Кредобанк", ПАТ "Промінвестбанк", АТ "СЕБ Корпоративний Банк", АТ "ПУМБ", АТ "Банк Кредит Дніпро", ПАТ "Банк Восток", АТ "Банк Альянс", ПАТ "МТБ Банк", АТ "КБ "Глобус", АТ "МІБ", АТ "Айбокс Банк", АТ "Банк інвестицій та заощаджень", АТ "АБ "Радабанк", АТ "Перший інвестиційний банк", АТ "Скай банк", АТ "Мотор-Банк", АТ "Укрбудінвестбанк", АТ "МетаБанк", АТ "Банк "Український капітал", АТ "Асвіо Банк", АТ "Комінвестбанк", АТ "СПБ", АТ "ОКСІ Банк".

Третій кластер – банки, які займають домінуюче положення в сегменті корпоративних клієнтів. Ця група налічує 20 банків. Ці банки не упевнені в позитивному впливі їх маркетингу. Вони розглядають його як центр витрат, а не як центр доходів, і, як правило, недостатньо інвестують в маркетингову діяльність, що обмежує зростання і робить їх уразливими для конкурентів. Це особливо очевидно зараз, коли все більше і більше маркетингу спрямовується на обслуговування сегменту фізичних осіб. До третього кластеру входять банки, основними клієнтами яких є юридичні особи. Так, кредити юридичним особам і депозити юридичних осіб в третьому кластері складають 47,60 % і 25,01 % відповідно. До складу третього кластеру входять АТ "Райффайзен Банк", АТ "Креді Агріколь Банк", АТ "Прокредит Банк", АТ "ІНГ Банк Україна", АТ "Правекс Банк", АТ "Піреус Банк МКБ", АТ "Кредитвест Банк", АТ "Кредит Європа Банк", Акціонерний банк "Південний", АТ "Таскомбанк", АТ "Мега банк", АТ АКБ "Львів", АКБ "Індустріалбанк", АБ "Кліронговий дім", АТ "Полтава-банк", АТ "АП Банк", АТ "Банк "Грант", АТ "Альтбанк", Полікомбанк, АТ "Банк "Портал".

Відповідно до сформованих кластерів можна оцінити рівень фінансової стійкості кожного з них, використовуючи індикатори, які відповідають тій чи іншій бізнес-моделі банків.

Висновки. Таким чином, бізнес-модель банків визначає механізм створення банком цінності для клієнтів і її перетворення у прибуток. Вона може бути представлена як сукупність елементів управління, ресурсів, технологій, бізнес-процесів та їх взаємозв'язків, що сформована під впливом екзогенних та ендогенних чинників та має власне відображення у структурі балансу банків.

Визначення бізнес-моделей за методологією SREP є загальною методологією, що гарантує об'єктивний та послідовний контроль на індивідуальній основі фінансового стану та фінансової стійкості банків, входячи з обраної ним бізнес-моделі та сформованого профілю ризиків.

Подальшого дослідження потребують бізнес-моделі, які сформувалися в процесі діджиталізації, а саме онлайн-банк і змішану бізнес-модель в частині індикаторів оцінки. Не вирішеним є питання оптимальної бізнес-моделі, що характеризувалася фінансово стійким розвитком з адекватним рівнем ризику і при цьому враховувала інтереси усіх стейкхолдерів.

Список літератури

1. Онищенко Ю.І., Заяць Е.Л. Визначення видів бізнес-моделей банків в банківській системі України. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. 2020. Вип. 4 (27). С. 125-132. DOI: <https://doi.org/10.32782/easterneurope.27-20>.
2. Гриджук Д. М. Управлінська структура сучасної бізнес-моделі банку. *Економіка та держава*. 2018. № 9. С. 44-48. DOI: <https://doi.org/10.32836/2521-666X/2018-2-60-24>.
3. Синюк А.О. Оцінювання фінансової стійкості банків з використанням бізнес-моделей. *Науковий погляд: економіка та управління*. 2018. № 2 (60). С. 176-188. DOI: <https://doi.org/10.32836/2521-666X/2018-2-60-24>
4. Рудевська В.І. Підходи до пруденційного регулювання банківського сектору з урахуванням кластерного розподілу банків за бізнес-моделями. *Вісник Університету банківської справи*. 2020. №1 (37). С. с.75-85.
5. Новікова Л.Ф., Рудянова Т.М., Пушечнікова А.О. SREP-аналіз як сучасна система оцінки фінансової стійкості банків: вітчизняна практика. *Науковий погляд: економіка та управління*. 2020. 2 (68). С. 196-199. DOI: <https://doi.org/10.32836/2521-666X/2020-68-34>.
6. Пантелеєва Н.М. Інноваційні бізнес-моделі банків як відповідь на виклики та наслідки фінансової кризи. *Фінансовий простір*. 2013. № 3 (11). URL: <https://fp.cibs.ubs.edu.ua/index.php/fp/article/view/189/188>. (дата звернення 15.02.2022).
7. Скриль В. В. Бізнес-моделі підприємства: еволюція та класифікація. *Економіка і суспільство*. 2016. №7. URL: http://economyandsociety.in.ua/journal/7_ukr/82.pdf. (дата звернення 15.02.2022).
8. Ayadi R., Cucinelli D., De Groen W. P. Banking Business Models Monitor 2019: Europe. URL: <https://www.ceps.eu/ceps-publications/banking-business-models-monitor-2019-europe/> (дата звернення 15.02.2022).
9. Timmers P. Business Models for Electronic Markets. *Electronic Markets*. 1998. №4. P. 3-8.
10. Школьник І.О., Акопян Д.Е. Теоретичне обґрунтування та класифікація бізнес-моделей банків. *Вісник СумДУ. Серія «Економіка»*. 2021. № 1. С. 128-136. DOI: 10.21272/1817-9215.2021.1-15.
11. Шандова Н.В., Шульга М.О. Дослідження складників маркетингового потенціалу підприємства. *Бізнес-навігатор*. 2018. № 5(48). С. 110–114.
12. Григоруку П.М. Багатомірне економіко-статистичне моделювання: Навчальний посібник для студентів ВНЗ. Львів: «Новий Світ –2000». 2006. 146 с.
13. Роль банків у забезпеченні сталого розвитку реального сектору економіки України: монографія. За ред. В.В. Коваленко. Одеса. ОНЕУ. 2016. 244 с.

References

1. Onishchenko, Y.I., Zayats, E.L. (2020). Determining the types of business models of banks in the banking system of Ukraine. *Skhidna Yevropa: ekonomika, biznes ta upravlinnya*, 4 (27), 125-132. DOI: <https://doi.org/10.32782/easterneurope.27-20>. [in Ukrainian].
2. Gridzhuk, D.M. (2018). Management structure of modern business model of the bank. *Ekonomika ta derzhava*, 9, 44-48. DOI: <https://doi.org/10.32836/2521-666X/2018-2-60-24>. [in Ukrainian].
3. Sinyuk, A.O. (2018). Assessing the financial stability of banks using business models. *Naukovyy pohlyad: ekonomika ta upravlinnya*, 2 (60), 176-188. DOI: <https://doi.org/10.32836/2521-666X/2018-2-60-24>. [in Ukrainian].
4. Rudevskaya, V.I. (2020). Approaches to prudential regulation of the banking sector taking into account the cluster distribution of banks by business models. *Visnyk Universytetu bankiv'skoyi spravy*, 1 (37), 75-85. DOI: 10.37332/2309-1533.2021.5-6.16. [in Ukrainian].
5. Novikova, L.F., Rudyanova, T.M., Pushechnikova, A.O. (2020). SREP-analysis as a modern system for assessing the financial stability of banks: domestic practice. *Naukovyy pohlyad: ekonomika ta upravlinnya*, 2 (68), 196-199. DOI: <https://doi.org/10.32836/2521-666X/2020-68-34>. [in Ukrainian].
6. Skryl, V.V. (2016). Business models of the enterprise: evolution and classification. *Ekonomika i suspil'stvo*, 7. Retrieved from http://economyandsociety.in.ua/journal/7_ukr/82.rdf. (accessed February 15, 2022). [In Ukrainian].
7. Panteleeva, N.M. (2013). Innovative business models of banks in response to the challenges and consequences of the financial crisis. *Finansovyy prostir*, 3 (11). Retrieved from : <https://fr.sibs>.

ubs.edu.ua/indekh.rhr/fr/artisle/view/189/188. accessed February 15, 2022). [In Ukrainian].

8. Ayadi, R., Cucinelli, D., De Groen, W. P. (2018). Banking Business Models Monitor 2019: Europe. Retrieved from <https://www.ceps.eu/ceps-publications/banking-business-models-monitor-2019-europe/> (accessed February 15, 2022).

9. Timmers, P. (1998). Business Models for Electronic Markets. *Electronic Markets*, 4, 3-8.

10. Shkolnik, I.O., Hakobyan, D.E. (2021). Theoretical substantiation and classification of business models of banks. *Visnyk SumDU. Seriya «Ekonomika»*, 1, 128-136. DOI: 10.21272/1817-9215.2021.1-15. [in Ukrainian].

11. Shandova, N.V., Shulga, M.O. (2018). Research of components of marketing potential of the enterprise. *Biznes-navihator*, 5(48), 110–114. [in Ukrainian].

12. Hryhoruk, P.M. (2006). Bahatomirne ekonomiko-statystychne modelyuvannya: Navchal'nyy posibnyk dlya studentiv VNZ. L'viv: «Novyy Svit –2000». [in Ukrainian].

13. Rol' bankiv u zabezpechenni staloho rozvytku real'noho sektoru ekonomiky Ukrayiny: monohrafiya (2016). Za red. V.V. Kovalenko. Odesa. ONEU. [in Ukrainian].

ОСОБЛИВОСТІ ОПОДАТКУВАННЯ НЕПРИБУТКОВИХ УСТАНОВ ТА ОРГАНІЗАЦІЙ В ПЕРІОД ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ

Хомутенко А.В., доктор економічних наук, професор, завідувачка кафедри фінансів, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна
e-mail: 24.06.alla@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-7176-9613

Луценко І.С., кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна
e-mail: irina_finance2014@ukr.net
ORCID ID: 0000-0002-9613-4307

***Анотація.** У статті підкреслено суспільно важливе значення неприбуткових організацій і установ. Досліджено умови, відповідно до яких неприбуткові суб'єкти господарювання визнаються неплатниками податку на прибуток. Наведено види доходів неприбуткових суб'єктів господарювання та умови звільнення їх від оподаткування податком на прибуток підприємств. Визначено, що неприбуткові установи та організації, маючи неприбутковий статус, можуть бути платником податку на додану вартість, податку на землю або орендної плати за землю, податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, транспортного податку, податку на репатріацію. Зауважено, що неприбуткові суб'єкти господарювання є податковими агентами зі сплати податку на доходи фізичних осіб, військового збору та єдиного соціального внеску. Розкрито основні зміни в оподаткуванні неприбуткових установ та організацій в період дії воєнного стану на території України. Запропоновано напрямки подальшої податкової лібералізації для неприбуткових організацій. **Ключові слова:** оподаткування, неприбуткові установи та організації, податок на прибуток, податок на додану вартість, плата за землю.*

PECULIARITIES OF TAXATION OF NON-PROFIT INSTITUTIONS AND ORGANIZATIONS DURING MARTIAL STATUS ON THE TERRITORY OF UKRAINE

Khomutenko Alla, Doctor of Economic Sciences, Professor, Head of the Department of Finance, Odessa National Economic University, Odesa, Ukraine
e-mail: 24.06.alla@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-7176-9613

Lutsenko Iryna, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Finance, Odessa National Economic University, Odesa, Ukraine
e-mail: irina_finance2014@ukr.net
ORCID ID: 0000-0002-9613-4307

***Abstract.** Introduction. In Ukraine, the number of non-profit institutions and organizations is growing every year, which indicates an increase in their importance in the real sector of the economy, which accumulates a significant amount of state and donor funds. The specific activities of non-profit entities lead to peculiarities in the taxation of this area, and the constant change of domestic tax legislation to take into account the new challenges posed by hostilities in Ukraine requires further research in this area. Purpose. The article examines the peculiarities of taxation of non-profit institutions and organizations, including during martial law in Ukraine. Results. The conditions under which non-profit entities are recognized as non-payers of income tax are defined. It is noted that non-profit tax status is acquired by institutions and organizations only by the decision of the tax authority and the inclusion of such legal entities in the Register of non-profit institutions and organizations with the attribute of their non-profitability. The incomes of non-profit economic entities and the conditions of their exemption from corporate income tax are highlighted. It is noted that the prerequisite for maintaining the status of a non-profit entity is the use of its income (profits) solely to finance its maintenance costs, goals (objectives, objectives) and activities defined by the constituent documents. It is determined that non-profit institutions and organizations, having non-profit status, can be a payer of value added tax, land tax or land rent, real estate tax other than land, transport tax, repatriation tax. It is stated that non-profit entities are tax agents for the payment of personal income tax and military duty. Conclusions. The main changes in the taxation of non-profit institutions and organizations during the martial law on the territory of Ukraine are highlighted. It is determined that in a special period, non-profit institutions and organizations are exempt from paying land tax, penalties and penalties for late payment of taxes and fees, any liability for late submission of tax reports. Prospects for further development of this area are to study the effectiveness of taxation of non-profit*

institutions and organizations during martial law in Ukraine and after its completion.

Key words: *taxation, taxes, non-profit institutions and organizations, income tax, value added tax.*

JEL Classification: H210, H250.

Постановка проблеми. Науковці, експерти та практики звикли досліджувати та оцінювати підприємницьке середовище, головною метою якого є отримання прибутку будь-якими засобами. Проте, існують й некомерційні установи та організації, діяльність яких від початку заснування до ліквідації має бути неприбутковою. Саме вони є невід’ємною складовою суспільного розвитку будь-якої країни світу. Так, у розвинених європейських країнах тільки громадський сектор створює від 3 % до 9 % ВВП, працевлаштовує від 4,4 % до 14 % працездатного населення, залучає утричі більше внутрішніх і зовнішніх інвестицій у країну, ніж соціальні установи державної та комунальної форми власності. В Україні ж неприбуткові установи та організації створюються з метою вирішення завдань щодо захисту прав і свобод громадян, задоволення суспільних, зокрема економічних, соціальних, екологічних, культурних та інших інтересів, участі в політичному житті, віросповіданні, організації дозвілля, а також розвитку благодійної діяльності та молодіжної політики [1]. Суспільно важливе призначення неприбуткових суб’єктів господарювання та специфіка їх фінансово-господарської діяльності актуалізує важливість забезпечення їх подальшого розвитку. У цьому контексті надзвичайно важливу роль відіграє функціонуючий механізм оподаткування неприбуткових установ і організацій як невід’ємного атрибуту громадянського суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій останніх років. Вагомий внесок у дослідження питань оподаткування неприбуткових суб’єктів господарювання внесли такі вітчизняні вчені як: М. Білуха, О. Волкова, О. Дорошенко, Т. Єфіменко, Л. Ловінська, В. Пархоменко, О. Петрук, Л. Сідельникова, В. Хомутенко. Зазначені вчені розглядали оподаткування неприбуткових установ та організацій за період 2011-2014 рр. Натомість, Є. Романів та О. Дида [2] вже досліджують сучасні тенденції бухгалтерського обліку та оподаткування неприбуткових установ та організацій, акцентуючи увагу на бюджетоутворюючих податках: податок на прибуток підприємств та податку на додану вартість. В. Залунін та Г. Макарова [3] висвітлюють окремі особливості оподаткування податком на прибуток доходів від нестатутної діяльності, сум кредитів, безповоротної фінансової допомоги, пасивних доходів, позитивного значення курсових різниць неприбуткових організацій. О. Золотухін проводить моніторинг оподаткування одного з видів неприбуткових установ як профспілки [4]. А. Малахова та О. Мартиненко досліджують тенденції розвитку громадського сектору в Україні, виявлення особливостей організації, ведення бухгалтерського обліку та звітності громадськими організаціями – юридичними особами [5].

Відокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на наявні дослідження, у сучасних умовах проведення фінансово-господарської діяльності некомерційних суб’єктів господарювання та регулярних змін вітчизняного податкового законодавства з урахуванням нових викликів, зумовлених воєнними діями на території України, виникає об’єктивна необхідність проведення подальших наукових досліджень особливостей їх оподаткування.

Мета дослідження. Метою дослідження є висвітлення сучасних особливостей оподаткування неприбуткових установ та організацій в Україні, що дозволить запропонувати напрямки подальшого реформування вітчизняного механізму їх оподаткування.

Основний матеріал. В Україні кількість неприбуткових установ та організацій має стійку тенденцію до зростання, що свідчить про активний розвиток громадянського суспільства. Так, станом на 01.01.2022 р. нараховано 228204 таких суб’єктів господарювання проти 168706 станом на 1.01.2016 р., тобто збільшення становило 35,27%.

Таблиця 1.
Динаміка кількості неприбуткових установ та організацій в Україні за період 2017-2021 рр.

станом на 1.01

Найменування неприбуткової	Роки				
	2016	2018	2020	2021	2022
Політична партія	15557	15817	15322	15383	14630
Громадська організація	70321	75988	88882	92470	96543

Громадська спілка	753	990	1718	1875	2071
Релігійна організація	23261	24072	26347	26651	26915
Профспілка та об'єднання профспілок	26321	26899	28486	28713	28973
Творча спілка	-	292	317	317	318
Благодійна організація	15384	16837	19112	19812	20498
Організація роботодавців	-	-	-	-	561
Об'єднання співвласників багатоквартирного будинку	17109	26080	32700	35353	37695
Усього	168706	186975	212884	220574	228204

Джерело: складено автором за даними Державної служби статистики України [6]

Неприбуткові організації та установи, як і будь-які інші юридичні особи, ведуть бухгалтерській облік, складають фінансову, статистичну та податкову звітність. Водночас, в частині оподаткування фінансово-господарської діяльності некомерційних підприємств в українській практиці існують певні особливості, які закладені у вітчизняне законодавство.

Наприклад, у Податковому кодексі України при визначенні терміну «неприбуткові підприємства, організації та установи», зазначається, що вони не є платниками податку на прибуток підприємств, якщо одночасно вони дотримуються умов п. 133.4 ст. 133 [7] зазначеного законодавчого акту, а саме:

- організація має бути утворена в порядку, визначеному спеціальним законом, що регулює діяльність таких організацій;

- має дотримуватися та бути закріпленою в установчих документах заборона щодо розподілу прибутку між засновниками та учасниками організації, крім оплати праці та нарахування єдиного соціального внеску;

- у разі припинення неприбутковою установою діяльності активи передаються аналогічним неприбутковим організаціям або зараховуються до доходів державного бюджету (крім ОСББ).

Отже, з точки зору оподаткування неприбуткові установи та організації – це не певна організаційно-правова форма підприємств чи організацій, а податковий статус, який дає можливість не сплачувати податок на прибуток. Проте, податковий статус «неприбуткового суб'єкта господарювання» набувають тільки за рішенням податкового органу та унесенням таких юридичних осіб до Реєстру неприбуткових установ й організацій з присвоєнням ознаки їх неприбутковості. Для включення неприбуткового суб'єкта господарювання до Реєстру неприбуткових установ й організацій необхідно подати до контролюючого органу реєстраційну заяву за формою 1-РН та копії установчих документів неприбуткової організації. Крім того, обов'язковою умовою підтримання статусу неприбуткового суб'єкта господарювання є використання своїх доходів (прибутків) виключно для фінансування видатків на своє утримання, реалізації мети (цілей, завдань) та напрямів діяльності, визначених установчими документами.

Варто зауважити, що в період дії воєнного стану на території України відповідно до Постанови Кабінету міністрів України від 05 березня 2022 р. № 202 «Деякі питання отримання, використання, обліку та звітності благодійної допомоги» [8] всі благодійні організації та фонди, які збирають кошти для постраждалих під час бойових дій, не повинні вести облік цих коштів та звітувати про них за загальним правилом. Отже, відповідні доходи дозволяється не відображати у податковій звітності. Податковим законодавством також дозволяється отримувати окремі види доходів, які звільнятимуться від оподаткування податком на прибуток. Втім, вони мають використовуватися виключно відповідно до мети та установчих документів неприбуткової установи та організації (таблиця 2).

У разі недотримання вимог п. 133.4 Податкового кодексу України, зокрема, нецільового використання коштів, така неприбуткова організація зобов'язана подати у термін, визначений для місячного податкового (звітного) періоду, звіт про використання доходів (прибутків) неприбуткової організації за період з початку року по останній день місяця, в якому вчинено таке порушення, та зазначити суму самостійно нарахованого податкового зобов'язання з податку на прибуток. Більш того, неприбуткова установа підлягає виключенню контролюючим органом з Реєстру неприбуткових установ та організацій. Наприклад,

неприбуткова організація (дачний кооператив), отримавши дохід (членські внески) 02.02.2022 р. перераховує грошові кошти на купівлю газового обладнання 20000,00 грн. (витрати не були передбачені кошторисом та статутними документами). Останній звіт про використання доходів (прибутків) неприбуткової організації до податкових органів буде подано за період з 01.01.2022 р. по 28.02.2022 р. до 20.03.2022 р. Податкове зобов'язання з податку на прибуток розраховується, виходячи лише із суми операції нецільового використання активів (різниця між доходами та витратами не враховується). Отже, з вищенаведеного прикладу, алгоритм розрахунку податку на прибуток неприбуткової установи буде наступним: 20000,00 грн. (сума нецільового використання) * 18% (ставка податку на прибуток) = 3600,00 грн. Отже, в результаті порушення умов підтримання статусу неприбуткового суб'єкта господарювання, відповідна юридична особа вважається платником податку на прибуток для цілей оподаткування неприбуткових організацій з першого дня місяця, наступного за місяцем, у якому вчинено таке порушення.

Таблиця 2

Окремі види доходів неприбуткових суб'єктів господарювання та умови звільнення їх від оподаткування податком на прибуток підприємств

Вид доходу	Умови звільнення від оподаткування податком на прибуток
Безповоротна фінансова допомога або кредит	Не підлягають оподаткуванню суми кредиту або безповоротної фінансової допомоги, отримані неприбутковою установою за умови, що кошторис такої неприбуткової установи передбачає зазначені доходи. При цьому доходи у вигляді сум кредиту або безповоротної фінансової допомоги повинні використовуватись виключно для фінансування видатків, передбачених кошторисом, на утримання такої неприбуткової організації, реалізації мети (цілей, завдань) та напрямів діяльності, визначених її установчими документами
Доходи, отримані у результаті нестатутної діяльності	Доходи отримані у результаті діяльності, яка не пов'язана зі статутною повинні використовуватись виключно для фінансування видатків, передбачених кошторисом, на утримання такої неприбуткової організації, реалізації мети (цілей, завдань) та напрямів діяльності, визначених її установчими документами
Курсові різниці	Дохід неприбуткової організації, отриманий у вигляді позитивного значення курсових різниць від перерахунку іноземної валюти, отриманої в якості доходу від статутної діяльності, не є об'єктом оподаткування податком на прибуток
Дохід у вигляді відсотків	Пасивні доходи у вигляді відсотків від депозитного вкладу, не є об'єктом оподаткування податком на прибуток за умови, що ці доходи (прибутки) використовуються такою профспілковою організацією виключно для фінансування видатків на її утримання, реалізації мети (цілей, завдань) та напрямів діяльності, визначених її установчими документами

Джерело: складено автором за даними [7]

У випадку, коли неприбуткові установи та організації здійснюють підприємницьку діяльність (займаються виробництвом товарів, робіт та послуг) з використанням доходів від неї на досягнення своєї неприбуткової мети, а їх загальний дохід від такої діяльності перевищить 1 000 000 грн. – вона зобов'язана зареєструватись платником податку на додану вартість, що не впливатиме на неприбутковий статус. Також українське податкове законодавство не містить жодних заборон неприбутковим суб'єктам господарювання бути платником податку на додану вартість за добровільною реєстрацією. Податок на додану вартість неприбуткові установи та організації сплачують за загальними ставками (14%, 20%, 7%, 0%) та не мають окремих особливих пільг. Отже, неприбуткові суб'єкти господарювання можуть бути платниками податку на додану вартість.

Маючи неприбутковий статус, окрім, податку на додану вартість, неприбуткові установи та організації є платниками й інших податків і зборів, зокрема:

□ плати за землю (земельний податок та/або орендну плату за земельні ділянки державної або комунальної власності). Цікавим, на нашу думку, є те, що Податковим кодексом України для неприбуткових установ не передбачено пільг саме з орендної плати за землю. Податкові пільги надаються виключно з земельного податку лише державним та комунальним дитячим санаторно-курортні установи й установи оздоровлення та відпочинку, а також дитячим санаторно-курортним й оздоровчим установам України, які знаходяться на балансі підприємств, установ та організацій, унесених до Реєстру неприбуткових організацій (пп. 282.1.5 ПК); державним та комунальним центрам олімпійської підготовки, школам вищої спортивної майстерності, центрам фізичного здоров'я населення, центрам з розвитку фізкультури та спорту інвалідів, дитячо-юнацьким спортивним школам, а також центрам олімпійської підготовки, школам вищої спортивної майстерності, дитячо-юнацьким спортивним школам та спортивним спорудам всеукраїнських фізкультурно-спортивних товариств, унесених до Реєстру неприбуткових організацій (пп. 282.1.6 ПК). Отже, якщо зазначені неприбуткові установи мають у власності земельну ділянку, то вони звільнюються від сплати саме земельного податку. Проте, якщо ними укладено договір оренди землі державної та комунальної власності, то пільги з плати за землю відсутні. Разом з тим, через воєнні дії на території України було прийнято рішення з 24 лютого до кінця 2022 року всі неприбуткові підприємства звільнити від сплати плати за землю та земельного податку, що розташована на територіях, на яких ведуться бойові дії [9].

□ податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, який сплачується, якщо у власності є об'єкти житлової та нежитлової нерухомості. При цьому сільські, селищні та міські ради мають право встановлювати пільги з податку на нерухомість для громадських об'єднань і благодійних організацій;

□ транспортного податку, який сплачується, якщо у власності є легкові автомобілі, з року випуску яких минуло не більше п'яти років (включно) та середньо ринкова вартість яких становить понад 375 розмірів мінімальної заробітної плати, встановленої законом на 1 січня податкового (звітного) року (у 2022 р.: 6500 грн *375=2437500 грн).

Як відомо, неприбуткові суб'єкти господарювання, нараховуючи та виплачуючи заробітну плату власним працівникам, автоматично набувають статусу податкових агентів зі сплати податку на доходи фізичних осіб за ставкою 18% та військового збору 1,5%. Крім того, відповідні юридичні особи за власних працівників сплачують єдиний соціальний внесок за ставкою 22% бази нарахування, яка визначається залежно від категорії платників.

Доречно зазначити, що під час воєнного стану в Україні з 17 березня 2022 р. [9] звільняється від податку на доходи фізичних осіб та військового збору благодійна допомога, що виплачена благодійниками, в порядку, визначеному Законом «Про благодійну діяльність та благодійні організації», учасникам бойових дій, працівникам підприємств, установ, організацій, сил цивільного захисту, які залучаються (залучалися) та беруть (брали) безпосередню участь у здійсненні заходів із забезпечення національної безпеки і оборони і мешканцям на території бойових дій, а також вся нецільова благодійна допомога, яка надається постраждалим внаслідок збройної агресії Російської Федерації.

Варто також зазначити, що в разі виплати неприбутковою установою доходу нерезиденту – на неї покладається зобов'язання з утримання податку з доходів нерезидента (податку на репатріацію).

В умовах воєнного стану на території України відповідно до правочинів податкового законодавства до пп. 69.1 п.69 підрозділ 10 розділу XX «Перехідні положення» Податкового кодексу України [7] та ст. 1 Закону України від 03 березня 2022 р. № 2118-IX «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо особливостей

оподаткування та подання звітності у період дії воєнного стану» [10] неприбуткові установи та організації мають право за можливістю у строк сплачувати податки та збори, а якщо такої можливості немає, то свій податковий обов'язок воно виконує протягом трьох місяців після припинення або скасування воєнного стану в Україні. Зауважимо, що за несвоєчасну сплату податків і зборів відсутні нарахування будь-яких штрафних санкцій та пені. Аналогічна норма передбачена й за несвоєчасне подання податкової звітності неприбутковими суб'єктами господарювання, які звільняються від відповідальності та повинні виконати свій податковий обов'язок протягом трьох місяців після припинення або скасування воєнного стану в Україні.

Звичайно, прийняті ліберальні заходи є цілком слушними, однак, на нашу думку, їх недостатньо, адже значна частина громадських організацій (культурні, спортивні тощо) втратила можливість здійснювати свою фінансово-господарську діяльність через низку об'єктивних причин, спричинених війною, а отже не отримує доходи у вигляді членських і благодійних внесків. Відповідно, вони не мають змоги сплачувати податок на доходи фізичних осіб, військовий збір та єдиний соціальний внесок. Для таких суб'єктів господарювання варто передбачити податкові канікули за всіма податками на період дії воєнного стану.

Висновки. Оподаткування неприбуткових установ і організацій відрізняється від механізму оподаткування суб'єктів господарювання, що мають на меті отримання прибутку. Статус «неприбутковості» таким суб'єктам господарювання надає лише можливість не бути платником податку на прибуток. З усіх інших податків і зборів, якщо є об'єкт оподаткування, неприбуткова установа або організація вважається платником податків. В умовах воєнного стану на території України в частині оподаткування неприбуткових установ та організацій прийняті окремі ліберальні заходи, які, на нашу думку, потребують розширення. Перспективи подальших розробок даного напрямку полягають у дослідженні ефективності оподаткування діяльності неприбуткових установ та організацій під час воєнного стану на території України та після його завершення.

Список літератури

1. Про громадські об'єднання : Закон України від 22.03.2012 № 4572-VI База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4572-17>. (дата звернення: 05.03.2022)
2. Романів Є.М., Дида О.В Бухгалтерських облік і оподаткування неприбуткових організацій: особливості та порядок проведення в Україні. *Молодий вчений*. 2017. № 11 (51). С. 1290-1294.
3. Залунін В.Ф., Макарова Г.С. Особливості обліку та оподаткування неприбуткових організацій. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2016. Випуск 14. С. 961-965
4. Золотухін О. Оподаткування профспілки. «ДК» № 45 від 11 листопада 2019 р. URL: <https://online.dtki.ua/book/1f24ec3b-80c9-494a-86a9-caa1962bdc5e/navPoint-6> (дата звернення: 05.03.2022)
5. Малахова А.В., Мартиненко О.В. Проблеми розвитку та особливості обліку в неприбуткових організаціях. *Причорноморські економічні студії*. 2019. Випуск 48-3. С.160-165
6. Звіти про кількість юридичних осіб за організаційно-правовими формами господарювання за період 2015-2021 рр. Сайт Державної служби статистики. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/edrpy/ukr/EDRPU_2020/ks_opfg/ks_opfg_0120.htm (дата звернення: 06.03.2022)
7. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (дата звернення: 11.03.2022)
8. Деякі питання отримання, використання, обліку та звітності благодійної допомоги: Постанова Кабінету міністрів України від 05 березня 2022 р. № 202. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/deyaki-pitannya-otrimannya-vikoristannya-obliku-ta-zvitnosti-blagodijnoyi-dopomogi-202> (дата звернення: 14.03.2022)
9. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану: Закон України від 15.03.2022 р. № 2120-IX. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2120-20#Text> (дата звернення: 19.03.2022)
10. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів

України щодо особливостей оподаткування та подання звітності у період дії воєнного стану: Закон України від 03 березня 2022 року

№ 2118-IX. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2118-20#Text> (дата звернення: 14.03.2022)

References

1. The Verkhovna Rada of Ukraine (2012), The Law of Ukraine “About public associations” Retrieved from: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4572-17>. (дата звернення: 05.03.2022) [in Ukrainian].
2. Romaniv Ye.M., Dyda O.V (2017). Accounting and taxation of non-profit organizations: features and procedure in Ukraine. Young scientist, no. 11 (51), pp. 1290-1294. [in Ukrainian].
3. Zalunin V.F., Makarova H.S. (2016). Features of accounting and taxation of non-profit organizations. Global and national economic problems, vol. 14, pp. 961-965. [in Ukrainian].
4. Zolotuhin O. (2019) Opodatkuvannia profspilki [Union taxation]. DK no. 45, Retrieved from: <https://online.dtkr.ua/book/1f24ec3b-80c9-494a-86a9-caa1962bdc5e/navPoint-6>. [in Ukrainian].
5. Malakhova A.V., Martynenko O.V. (2019) Problems of development and features of accounting in non-profit organizations. Black Sea Economic Studies. vol. 48-3, pp.160-165. [in Ukrainian].
6. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy (2021). Reports on the number of legal entities by organizational and legal forms of management for the period 2015-2021. Retrieved from: http://www.ukrstat.gov.ua/edrpoj/ukr/EDRPU_2020/ks_opfg/ks_opfg_0120.htm. [in Ukrainian].
7. The Verkhovna Rada of Ukraine (2010). The Tax Code of Ukraine. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>. [in Ukrainian].
8. The Cabinet of Ministers of Ukraine (2022). Resolution “Some issues of receiving, using, accounting and reporting charitable assistance”. Retrieved from: <https://www.kmu.gov.ua/npas/deyaki-pitannya-otrimannya-vikoristannya-obliku-ta-zvitnosti-blagodijnoyi-dopomogi-202>. [in Ukrainian].
9. The Verkhovna Rada of Ukraine (2022), The Law of Ukraine “On Amendments to the Tax Code of Ukraine and Other Legislative Acts of Ukraine Concerning the Validity of Norms for the Period of Martial Law”. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2120-20#Text>. [in Ukrainian].
10. The Verkhovna Rada of Ukraine (2022), The Law of Ukraine “On amendments to the Tax Code of Ukraine and other legislative acts of Ukraine on the peculiarities of taxation and reporting during martial law”. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2118-20#Text>. [in Ukrainian].

~ ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ ~

УДК 330.34

DOI:10.32680/2409-9260-2022-1-2-290-291-34-42

ІДЕЇ KEYNSIANСЬКОЇ ТЕОРІЇ ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ

Видобора В.В., кандидат економічних наук, доцент кафедри загальної економічної теорії та економічної політики, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна
e-mail: vidoboravolodimir@gmail.com
ORCID: 0000-0003-2255-0970

***Анотація.** Метою статті є дослідження основ економічного зростання в кейнсіанській теорії. Методика. У ході дослідження використані такі наукові методи, такі як: дедукції та індукції, аналіз та синтез, узагальнення, історико-генетичний, сходження від абстрактного до конкретного. Результати. Проаналізовано ключові постулати економічного зростання в кейнсіанській теорії (від класичного до нового кейнсіанства) та виявлено, що кейнсіанська теорія економічного зростання базується на подоланні економічної кризи шляхом стимулювання сукупного попиту з боку держави шляхом промислової політики, активної підтримки підприємців, фінансового сектору та забезпечення зайнятості. Практична значущість полягає у теоретичному обґрунтуванні актуальності кейнсіанських концепцій для регулювання сучасних економічних процесів. Заслужують на увагу механізми державного регулювання ринкової економіки, що мають гарантувати підтримку підприємницького сектору та стимулювання споживання з метою посилення відтворювальних процесів.*

***Ключові слова:** економічне зростання, кейнсіанство, економічна криза, державне регулювання, зайнятість, податково-бюджетна політика, промислова політика.*

IDEAS OF KEINSIAN THEORY OF ECONOMIC GROWTH

Vydobora Volodymyr, PhD in Economics, Associate Professor, General Economic Theory and Economic Policy Department, Odessa National Economic University, Ukraine
e-mail: vidoboravolodimir@gmail.com
ORCID: 0000-0003-2255-0970

***Summary.** The purpose of the article is to study the foundations of economic growth in Keynesian theory. In the researching general scientific and special methods are used, such as: deductions and inductions, analysis and synthesis, generalization, historical-genetic, convergence from abstract to concrete. The key postulates of the Keynesian theory of economic growth are analyzed based on theoretical. It was found that the Keynesian theory of economic growth is based on overcoming the economic crisis by stimulating aggregate demand (personal consumption and investment) by the state through industrial policy, active support of entrepreneurs, the financial sector and employment, for example, by increasing personal consumption by reducing the savings of private households, increasing investment costs of industrial producers, government spending. An important place in stimulating aggregate demand is given to the state, because the modern market economy is imperfect and can't ensure sustainable development at the level of full employment. Accordingly, it was found, that the state is given the role of stabilizer of the economy through countercyclical fiscal policy measures and increased government spending. The evolution of Keynesian theory of growth from classical to modern Keynesianism is studied and the change of J. M. Keynes' ideas in scientific researches of his followers is analyzed. The Keynesian model of economic growth to meet the real conditions of economic life was modified by taking into account the mechanism of cyclical fluctuations, changes in the sectoral structure of production and accumulation of resources, the impact of scientific and technological progress, analysis and specific statistics. The practical significance of research lies in the theoretical justification of the relevance of Keynesian concepts in the regulation of modern economic processes. In particular, the mechanisms of state regulation of the market economy, which should guarantee the support of the business sector and stimulate consumption in order to strengthen reproduction processes, deserve attention. That's why, in modern geo-economics conditions, given the presence of global economic changes, the Keynesian concept can be transformed in the context of planned-indicative anti-crisis model, which can be applied in global crisis economic post-pandemic processes, which is the prospect of further research.*

***Key words:** economic growth, Keynesian economics, economic crisis, state regulation, employment, fiscal policy, industrial policy.*

JEL Classification: N100, O400.

Постановка проблеми. Класики економічної теорії економічне зростання розглядали крізь призму багатства, яке формується головним чином через нагромадження та розширене відтворення капіталу, які обумовлюються та регулюються ринковими процесами. Проте вже наприкінці ХІХ ст. – у першій третині ХХ ст. в економіці найрозвиненіших промислових країн світу відбулися істотні зміни, які знаменувалися технологічними відкриттями,

стрімким розвитком промисловості, монополізацією промислового та фінансового капіталу, трансформацією ринку праці, інтернаціоналізація національних економік, що своєю чергою спричинило як зміну типу економічного зростання, так і механізмів регулювання ринкової економіки.

Свідченням цього стала глибока і затяжна економічна криза 1929–1933 рр., що різко перервала тривалий період економічного процвітання, спровокувавши масове банкрутство, безробіття, зниження національного доходу та рівня життя населення. У цей період наявні постулати подолання кризи та стимулювання економічного розвитку в неповній мірі відповідали дійсності, а практичні рекомендації виявилися нездатними вивести економіку з кризи [1, с. 158].

Це все продемонструвало недієздатність «класичної ринкової економіки» з притаманною для неї наявністю ринкових механізмів саморегулювання, економічною нейтральністю держави, політикою економічного лібералізму пояснити процеси, що відбувалися в економіці, та викликало необхідність перегляду закономірностей економічного зростання, адже запропоновані класиками економічної теорії не демонстрували емпіричної справедливості.

Як відповідь на потреби того часу та «слабкість» класичної теорії, розвивалася кейнсіанська теорія економічного росту, засновником якої став англійський економіст, державний діяч Дж. М. Кейнс, чії фундаментальні теоретичні ідеї економічного зростання насамперед були пов'язані із пошуком механізмів подолання економічної кризи та створення умов для подальшого піднесення економіки. Тому важливо з'ясувати, що лежить в основі цих положень та чи є вони справедливими й нині.

Аналіз останніх досліджень і публікацій останніх років. Теоретична спадщина Дж. М. Кейнса у стимулювання розвитку економіки стала об'єктом наукових досліджень як іноземних, так і вітчизняних дослідників: Є. Барщевський, А. Бебенко, О. Беляєва, А. Давидова, М. Дибі, О. Мозгового, В. Тарасевича, В. Феценко, А. Холодова та ін. Питанням дослідження постулатів Дж. Кейнса щодо виведення економіки з кризи та підтримки її розвитку, вивченню практики застосування кейнсіанської економічної ідеології в управлінні промисловим розвитком економіки у окремих країнах досліджували М. Афанас'єв, Н. Жижко, М. Проскуріна, М. Руденко, та інші.

Відокремлення невіршених раніше частин загальної проблеми. Попри на значний інтерес дослідників до окресленої проблемами, більшість науковців зосереджуються на аналізі окремих аспектів кейнсіанської теорії, акцентуючи увагу переважно на промисловій політиці держави та потребі державного регулювання, упускаючи комплексне дослідження передумов витоку та розвитку ідей економічного зростання в працях Дж. М. Кейнса та його послідовників.

Мета дослідження. Мета статті – дослідження основ економічного зростання в кейнсіанській теорії. Завдання статті передбачають аналіз ключових ідей Дж. М. Кейнса щодо стимулювання росту економіки та подолання кризових економічних явищ; огляд еволюції положень кейнсіанської теорії зростання з аналізом можливості їх застосування в наявних економічних умовах.

Основний матеріал. Формуючи свої ідеї щодо економічних законів зростання Дж. М. Кейнс писав: «класична теорія являє собою модель того, як ми хотіли б, щоб суспільство функціонувало, але припускати, що воно і справді так функціонує – значить залишати без уваги дійсні труднощі» [2, с. 114]. Він наголошував, що вся економічна теорія потребує кардинального оновлення: необхідно було привести теорію у відповідність з новими економічними реаліями, що характеризують капіталізм ХХ сторіччя. Цей задум він втілював у «Загальній теорії зайнятості, відсотка і грошей» (1936 р.) [3, с. 47], ставлячи собі за мету пошук можливостей і механізмів, які б дозволили вивести економіку з кризового стану та покращити загальний соціально-економічний стан економічної системи.

Основним пунктом загальної теорії Дж. М. Кейнса стало положення про те, що ринкова (капіталістична) економіка не має здатності до гнучкого та оперативного саморегулювання. Стандартні умови її функціонування на практиці не забезпечують відсутність безробіття та умов для нарощування обсягу промислового виробництва. Більш того, економіка схильна до значних коливань через вплив на поведінку споживачів психологічних мотивів заощадження та інвестування. Відповідно, ці коливання ведуть до падіння випуску промислової продукції й зростання безробіття, а номінальний рівень заробітної плати не є достатньо гнучким для самостійної адаптації до кон'юнктури ринку [3, с. 153]. Це зі свого боку, вимагає вироблення державної політики, здатної врегульовувати ці коливання фінансовими важелями.

Концептуальний внесок Дж. М. Кейнса в економічну науку та в управління економічними

процесами полягає в тому, що він показав у науковій формі нову епоху в розвитку економіки, пов'язану з формуванням нового механізму її функціонування – переходом від вільної ринкової до змішаної економіки. Тим самим Дж. М. Кейнс спростував односторонній підхід до форм регулювання промислового розвитку економіки за принципом «або ринок – або держава» [4, с. 9].

Дж. М. Кейнс наголошував, що промисловий розвиток економіки може знаходитися у стадії своєрідного анабіозу і заниженого випуску промислової продукції, що негативно впливає на експорт, а також і хронічного безробіття, оскільки заробітна плата і ціни є нееластичними щодо використання капіталу і праці, а через відсутність повної інформації в економічних суб'єктів ринок діє недосконало. Вихід із цього становища вчений вбачав у державному втручанні в ринкові відносини задля підвищення сукупного попиту. Взаємопов'язаними цілями такого втручання були рівновага доходу і платіжного балансу, однак пріоритетним вважалося забезпечення повної зайнятості [5, с. 163].

Відтак, кейнсіанська теорія передбачала активне втручання держави в економіку, а доцільними інструментами втручання повинні бути бути важелі бюджетно-податкового та грошово-кредитного регулювання.

Основним засобом розв'язання цієї проблеми Дж. М. Кейнс вважав підвищення сукупного попиту, який можна досягти шляхом збільшення особистого споживання шляхом зменшення заощаджень особистих домогосподарств, підвищення інвестиційних витрат промислових виробників, державних витрат. Важливе місце у стимулюванні сукупного попиту відводиться державі, адже сучасна ринкова економіка недосконала і не може забезпечити стійкий розвиток на рівні повної зайнятості населення, тому необхідне державне регулювання економіки з метою стабілізації економічного зростання й забезпечення повної зайнятості. На його думку: «... умови чіткої рівноваги вимагають, щоб заробітна плата і ціни, а отже, і прибуток, зростали б усі разом в тій самій пропорції, що і витрати, тобто щоб реальне значення всіх величин, включаючи обсяги виробництва і зайнятість, залишилися незмінними у всіх відношеннях» [6, с. 154].

Зважаючи на це, в праці «Загальної теорії зайнятості, відсотка і грошей» одним з інструментів державного регулювання виступає фіскальна політика, що здійснює вплив на стан економіки за допомогою маніпулювання державними доходами та видатками. Своєю чергою, здійснення державних витрат відбувається за рахунок коштів державного бюджету, основним джерелом формування і поповнення якого є податки. На думку Дж. Кейнса, податки є найважливішим важелем регулювання ринкової економіки. Згідно з економічної теорії Дж. Кейнса, недостатній попит викликає безробіття, а надмірний веде до інфляції. Фіскальна політика стимулює попит й пропозицію в періоди спаду економічної активності шляхом збільшення державних закупівель і скорочення податків, таким чином, звільняючи для витрачання великий дохід, який може бути використаний на розсуд уряду, й на корекцію надмірного росту за допомогою зворотних заходів [7, с. 18].

Він показав, що економічне зростання залежить від структури суспільного продукту, що рівновага може бути досягнута і при неповній зайнятості і що корисно досліджувати типові явища, які складаються з масових прагнень та дій учасників економічних процесів [8, с. 163]. Саме попит, на його думку, є вирішальним інструментом у стимулюванні розвитку економіки, адже недостатній попит призводить до кризових явищ – недостатнього завантаження виробничих потужностей, низьких темпів приросту виробництва або взагалі його простоїв, безробіття та економічної кризи. Водночас, достатній попит можливий, коли дві його складові – споживання та інвестиції – урівноважені та досягають певного рівня.

Згідно з теорією Кейнса, важливо знайти важіль розвитку всього суспільного попиту – попиту на промислові й споживчі товари, і попиту на інвестиційні товари, тому що сукупний попит – це сума споживчих витрат та інвестицій. Тож, якщо сукупний попит більший від пропозиції, тоді «працюють» стимули росту виробництва. Так, основними компонентами сукупного попиту є споживання, інвестиції та державні витрати. До основних чинників, що впливають на зростання сукупного попиту, варто віднести схильність до споживання, очікувану прибутковість та перевагу ліквідності [9, с. 180].

Суттєвими перевагами кейнсіанської концепції є той факт, що впливає з визнання об'єктивного характеру регулярних економічних криз, полягає в розробці дієвої антикризової промислової політики, перевіреної практикою відновлення економіки в період Великої депресії 1930-х років у США. Так, прикладом досить успішного розв'язання національних економічних проблем в кризових ситуаціях за допомогою активного державного втручання в господарське життя, є «Новий курс» американського президента Ф. Рузвельта, реалізований в

1933-1938 рр. Це був комплекс політичних, економічних, соціальних та інших антикризових заходів, який виник паралельно із теоретико-методологічними міркуваннями Дж. М. Кейнса щодо політики державного регулювання, які він виклав у відкритому листі американському президентові Ф. Рузвельту в газеті *New York Times* [10].

Відповідно, подібно до ідей пропагованих Дж. М. Кейнсом основою в економічній системі «Нового курсу» було стимулювання сукупного попиту за рахунок наступних заходів:

- надання підтримки фінансово-банківській системі та низько рентабельним промисловим і торговельним підприємствам за допомогою великих позик і субсидій;
- стимулювання приватних інвестицій за допомогою податкових пільг;
- стабілізація цін шляхом девальвації долара і посилення інфляційних тенденцій;
- примусове картелювання промислових підприємств;
- державне регулювання рівня промислового виробництва;
- введення галузевих «кодексів чесної конкуренції», які визначали єдину політику цін, фіксували цим самим розміри виробництва, розподіляючи ринки збуту;
- адміністративне визначення мінімального рівня заробітної плати [11].

Як результат застосування цих положень, державне макроекономічне регулювання, засноване на союзі бізнесу і політики, виявилось більш ефективним механізмом подолання «Великої депресії», ніж приватна ініціатива споживачів та підприємців. Так, переважно завдяки рецептам Дж. М. Кейнса західні країни змогли подолати економічну кризу, і головним чином завдяки їм було досягнуто економічне зростання 50-60-х рр. ХХ сторіччя. Увесь світ визнає, що всі післявоєнні досягнення західного суспільства до середини 70-х рр. ХХ сторіччя пов'язані з практичною реалізацією теоретичних положень Дж. Кейнса [12, с. 95].

Підсумовуючи практичну цінність кейнсіанських ідей економічного зростання варто зазначити, що перехід до кейнсіанства позначив початок епохи регульованого та організованого ринку, що базується на індикативному плануванні, стимулюванні попиту та активній державно-економічній політиці. Відповідно до цієї теорії державі відводиться роль стабілізатора економіки за рахунок проведення заходів антициклічної фіскальної політики та збільшення державних витрат [13, с. 177].

У 50-60-их роках ХХ ст. зароджується посткейнсіанська економічна теорія зростання, основними об'єктами дослідження якої стали проблеми зростання й розподілу національного доходу із застосуванням кейнсіанських ідей. Вони стверджували, що темпи економічного росту визначаються розподілом національного доходу, а його обсяг і приріст залежить від обсягу заощаджень, яка формується із заробітної плати і прибутку [14, с. 197].

Яскравими її представниками стали науковці Кембриджського університету: Н. Калдор («Модель економічного зростання», 1957 р., «Теорія добробуту в економіці і міжособистісні порівняння корисності», 1939 р.) і Дж. Робінсон («Нарис теорії економічного зростання», 1963 р.). Обидва економісти визнавали внутрішнє нестабільний стан ринкової економіки, але мали дещо різні погляди на причини економічного зростання.

Н. Калдор запропонував відштовхуватися від розподілу сукупного доходу, висуваючи на перший план заробітну плату, адже вважав, що підвищення заробітної плати – це найважливіша умова збільшення ефективного попиту і, отже, гарантоване збільшення економічного зростання.

Для Дж. Робінсона першочерговими в моделі зростання є мотиви, які управляються людською поведінкою. Складовими економічного зростання виступають чинники освіти, відсоткових ставок, розміру заробітної плати, умов накопичення заощаджень, початкового запасу виробничих товарів і стану минулих очікувань, інвестиційної політики, фінансових і технічних умов.

Дж. Робінсон у 1956 р. публікує працю «Нагромадження капіталу», у якій вона почала спробу синтезувати основні фактори, що впливають на довгострокове зростання економіки (розподіл між прибутком і заробітною платою, обсяг капіталу й характер технічного прогресу, ступінь монополізації та конкурентоспроможності економіки, зростання чисельності населення тощо), а також визначити причини, через які відбувається відхилення від стабільності зростання. Як результат, у своїй книзі Дж. Робінсон формує ідеальні умови економічного зростання, іншими словами, умови «золотого століття». Найважливішими з яких вона визначила:

1) нейтральний технічний прогрес, в умовах якого продуктивність праці, заробітна плата на одну людину й капіталоозброєність підвищуються в однаковій пропорції, а норма прибутку залишається сталою;

2) гнучкість реальної заробітної плати робочого класу, що підвищуються разом зі зростанням виробництва на душу населення;

3) вільна конкуренція, що є визначальною умовою саме прогресивного зростання заробітної плати;

4) нагромадження капіталу в умовах «золотого століття» залежить тільки від темпів технічного прогресу й приросту зайнятого населення. При цьому, потенційний темп росту, на думку Дж. Робінсон, приблизно дорівнює темпу росту зайнятості разом із темпом росту продукції в розрахунку на душу населення [15].

Відтак, основними чинниками, які гальмують економічний ріст, авторка вважає відсутність зростання заробітної плати й притуплення конкуренції. Проте головну роль у зниженні впливу цих чинників, авторка виділяє не державному втручанні, а професійним спілкам, здатним відстояти підвищення заробітних плат.

У час після I та II світових війн, коли, виходячи з необхідності якнайшвидшого відновлення зруйнованого війною господарства, економіка розвивалася стрімкими темпами, кейнсіанська теорія зростання була переосмислена американським економістом О. Домаром та англійським дослідником економіки Р. Харродом, для яких проблема економічного розвитку змістилася зі статичної у сферу динамічного аналізу.

Так, метою досліджень Р. Харрода у праці «До теорії економічної динаміки» (1948 р.) було визначення умов, при дотриманні яких забезпечується стійкий темп зростання. Модель Харрода, розвиваючи і вдосконалюючи макроекономічну кейнсіанську теорію, виражається в динамічній формі (елементи динаміки вносяться через темпи зростання). Її завдання – встановлення зв'язків між нагромадженням і темпами економічного зростання, оскільки темп економічного росту прямо пропорційний валовим інвестиціям та обернено пропорційний показнику капітального коефіцієнта, який характеризує зростання капіталостійкості [16, с. 118].

Схожу модель зростання запропонував О. Домар у роботі «Нарис з теорії економічного зростання» у 1957 році. Відповідно до моделі, сукупний попит в умовах повної зайнятості повинен збільшуватися пропорційно росту. Для регулювання попиту, а отже, регулювання економічного зростання, державі необхідно вплив на обсяги і динаміку заощаджень, доходів і інвестицій. Єдина відмінність в їх підходах полягає в вихідних даних. Харрод економічне зростання пов'язує з рівністю інвестицій і заощаджень, а для Домара вихідні дані моделі – це рівні величини сукупного попиту і пропозиції.

Завдяки спільним поглядам і висновків О. Домара і Р. Харрода некейнсіанську теорію зростання називають моделлю Харрода-Домара. Вона передбачає, що рівність інвестицій та заощаджень забезпечує макроекономічну пропорційність та стабільне зростання економіки. Крім того, розрізняються гарантований, природний і фактичний темп зростання. Природний темп дозволяє максимально використовувати наявні ресурси, гарантований темп передбачає рівність інвестицій та заощаджень та досягається, коли забезпечується повна зайнятість та не виникає інфляційних процесів.

Однак, досягти такої рівності в умовах нерегульованих ринкових відносин не можливо, тому Р. Харрод наголошує на потребі збільшення практичної програми державної політики, фокусуючись на активному використанні заходів бюджетно-податкового регулювання держави. Такі інструменти державного регулювання економіки, спрямовані на підтримку стійких темпів зростання, повинні бути, на думку англійського економіста, систематичними і використовуватися державним апаратом і в умовах депресії, і в умовах економічного підйому [17].

У подальших розробках модель динамічної рівноваги розвивалася в напрямку створення багатофакторних моделей економічного зростання, дослідження виробничої функції тощо. Посткейнсіанська модель економічного зростання задля відповідності реальним умовам господарського життя була модифікована шляхом запровадження в базову модель механізму циклічних коливань, змін галузевої структури виробництва та нагромадження ресурсів, впливу науково-технічного прогресу, аналізу та залучення конкретних статистичних даних.

Однією з таких стала модель економічного зростання відомого американського вченого, лауреата Нобелівської премії (1971) С. Кузнеця. Серед основних чинників впливу на динаміку національного доходу він виокремив [18, с. 108]: зростання чисельності населення, зміну його розподілу за віком та родом занять, фаховою підготовкою, структурні зміни в промисловості, технічний прогрес, зміну структури капіталу, а також соціальні, політичні, інституціональні зрушення в суспільстві, що пов'язані з економічними процесами [18, с. 108, 109]. Він дійшов висновку, що економічне зростання є багатофакторним поняттям, яке регулюється не лише

ринковими механізмами, а й науково-технічним процесом та інституційними нормами: «Економічне зростання країни може бути визначене як довготривале зростання можливостей задовольнити дедалі різноманітніші потреби населення в продуктах економічної діяльності. Ця зростаюча можливість ґрунтується на розвитку техніки й технології та на необхідних змінах в інституціональній структурі та ідеології» [18].

Відтак, розробки посткейнсіанців (Дж. В. Робінсон, Н. Калдора, Р. Харрода, О. Домара, С. Кузнеця та ін.) стали новаторськими дослідженнями, що породили низку нових складніших і обґрунтованіших моделей зростання, які пройшли певний еволюційний шлях від класичної кейнсіанської теорії до концепцій нового кейнсіанства (табл. 1), серед яких: теорії взаємозалежності зайнятості та оплати праці, асиметричної інформації, «витрат меню», «інсайдерів-аутсайдерів», «гістерезису», ефективної заробітної плати та ін.

Таблиця 1

Еволюція кейнсіанської теорії економічного зростання

Період	Наукова течія	Представники та основна ідея
1930-1940 рр.	Розвиток кейнсіанства	Класична теорія Дж. Кейнса, викладена у праці задум «Загальної теорії зайнятості, відсотка і грошей»
1960 рр..	Кейнсіансько-неокласичний синтез	П. Самуельсон, Дж. Хікс, які передбачали поєднання кейнсіанських ідей необхідності державного регулювання макроекономічних пропорцій з неокласичним мікрорівневим аналізом максимального розвитку приватної ініціативи та ринкового регулювання
	Ліве кейнсіанство («кембриджська школа»)	Дж. Робінсон, Н. Калдор, П. Сраффа, Дж. Ітуелл, Л. Пазінетті та ін., які критикували ортодоксальну концепцію за те, що в ній не знайшли відображення й не отримали розв’язання соціальні проблеми (нерівність у розподілі національного доходу), без яких неможливе позитивне вирішення питань функціонування ринкової економіки, її регулювання
	Теорія економічної динаміки і зростання	Р. Харрод, О. Домар. Модель передбачає, що темп росту національного доходу визначається часткою заощаджень у національних доходах та капіталовіддачі. Розвинута ринкова економіка не може досягати стійкої рівноваги
	Теорія економічного циклу	С. Кузнець, Дж. Хікс, Е. Хансен, Р. Харрод, зосередилися на дослідженні причин та циклічності економічних спадів і піднесень, а також потреби макроекономічного регулювання цих процесів
Середина 1970 рр.	Посткейнсіанство	Р. Клауер, С. Вайнтрауб, П. Девідсон та ін. предметом дослідження розглядали проблеми ціноутворення за умов недосконалої конкуренції, а також діяльність держави та профспілок щодо забезпечення регульованості ринку, насамперед ринку праці й товарів
	Монетарне кейнсіанство	Р. Клауер, П. Девідсон, С. Вайнтрауб, Х. Мінські, які доповнюють кейнсіанську концепцію дослідженнями проблеми грошей і ділового циклу
	Калецькіанське кейнсіанство	А. Ейхнер, К. Коулінг, П. Рейнольдс, М. Соєр. мету заповнити прогалини в дослідженні процесів ціноутворення за умов недосконалої конкуренції, розкрити вплив монополій на економічну ситуацію
	Неорікардівське кейнсіанство	Дж. Робінсон, П. Сраффа, Л. Пазінетті, Дж. Інтуелл здійснюють поєднання теорії вартості Д. Рікардо з кейнсіанською теорією ефективного попиту, розвиток концепції Дж. М. Кейнса стосовно довгострокового періоду, посилена увага до соціальних питань

1980 рр.	Нове кейнсіанство	Б. Грюнвальд, Дж. Стігліц, Дж. Акерлоф, Ж. Йеллен, Гр. Менкью та ін. змістили акценти дослідження на проблеми: мікроекономіки; ціноутворення за умов недосконалої конкуренції, контрактної економіки та сильних профспілок; раціональної поведінки контрагентів на ринках товарів, капіталу, праці за умов макроекономічної невизначеності; поведінки економічних суб'єктів, що ґрунтується на раціональних очікуваннях; економічної інформації; проблеми впливу фінансової сфери на перебіг макроекономічних процесів
----------	-------------------	--

Джерело: адаптовано автором за [19]

Попри це вже на початку 1970-х років простежується різке посилення критики кейнсіанської концепції через надмірні масштаби та несвоечасність державного втручання, а світова криза 1974-1975 років гостро поставила проблеми стагфляції, непомірного зростання бюджетного дефіциту й державних витрат, проблеми реалізації, які на основі кейнсіанських моделей розв'язати не вдалося.

Втім, на початку ХХІ ст. з виникненням світової фінансової кризи 2008-2009 рр. та й у нинішніх постпандемічних умовах актуальність кейнсіанських концепцій набула нового значення. Зокрема, заслуговують на увагу механізми державного регулювання ринкової економіки, запропоновані, Дж. М. Кейнсом, що мають гарантувати підтримку підприємницького сектору та стимулювання споживання з метою посилення відтворювальних процесів [4, с. 11].

Висновки. Наукові концепції Дж. М. Кейнса і його послідовників про подолання спаду економіки та стимулювання економічного зростання за рахунок державного втручання мають досить актуальне значення, особливо в період виникнення і загострення кризових явищ. Оскільки державне регулювання економіки дозволяє: активізувати процеси відновлення національного капіталу, якісного зростання продуктивності праці і ефективності виробництва; підвищити рівень суспільного добробуту, ефективного попиту і якості життя населення, що в сукупності може сприяти створенню реальних передумов для економічного зростання та збільшення національного багатства. Тому, на наш погляд, у сучасних умовах, враховуючи наявність глобальних економічних змін, кейнсіанська концепція може бути трансформована у контексті планово-індикативної антикризової моделі, котра може бути застосована у нинішніх глобальних кризових економічних процесах. Це питання, відповідно, становить перспективи подальших наукових досліджень.

Список літератури

1. Історія економічних вчень: навчальний посібник / за ред. В. В. Кириленка. Тернопіль : «Економічна думка», 2007. 233 с.
2. Кейнс Дж. М. Общая теория занятости, процента и денег. Санкт-Петербург. Москва : Гелиос Арв. 2015. 352 с.
3. Афанасьев М. П. «Общая теория» Дж. М. Кейнса: истоки и будущее (к 75-летию со дня первой публикации). *Финансовый журнал Научно-исследовательского финансового института*. 2011. № 1. С. 151–156.
4. Видобора В. В. Концепція промислового розвитку у економічній доктрині Дж. Кейнса. *Причорноморські економічні студії*. 2020. Вип. 59–1. С. 7–12.
5. Беляев О., Бебело А., Диба М. Економічна політика. М. Диба. Київ : КНЕУ, 2004. 287 с.
6. Кейнс Дж. М. Трактат про грошову реформу. Загальна теорія зайнятості, процента та грошей. Київ : АУБ, 1999. 189 с.
7. Белова И. А. Эволюция теоретических основ фискальной политики государства. *Вестник Челябинского государственного университета: Экономика*. Вып. 29. 2010. № 27 (208). С. 17–20.
8. Руденко М. В., Жижко Н. С. Джон Мейнард Кейнс та його «Загальна теорія зайнятості, відсотка та грошей». *Вісник КДПУ імені Михайла Остроградського*. Випуск 1/2008 (48). Частина 1. С. 163–166.

9. Барщевський Є. Кейнсіанська парадигма макроекономічного розвитку держави на прикладі подолання рівня безробіття в Німеччині в 1933–1939 рр. Дослідження міжнародної економіки : зб. наук. пр. Київ: ІСЕМВ НАН України, 2011. № 1 (66). С. 178–189.
10. Keynes J. M. An Open Letter to President Roosevelt. URL: <http://newdeal.feri.org/misc/keynes2.htm>.
11. Давыдов А. Ю. «Новый курс» президента Ф.Д. Рузвельта: экономические аспекты. Россия и Америка в XXI веке. 2018. Вып. 1. URL: <https://rusus.jes.su/s207054760000077-1-1/>.
12. Мозговий О. М., Мусієць Б. Р. Державне регулювання товарно-грошових відносин: теоретичні основи. *Економіка і організація управління*. 2016. №4 (24). С. 92–99.
13. Проскуріна М. О. Висвітлення проблеми державного регулювання в працях представників основних теоретичних концепцій ХХ ст. Механізм регулювання економіки/ 2011. № 3. С. 175–182.
14. Історія економічних вчень: підручник / за ред. Тарасевича В. М., Петруні Ю. Є. Київ : «Центр учбової літератури», 2013. 352 с.
15. Robinson J. The Production Function and the Theory of Capital. *Review of Economic Studies* 21. 1953-1954. P. 81-106.
16. Харрод Р.Ф. К теории экономической динамики. Новые выводы экономической теории и их применение в экономической политике: пер. с англ. Москва : ИЛ, 1959. 342 с.
17. Холопов А.В. История экономических учений: учеб. пособие. Москва : Рид Групп, 2011. 464 с.
18. Кузнец С. Современный экономический рост: Результаты исследований и размышления, Мировая экономическая мысль. Сквозь призму веков: В 5 т. Москва : Мысль, 2004.
19. Фещенко В. М. Сучасні економічні теорії : навч. посіб. Київ : КНЕУ, 2012. 474 с.

References

1. Kyrylenko V. V. (Ed.). (2007). *Istoriia ekonomichnykh vchen'*. Ternopil : «Ekonomichna dumka» [in Ukrainian].
2. Keyns Dzh. M. (2015). *Obshchaya teoriya zanyatosti, protsenta i deneg*. Sankt-Peterburg. Moskva : Gelios Arv. [in Russian].
3. Afanas'yev M. P. (2011). «General Theory» by J. M. Keynes: Origins and Future (to the 75th anniversary of the first publication). *Finansovyy zhurnal Nauchno-issledovatel'skogo finansovogo instituta*, 1, 151–156 [in Russian].
4. Vydobora V.V. (2020). The concept of industrial development in the economic doctrine J. Keynes. *Prychornomors'ki ekonomichni studii*. 59–1, 7–12 [in Ukrainian].
5. Bieliaiev O., Bebelo A., Dyba M. (2004). *Ekonomichna polityka*. Kyiv : KNEU, [in Ukrainian].
6. Keins Dzh. M. (1999). *Traktat pro hroshovu reformu. Zahalna teoriia zainiatosti, protsenta ta hroshei*. Kyiv: AUB [in Ukrainian].
7. Belova I. A. (2010). Evolution of the theoretical foundations of the state's fiscal policy. *Vestnik Chelyabinskogo gosudarstvennogo universiteta: Ekonomika*. 27 (208), 17–20 [in Russian].
8. Rudenko M. V., Zhyzhko N. S. (2008). John Maynard Keynes that his «General Theory of Employment, Interest and Money». *Visnyk KDPU imeni Mykhaila Ostrohradskoho*, 1(48), 163–166 [in Ukrainian].
9. Barshchevskiy Ye. (2011). Keynesian paradigm of macroeconomic development of the state on the example of overcoming unemployment in Germany in 1933-1939. *Doslidzhennia mizhnarodnoi ekonomiky*, 1 (66), 178-189 [in Ukrainian].
10. Keynes J. M. (1933). An Open Letter to President Roosevelt. Retrieved from: <http://newdeal.feri.org/misc/keynes2.htm>.
11. Davydov A. YU. (2018). «New Deal» by President F.D. Roosevelt: Economic Aspects. *Rossiya i Amerika v XXI veke*. 1. Retrieved from: <https://rusus.jes.su/s207054760000077-1-1/> [in Russian].
12. Mozghoviy O. M., Musiiets B. R. (2016). State regulation of commodity-money relations: theoretical foundations. *Ekonomika i orhanizatsiia upravlinnia*, 4 (24), 92–99 [in Ukrainian].
13. Proskurina M. O. (2011). Coverage of the problem of state regulation in the works of representatives of the basic theoretical concepts of the twentieth century. *Mekhanizm rehuliuвання ekonomiky*, 3, 175-182 [in Ukrainian].

14. Tarasevych V. M. (Ed.), Petruni Yu.Ye (Ed.) (2013). *Istoriia ekonomichnykh vchen: pidruchnyk*. Kyiv : «Tsentr uchbovoi literatury» [in Ukrainian].
15. Robinson J. (1953-1954). The Production Function and the Theory of Capital. *Review of Economic Studies* 21. pp. 81–106 [in Russian].
16. Kharrod R. F. (1959). Towards the theory of economic dynamics. New conclusions of economic theory and their application in economic policy. Moskva : IL [in Russian].
17. Kholopov A. V. (2011). *Istoriya ekonomicheskikh ucheniy*. Moskva : Rid Grupp [in Russian].
18. Kuznets S. (2004). *Sovremennyy ekonomicheskiy rost: Rezul'taty issledovaniy i razmyshleniya*. World economic thought. Through the Prism of the Ages: In 5 Vol. Moskva : Mysl' [in Russian].
19. Feshchenko V. M. (2012). *Suchasni ekonomichni teorii*. Kyiv : KNEU [in Ukrainian].

ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ПОЛИТИКА: ГЕНЕЗИС И ИЗМЕНЕНИЯ ДО ПЕРИОДА ФОРМИРОВАНИЯ РАЗВИТОГО ПРОМЫШЛЕННОГО КАПИТАЛА

Левандовская Ханна, доктор экономических наук, профессор, Государственный университет имени Стефана Батория, Скерневице, Польша
e-mail: h.lewandowska@interia.pl

Несененко П. П. кандидат экономических наук, доцент кафедры общей экономической теории и экономической политики Одесского национального экономического университета, Одесса, Украина
e-mail: nppod@ukr.net
ORCID: 0000-0001-6399-3511

Аннотация. Цель статьи – исследование генезиса, содержания и специфики экономической политики от периода её зарождения в дорыночных обществах до периода её существенных изменений в процессе формирования промышленного капитала, а также анализ особенностей и функций экономической политики через призму взглядов представителей разных направлений экономической теории. Главным в статье является эволюционный метод исследования, дополняемый методами анализируемых направлений экономической теории – описательным, аналитическим и диалектическим методами. Проведенное исследование позволяет сделать вывод о том, что экономическая политика возникает и развивается как реакция со стороны государства на развитие рынка, а выделенные нами этапы эволюции экономической политики отражают соответствующие периоды развития рынка. В процессе развития рынка и индустриализации формируется промышленный капитал и разрабатываются новые подходы к экономической политике. В данном контексте отмечается, что деиндустриализация в ходе рыночных реформ в Украине имела прямые и обратные связи с экономической политикой. Теоретические положения статьи дают возможность разрабатывать практические рекомендации по совершенствованию экономической политики и хозяйственной практики в современной Украине, в частности, это касается проблем развития промышленного капитала и реиндустриализации.

Ключевые слова: государственная политика, сословная структура общества, политические системы, политическая монополия, экономическая политика, этапы развития экономической политики, меркантилизм, фритредерство, промышленный капитал, индустриализация, экономическая политика классической школы, деиндустриализация, реиндустриализация.

ECONOMIC POLICY: GENESIS AND CHANGES BEFORE THE PERIOD OF FORMATION OF DEVELOPED INDUSTRIAL CAPITAL

Lewandowska Hanna, PhD in Economics, Professor, Stefan Batory State University in Skierniewice, Poland
e-mail: h.lewandowska@interia.pl

Nesenenko Pavel, PhD in Economics, Associate Professor, General Economic Theory and Economic Policy Department, Odessa National Economic University, Ukraine
e-mail: nppod@ukr.net
ORCID: 0000-0001-6399-3511

Abstract. The purpose of the article is to study the genesis, essence and specifics of economic policy from the period of its origination in pre-market societies to the period of its significant changes in the process of industrial capital formation, as well as to analyze the features and functions of economic policy through the prism of different schools of economic theory. The main thing in the article is the evolutionary method of research, supplemented by the methods of the analyzed schools of economic theory – descriptive, analytical and dialectical methods. The conducted research allows us to conclude that economic policy arises and develops as a reaction on the part of the state to the development of the market, and the stages of evolution of economic policy that we have identified reflect the corresponding periods of its development. In pre-market societies, the main thing was the state policy, which set the task of reproducing people in a certain class structure, by reproducing their inequality. The main features of state policy are noted, such as: orientation towards the reproduction of a certain class structure, finding new ways of subordinating some people to others. In the process of market development and industrialization, industrial capital is being formed and new approaches to economic policy are being developed. In this context, it is noted that deindustrialization in the course of market reforms in Ukraine had direct and inverse links with economic policy. The theoretical provisions of the article make it possible to develop practical recommendations for improving economic policy and economic practice in modern Ukraine, in particular; this concerns the problems of industrial capital development and reindustrialization.

Keywords: state policy, class structure of society, political systems, political monopoly, economic policy, stages of development of economic policy, mercantilism, free trade, industrial capital, industrialization, economic policy of the classical school,

JEL Classification: A100, B110, B120, B130, O100.

Постановка проблеми. Условия существования общественных систем хозяйствования в значительной степени зависят от специфических форм производственных отношений свойственных этим системам. Выступая как доминирующие, они в условиях дорыночного, рыночного и пострыночного (прогнозируемого) типов хозяйств определяют специфику и характер влияния государства на экономику, выступая основой формирования соответствующих им способов взаимодействия в системе «общество – государство». Одним из таких способов является экономическая политика.

Исследование влияния государства на общество посредством экономической политики позволяет глубже понять процесс и результаты развития любой страны, а также её современное состояние, во многом зависящее от особенностей национальных экономик и выстроенных отношений «общество – государство». Способность государства с помощью новых политико-правовых регуляторов адаптировать конкретно-историческое общество к современным тенденциям в развитии хозяйственных процессов является важнейшим условием его процветания.

Анализ последних исследований и публикаций. Работ, посвященных исследованию генезиса, содержания и специфики экономической политики на разных этапах ее развития адекватных развитию хозяйственных процессов, к сожалению, немного. Наиболее глубоко эта проблема исследована в монографии С. В. Мартыновского «Экономическая политика: проблемы достижения цели» (2008) [1]. Отдельным аспектам проблемы посвящены работы ряда отечественных и зарубежных авторов: М. И. Зверякова (промышленная политика на разных исторических этапах развития общества) [2], С. А. Афонцева (международный аспект экономической политики) [3], В. Д. Камаева (макроэкономическая политика государства) [4], Т. И. Полейко, Л. Е. Мельника и П. Н. Макаренко (соотношение рынка и государства в поиске оптимума) [5] и т. д.

Выделение нерешенных ранее частей общей проблемы. Обзор научных публикаций, посвященных экономической политике на разных этапах ее развития показывает, что теоретический аспект этого вопроса, за редким исключением [6, с. 90-126; 7, с. 31-98], до сих пор остается мало исследованным. Причиной этого, на наш взгляд, является отсутствие в большинстве исследований данной проблематики комплексного подхода к вопросу, который невозможен без синтеза наработок таких фундаментальных наук, как экономическая теория, экономическая история, история экономической мысли и национальная экономика. Без такого подхода, по нашему мнению, анализ экономической политики получается односторонним и поверхностным, где рассматривается соотношение воздействия регуляторов «рынок – государство» на хозяйственные процессы, исследуются механизмы, формы и инструменты проведения конкретных видов экономической политики и, как правило, мало внимания уделяется глубинным основам осуществления этих процессов.

Цель статьи заключается в исследовании генезиса, содержания и специфики экономической политики от периода её зарождения в дорыночных обществах до ее изменений в процессе формирования промышленного капитала, а также в анализе её особенностей в экономической мысли данного периода. При этом рассматривается изменение соотношения между инфраструктурой дорыночного и рыночного типов хозяйствования.

Основной материал. Дорыночное, рыночное и пострыночное (представлено элементами переходных форм в сочетании с рыночными элементами) состояния общественных систем во многом определяют формирование соответствующих им принципов соотношения государства и общества. Поэтому при исследовании проблем хозяйствования в любой общественной системе важно чётко обозначить общие для них вопросы. Это, прежде всего, – понимание и использование на практике законов функционирования тех или иных общественных систем. Поэтому рассмотрение вопроса важно начать с философской категории «общее». Известно, что функционирование любого социума возможно при сохранении в нём определенных общественных пропорций, форму установления и поддержания которых определяют объективные законы того общества, где это происходит. Важнейшей из них является пропорция между производством и потреблением, поддержание которой является залогом эффективности хозяйствования и отражает специфику отношений между государством и обществом.

Другим общим аспектом проблемы соотношения государства и общества является

определение принципов влияния государства на общество и его возможные варианты. Ими могли стать: воспитание людей как полноценных членов общества; увеличение денег как необходимого условия возрастания стоимости (капитала) или создание условий для гармоничного развития человека.

Иными словами, государство, воспроизводя определенную структуру общества, постоянно контролирует или напрямую поддерживает пропорциональность развития страны, исходя из объективных законов трёх возможных типов хозяйств, – дорыночного (натурального), рыночного (товарного) и пострыночного (с прямыми связями между производством и потреблением, без посредничества рынка). Так «работает» механизм реализации пропорциональности, определяемый законами этих хозяйств. Данному аспекту проблемы соотношения государства и общества в философии соответствует понятие «особенное».

Конкретные же модели хозяйствования отдельных государств с соответствующей им формой и механизмом установления пропорций от осознанных до стихийных способов регулирования отражает философское понятие «единичное». При этом специфика страны через единичное выражается в надстройке, получая фиксацию как право собственности, которое через юридические законы отражает, с одной стороны, объективную экономическую реальность, а с другой – менталитет нации. Поэтому искусство руководящей элиты страны состоит в том, чтобы, следуя курсом мировых тенденций развития, сохранять в модифицированном виде своеобразные традиции и этические нормы. Когда это удается, развитие страны приобретает значительную динамику. Наглядным примером этого является современный Китай эпохи реформ Дэн Сяопина.

В ходе системных общественных преобразований важно учитывать действие объективных законов, помня о том, что любой социум включает в себя рудименты прошлого, структуру настоящего и ростки будущего. Дорыночные формы, как правило, диалектически снимаются стимулированием стоимостных процессов, а ростки будущего, как определяющие, развиваются, опираясь на генезис пострыночных форм отношений. Например, широкое использование кооперирования населения, внедрение стратегического планирования на десятилетия и т. п.

Известно, что дорыночная система является генетической основой экономической политики, долгое время определяющей её специфику. Соотношение «государство – социум» в дорыночных обществах характеризуется подчинением одних людей другим в виде отношений личной зависимости на основе политической монополии.

Эталоном дорыночных отношений, принимавших вид различных политических деспотий, были деспотии Древнего Востока. Политический строй в них, в значительной степени, определялся неизменностью природных процессов и их главным последствием – неразвитостью рынка, а с ними – нехваткой информации о состоянии главной пропорции общественного производства. Поэтому пропорция между производством и потреблением устанавливалась в «ручном режиме» государством в лице чиновничества, что сводилось к доведению натуральным хозяйствам соответствующих заданий.

Там, где природная среда изменялась, стимулируя трудовые процессы по увеличению излишка продуктов, развивался обмен, а вместе с ним и разнообразные политические системы с их постоянной модификацией, попадавшие в поле зрения философов того времени. Так, например, Платон видел главную проблему философии в поиске и построении идеальной модели государства с адекватным ему политическим строем, указав на возможные виды политических систем, таких как тимократию, олигархию, охлократию, демократию или тиранию [8].

Экономической политики в современном понимании этого слова тогда не существовало. Проводилась государственная политика, в которой значительную роль играли традиции, обычаи, как главные формы эксплуатации населения, имевшая целью воспроизводство и содержание представителей социума в определенном социальном, сословном состоянии как рабовладельца, патриция, судьи, раба и т. д., а право собственности осуществлялось через реализацию воли рабовладельца, получавшей закрепление в юридических законах.

То же происходило и с модификацией общин в натуральном хозяйстве и при феодализме, где место рабовладельца занимал феодал, а крепостной – место раба. В обществе правящие слои проводили свою волю через пирамиду вассалитета, сохраняя основной принцип жизнедеятельности общества – господство человека над человеком. В этих условиях подобные поиски можно увидеть, например, в творчестве философов Ибн-Хальдуна и Фомы Аквинского (Аквината) [9; 10].

Правда, в Западной Европе права сюзерена и вассала были уже чётко юридически

оформлены. В Восточной Европе и на Ближнем Востоке этого не было. Здесь действовали традиции, что и определило дальнейшее нелёгкое развитие рынка, субъекты отношений которого в условиях зарождения капитализма постоянно наталкивались на преграды исторически долгого отсутствия чёткого правового оформления подобных отношений.

Таким образом, влияние государства на общество в дорыночных системах прошло ряд этапов модификации, на каждом из которых не происходило кардинальных изменений, как по его цели и сути, так и по принципам построения. Основная задача общества заключалась в реализации политики государства при сохранении моральных принципов граждан в соответствии с существующим государственным устройством.

Подводя итоги относительно анализа первой формы взаимодействия «государство – социум», следует отметить, что для нее была характерна ориентация на государственную политику, обусловленную доминированием природы как основной производительной силы. Поэтому, при отсутствии развитого рынка, сохранение жизни членов общества достигалось путем поддержания чиновничеством ведущей пропорции (между производством и потреблением), что позволяло ему использовать для своего обогащения государственную власть – присваивать государство как политическую монополию. Отсюда вырисовывается триада: государство – природа – социальная сфера, где посредством социальных рычагов государства, например, через органы управления, достигаются необходимые пропорции и координируются виды деятельности людей, определяемые природой по временам года. Например, с наступлением холодов необходима заготовка дров, утепление помещений и т. п.

Второй формой взаимодействия «государство – социум» становится экономическая политика, процесс развития которой определялся степенью развития рынка и капитала.

Следующим пунктом данного исследования является выяснение «единичного» как специфического действия государства по принятию им конкретной рыночной модели хозяйствования в соответствии с объективными и субъективными особенностями развития данной страны.

Развитие разделения труда с постепенным усилением обособленности производства, появление первого развитого рынка и правовое оформление частной собственности приводят к возникновению первой экономической политики – «меркантилизма», характерной чертой которой был протекционизм со стороны государства по отношению к отечественным производителям товаров. В дальнейшем, вследствие развития рынка и капитала, эту политику сменила экономическая политика «фритредерства» с его новым принципом невмешательства государства в экономику, который затем разовьет классическая школа, продолжая развивать и модифицировать как методы, так и инструменты экономической политики.

Несмотря на различие в подходах к экономической политике, она всегда имела два магистральных аспекта: выступала как способ достижения пропорциональности в экономике и реализации объективного закона движения рыночной системы. Эти два аспекта тесно связаны. Цель по увеличению денежного богатства (капитала) оказывается невыполнимой без поддержания пропорциональности развития экономики, особенно главной пропорции – между производством и потреблением.

В условиях рынка реализация пропорциональности происходит через ценовой сигнал, в основе которого лежит взаимодействие рыночного спроса и предложения. Правда, кроме экономических факторов на общественные пропорции оказывали влияние и внеэкономические факторы, обусловленные существующими правовыми отношениями, менталитетом нации, традициями, особенностями культуры и т. п.

В условиях развития рыночных систем формой опосредования отношений между людьми, а значит и господства над ними, всё больше становилась меновая пропорция, определявшая долю дохода, которую мог получить каждый субъект рыночных отношений, исходя из существующего состояния рынка и капитала. Этому способствовала смена основной формы богатства, перешедшая к деньгам, генерируемых экономикой или рынком, а вместе с ними появилась экономическая политика как новая форма политики, где по-новому решались вопросы цели, определения путей и инструментов получения денег.

Понятие «экономика» произошло от термина «экономика», а точнее – от древнегреческого слова «οικονομία» οἶκος (οἶκος, «дом») + νόμος (номос, «обычай» или «право»), благодаря древнегреческому философу Ксенофону, который предложил этот термин в качестве определения науки о домашнем хозяйстве, управлении домом и имуществом [11, с. 14]. Причём у Ксенофонта термин «экономика» отражал натуральное хозяйство. Сейчас его

содержание изменилось и теперь – это отражение важнейшей стороны товарного хозяйства, система объективных товарно-денежных отношений между людьми.

В зависимости от степени развития рынка изменялось и понимание учеными предмета науки, которая изучала экономику: сначала – наука об экономической политике на этапе первоначального накопления капитала; затем – наука о богатстве, его сущности и факторах роста по А. Смиту [12]; позднее – наука о капиталистическом способе производства и соответствующих ему отношениях производства и обмена по К. Марксу [13]; наконец – наука о богатстве (по А. Смиту) и измерении в деньгах сил спроса и предложения по А. Маршаллу [14]. Соответственно, предметом науки, исследующей экономику, во всех вариантах становились товарно-денежные отношения, рынок.

Данный вопрос необычайно важен, так как от особенностей определения предмета науки, исследующей экономику, будут изменяться подходы к формированию экономической политики и её акценты. Так в марксизме акцентируются отношения между капиталистами и наемными работниками. В смитианстве и маршаллианстве акцент делается на достижении эффективного функционирования экономики и т. д.

На этапе развитого рынка происходит вычленение трёх систем: производства, экономики и социальной сферы, где в социальной сфере впервые вместо политики государства главной становится экономическая политика, как сердцевина социальной сферы. Объективные основы экономической политики в указанной триаде определяет экономика, изменения в которой происходят не прямо, а опосредованно, через действие социальной сферы на производство.

Рассмотрим детальнее эволюцию базовых теоретических концепций экономической политики в условиях первоначального накопления капитала. Первая экономическая политика – меркантилизм – делает акцент на сфере обращения, фокусирует внимание на деньгах, как на новой форме общественного богатства в условиях развертывания развитого рынка.

Меркантилизм в своём развитии прошел два этапа: ранний и поздний, различия между которыми заключались в способах получения денег, вытекающих из толкования функций денег. Так ранний меркантилизм видел деньги в функции средства накопления (отсюда система денежного баланса), а поздний – в функции капитала (система торгового баланса), сохраняя на обоих этапах ядром экономической политики – протекционизм. Кроме того, поздний меркантилизм, в отличие от раннего, впервые обратил внимание на важность переработки сырья, которая вела к увеличению денег в обмене, и на необходимость переноса исследований из сферы обращения в сферу производства.

Важное изменение во взглядах на экономическую политику осуществили фритредеры: они исследовали связь между обращением и производством; обосновали нежелательность вмешательства государства в сложный механизм рынка; сделали акцент на том, что деньги – весомое богатство общества только при условии, что они отвечают потребностям производства, а их избыток или недостаток для экономики одинаково вредны.

Таким образом, экономическая политика менялась, сначала фокусируя внимание на новой форме богатства – деньгах и путях их увеличения (ранний меркантилизм), а затем – на значении для этого производства (поздний меркантилизм) и, наконец, – на важности нахождения определенного соотношения между сферами обращения и производства (фритредерство). Поэтому главное движение экономической мысли шло от богатства в сфере обращения – к сфере производства как определяющей в процессе взаимодействия этих сфер.

Развитие рынка, с переливанием части капитала из сферы обращения в сферу производства, привело к появлению промышленного капитала и его эволюции. Этот процесс обусловил постановку ряда новых проблем, которые должна была решить экономическая политика: необходимость формирования правовых рамок рыночной среды и инфраструктуры рынка, необходимость поддержания социальной стабильности, особенно в условиях массового использования машин на стадии промышленного переворота и потерей из-за этого работы многими наемными работниками.

В ходе развития рынка выявилась несхожесть условий становления капитализма в разных странах, обусловленная их многогранной спецификой, особенностями национальных экономик. Несхожесть условий становления капитализма в странах нашла отражение в различиях генезиса ответвлений классического направления экономической мысли и предлагаемой их представителями экономической политики. Появляются английский (В. Петти) и французский (П. Л. Буагильбер) варианты экономической политики и

соответствующие им модели.

Причем, экономическая политика во Франции на основе рекомендаций указанного выше автора отражала стремление к ликвидации значительных остатков феодализма (таможенных барьеров при перевозке товаров за пределы провинций, фиксированных цен на зерно, значительного налогообложения малоимущих слоев населения и т. п.), которые затрудняли появление промышленного капитала. Вместе с этим исследовалась рыночная форма пропорциональности для усиления капитализации в виде формирования развитого свободного рынка, поддержания пропорциональных цен, которые возмещали бы издержки производства и увеличивали бы платежеспособный спрос, прежде всего, сельского населения, которое составляло значительную часть населения Франции.

Промышленный капитал в Великобритании функционировал в условиях большей свободы рынка, а потому быстрее осуществлялся генезис закона стоимости и присущих ему регулирующих экономику функций. Поэтому в экономической политике, предлагаемой У. Петти, доминировали вопросы защиты частной собственности, повышения эффективности труда, предотвращения чрезмерной роскоши части населения.

Развитие промышленного капитала начинает отражаться и в экономической политике фритредерства с его лозунгом: «Наименьшее вмешательство государства в экономику». Поэтому принципы свободной торговли и саморегулирующегося денежного обращения становятся определяющими. К ним Д. Норс, добавил описание среды, в которой это можно достичь, где «... только мир, труд и свобода приносят торговлю и богатство, и больше ничего» [15, с. 317]. Отметим, что это положение отражало еще значительную роль сферы обращения в процессе функционирования и возрастания капитала, в котором промышленный капитал только набирал обороты. Однако идеи экономического либерализма уже начали активно проникать в производственную сферу.

Во Франции возникло учение физиократов, а в Англии – первая научная экономическая школа английской классической политэкономии, представленная трудами А. Смита, Д. Рикардо и их последователей, которым предшествовал гениальный труд Р. Кантильона «Эссе о природе торговли в целом» (1755) [16].

Идеи Р. Кантильона поначалу стали тем теоретическим контуром, который позволил физиократам отобразить общество в условиях господства промышленного капитала. Правда, пока в сельском хозяйстве. В работе А. Р. Ж. Тюрго «Размышления о создании и распределении богатства» (1766) была создана первая целостная картина экономики [17]. Однако остатки феодализма и господство сил природы обуславливали необходимость более фундаментальных теоретических разработок для установления основ буржуазного общества и создания фундаментальной науки о нём.

Понадобился гений А. Смита, который впервые в своем знаменитом труде «Исследование о природе и причинах богатства наций» (1776) создал фундаментальную модель политической экономии, как науки о богатстве и факторах его роста. С учетом исследований общества в рамках таких наук как экономическая история (рассмотрение со стороны истории развития производительных сил общества), история экономической мысли и финансы, была создана многогранная картина, позволившая впервые поставить вопрос об экономической политике в условиях функционирования промышленного капитала [12].

Если физиократы обратили внимание на вещественную сторону капитала, то А. Смит – на его ценностную природу в обмене. Поэтому у физиократов политика оказалась направленной на поддержание аграрной сферы, где капитал укрепился и ярко проявил свою вещественную природу [17]. У А. Смита экономическая политика решала другие задачи: расширение размеров рынка, углубление специализации и предоставление большего автоматизма действию ценового сигнала как регулятора рыночных пропорций, с целью увеличения производительных сил труда – как первого фактора роста богатства. Второй фактор – законы накопления капитала – тоже нуждались в глубоком изучении, так как от них в значительной степени зависела величина создаваемого богатства [12].

Суть экономической политики, предлагаемой А. Смитом, выражает следующее высказывание: «Чтобы поднять какое-нибудь государство из низкой степени варварства к наивысшей степени благосостояния необходимы только три ключевых условия: 1) мир; 2) умеренное обложение (следует понимать – налогами); 3) приемлемое устройство суда; все остальное придет именно в силу природного хода вещей» [12].

В дальнейшем, благодаря творчеству Дж. Ст. Милля, наука, исследующая экономику, всё больше стала обращать внимание на проблему разрешения социальных противоречий в обществе [18], а немецкая школа начала вводить в экономическую политику неэкономические

факторы [6, с. 121-123; 7, с. 66-78]. Всё более усиливалась нацеленность науки на практические аспекты хозяйствования, что наглядно проявилось в творчестве А. Маршалла, сделавшего приоритетом своего исследования проблемы предпринимательства [7, с. 82-95].

С появлением экономической формы монополий произошёл подрыв рыночного механизма саморегулирования – монополии реализовывали свою экономическую власть путём установления монопольных цен и получения монопольной прибыли, превышающей среднюю прибыль, которая формируется в результате взаимодействия спроса и предложения на свободном от монополизма рынке. И важное место в экономической политике государства заняла антимонопольная политика, как составляющая конкурентной политики. Под влиянием изменений в рыночной экономике на современном этапе ее развития произошли изменения и в экономической политике – посредством ее инструментов осуществляется государственное регулирование конкурентной среды с учетом глобализации экономики, инновационных и социальных тенденций в хозяйственных процессах на национальном и наднациональном уровнях.

Выбранный способ украинских «реформаторов» решить поставленную задачу перехода от системы экономики советского типа, с присущим ей командно-административным управлением, к рыночной системе не оправдал себя, что стало следствием ряда причин. Одна из них – попытка реформаторов внедрить в экономику рыночные принципы функционирования и соответствующие им правовые нормы при отсутствии конкурентной среды (наличие административной монополии – больших предприятий созданных волевым путем по приказу сверху) и развитой рыночной инфраструктуры. Такой способ «реформирования» значительно усугубил и без того сложную ситуацию в стране. Возник конфликт между старыми производительными силами (директивный механизм управления которыми был разрушен) и внедряемыми государством волевым способом рыночными отношениями – введением свободного ценообразования при отсутствии соответствующей рыночной конкуренции и инфраструктуры. Возникла ситуация, когда от по сути дорыночного типа регулирования посредством директивного, централизованного планирования попытались уйти, а нового регулирования – рыночного типа, через ценовой механизм при свободном от монополизма взаимодействии спроса и предложения, – не создали. Возник странный гибрид, где переплелись интересы политика, предпринимателя и управленца, работающих не на основе норм права, как принято в гражданском обществе и правовом государстве, а «по понятиям».

Поэтому возникала острая необходимость вмешательства государства в процесс формирования общественных пропорций развития. Последние достигались методами установления дорыночной пропорциональности в «ручном режиме», как во времена дорыночных эпох. Одновременно образовались островки рыночных отношений, контролируемых олигархами, подмявшими под себя всеохватывающий рынок [2].

Способ решения украинской проблемы реформирования экономики показал современный Китай, который в сферах народного хозяйства, где экономическая обособленность была наиболее выражена (аграрный сектор), действовал через введение режима свободного ценообразования на рынке.

В промышленности, созданной под руководством Мао Цзэдуна в 50-60-х годах XX века на принципах централизованного планирования по лекалам индустриализации в СССР, цены отпускались не сразу, а постепенно, по мере создания под них новой инфраструктуры, то есть под действие законов будущего рынка. Однако возникающий рынок никогда не был стихийным (как в Украине в начале 90-х годов прошлого века) – его регулировало государство Китая. В частности, это осуществлялось на основе директивного и индикативного планирования в промышленности, с постепенным преобладанием последнего, по мере создания рыночной инфраструктуры. Именно разработка и успешное выполнение планов на короткую, среднюю и длительную перспективу позволили Поднебесной осуществить экономический прорыв на мировом уровне. Однако это уже другой аспект проблемы, выходящий за рамки данной статьи.

В экономике Украины, в отличие от экономики Китая с ускоренной индустриализацией на современном технологическом уровне, произошла деиндустриализация, которая характеризуется резким сокращением удельного веса промышленности в создании ВВП и доли отечественного промышленного производства. Фактически были уничтожены современные высокотехнологичные производства – авиастроение, ВПК, судостроение и т. п. – и, как следствие, увеличился удельный вес в ВВП сельского хозяйства и сферы услуг. Снижается и конкурентоспособность многих производств.

Если на Западе деиндустриализация связана с ростом производительности труда в промышленности, высвобождением из нее работников для сферы услуг и имеет положительное действие, расчищая поле новым технологическим процессам, то в Украине этот процесс, главным образом, сводится к снижению индустриального потенциала страны и технологического уровня производства. Поэтому нельзя отнести этот процесс к положительным явлениям – рассматривать как движение к постиндустриальному обществу с ростом за 30 лет доли сферы услуг.

Как результат – новые формы деиндустриализации в виде увеличения удельного веса сырьевых отраслей за счет уменьшения доли перерабатывающих предприятий, роста экспорта сырья, а не продукции переработки. Хотя еще поздние меркантилисты рекомендовали удлинение этапов переработки сырья.

Кроме отмеченных изменений произошли важные изменения в ценностных ориентирах людей, которые оказались несовместимы с индустриальным обществом. У молодого и среднего поколения за 30 лет реформ в Украине постепенно исчезает уважительное отношение к труду на промышленных предприятиях, а свою деятельность они все чаще связывают со сферой услуг и с созданием своего, пусть малого бизнеса. Уничтожение советской системы государственного контроля над соблюдением государственных стандартов, технологической и производственной дисциплины, необходимых в условиях крупного машинного производства, создало безграничные возможности для безнаказанного нарушения технологических норм производства, ухудшения качества продукции как средства минимизации издержек производства [19, с. 22].

Разрушительная деиндустриализация в постсоветских странах совпала с творческой деиндустриализацией в развитых странах, где работник, включаясь в систему технологического разделения труда, использует современные информационные технологии.

Таким образом, можно согласиться с мнением ряда отечественных экономистов относительно того, что деиндустриализация в Украине носит разрушительный характер, так как не только опирается на низкий уровень развития промышленного производства, но и активно генерирует его разрушение. Только с преодолением этих тенденций, восстановлением экономики и её стабильного роста может начаться процесс развития личности на базе удовлетворенных главнейших потребностей общества. Поэтому нужна новая индустриализация, учитывающая особенности современного экономического развития Украины [19, с. 22]. А чрезвычайно быстрый рост непромышленной сферы (сферы услуг) не только не приближает страну к постиндустриальному обществу, но и, наоборот, отбрасывает на доиндустриальную стадию.

Важно отметить, что деиндустриализация в ходе рыночных реформ в Украине имела прямые и обратные связи с экономической политикой.

С одной стороны, проводившаяся экономическая политика на основе неоклассического направления экономической теории (монетаризма) была неадекватной объективным реалиям переходной экономики Украины и, в значительной мере, обусловила её деиндустриализацию, теннизацию, коррумпированность и низкий уровень эффективности. С другой стороны, лица, выигравшие от возникновения такой деформированной рыночной экономики, от её сырьевой направленности и нерешенности острых социальных проблем использовали свою экономическую и политическую власть для принятия правовых форм и мер экономической политики государства, которые обеспечивают реализацию их интересов и закрепляют нынешнее состояние отечественной экономики.

Знание экономических законов и эволюции экономической политики в период становления рынка и промышленного капитала, как это ни странно, оказалось очень актуальным для современной Украины, особенно после произошедшей масштабной деиндустриализации, когда капитал, частично уничтоженный в сфере производства, активно усилил своё действие в сфере обращения, как это происходило исторически в начале мировой капитализации обществ. Поэтому развитие экономической теории и экономической политики до и после А. Смита оказалось для современной Украины чрезвычайно актуальным, так как она прошла обратный путь, двигаясь от развитого промышленного капитала в сфере производства к капиталу в сфере обращения, в том числе и в его «допотопных» формах (купеческого и ростовщического капиталов). Этот ход катастрофических событий, разумеется, следует останавливать и начинать обратное историческое движение. Поэтому становятся актуальными рекомендации авторов по экономической политике дорыночных эпох и начала развития рынка.

Выводы. Подводя итоги, необходимо отметить, что проведено исследование генезиса,

содержания и специфики экономической политики от периода её зарождения в дорыночных обществах до её существенных изменений в процессе формирования промышленного капитала, а также анализ особенностей и функций экономической политики через призму взглядов представителей разных направлений экономической мысли от меркантилизма, фритредерства до классической школы.

Данное исследование позволяет сделать вывод о том, что экономическая политика возникает и развивается как реакция со стороны государства на развитие рынка, а выделенные нами этапы эволюции экономической политики (от меркантилизма и фритредерства до классической школы) отражают соответствующие периоды развития рынка.

Теоретические положения статьи дают возможность разрабатывать практические рекомендации по совершенствованию экономической политики и хозяйственной практики в современной Украине, в частности, это касается проблем развития общества, создания политико-правовых условий для развития промышленного капитала и реиндустриализации – возобновления процесса индустриализации в современных реалиях и на новой технологической базе. Эти рекомендации в значительной мере могут опираться на знания в области эволюции экономической политики.

Для экономики Украины, на наш взгляд, необходимо:

1. Создать политико-правовые условия для становления и развития цивилизованного отечественного предпринимательства (согласно А. Смиту, для этого нужны мир, умеренное и справедливое налогообложение, эффективное функционирование правовой системы, в частности судов, обеспечивающих защиту прав собственности, интересов законопослушных субъектов рыночных отношений).

2. Использовать политику протекционизма со стороны государства по отношению к отечественным производителям товаров в рамках, дозволенных Всемирной торговой организацией, – связанных с инновациями, с экологически чистыми технологиями и т. д.

3. Демонтировать по сути дорыночные структуры и соответствующие им отношения по установлению общественных пропорций через государственных чиновников (в режиме «ручного управления») и способствовать утверждению рыночных форм регулирования (посредством развития товарных и фондовых бирж, банков и финансов) а также переходных форм к пострыночному регулированию – в частности, государственного стратегического программирования и индикативного планирования (отражающих промышленную политику, направленную на реиндустриализацию), общественных стандартов и норм для регулирования социальных, гуманитарных, экологических параметров развития нашего общества.

Как было отмечено, проблема развития экономической политики с появлением промышленного капитала и дальнейшим его развитием вплоть до современных форм капитала в эпоху глобализации и цифровизации экономики усложняется новыми аспектами, требующими большей детализации, чем позволяют рамки данной статьи, эти аспекты проблемы могли бы стать объектом нового исследования.

Список литературы

1. Мартыновский С. В. Экономическая политика: проблемы достижения цели. Одесса, Пальмира, 2008. 186 с.
2. Зверяков М. Промислова політика і механізм її реалізації. Економіка України. 2016. № 6. С. 3-18.
3. Афонцев С. А. Экономическая политика в современном мире: «глобальное управление» или глобальный политический рынок? Мировая политика и международные отношения на пороге нового тысячелетия. Москва, Московский общественный научный фонд; ООО «Издательский центр научных и учебных программ» (Серия «Научные доклады», выпуск № 104.), 2000. С. 17-33.
4. Экономическая теория: Учеб. для студ. высш. учеб. заведений / Под ред. В. Д. Камаева. 8-е изд., перераб. и доп. Москва, Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2002. 640 с.
5. Полейко Т. И., Мельник Л. Е., Макаренко П. Н. Рынок и государство: поиск оптимума: монография. Київ, Наукова думка, 1998. 186 с.
6. Національна транзитивна економічна система: розвиток ринкових відносин та економічна політика: монографія / О. А. Артеменко, О. Г. Бакланова, М. І. Зверяков та ін.; за заг. ред. Зверякова М. І. Херсон, Видавничий дім «Гельветика», 2020. 224 с.

7. Несененко П. П., Артеменко О. А., Патлатой О. С. Теоретичні основи економічної політики: навчальний посібник. Київ, ФОП Гуляєва В. М., 2019. 306 с.
8. Платон. Государство. Законы. Политика. Москва, Мысль, 1998. 798 с.
9. Ибн-Хальдун. Прологомены к «Книге поучительных примеров и дивану сообщений о днях арабов, персов и берберов и их современников, обладавших властью великих размеров / Т. I: От зари цивилизации до капитализма / отв. ред. Г. Г. Фетисов. // Мировая экономическая мысль. Сквозь призму веков: в 5 т. М., Мысль, 2004. С.135-138.
10. Тома Аквінський. Коментарі до Арістотелевої «Політики» / Пер. з латини О. Кислюк; авт. передм. В. Котусенко. 2-е вид. Київ, Видавництво Соломії Павличко «ОСНОВИ», 2003. 796 с.
11. Ксенофонт Афинский. Сократические сочинения. Москва-Ленинград, Академия, 1935. 417 с.
12. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов. Москва, Соцэкгиз, 1962. 684 с.
13. Маркс К. Капитал // Маркс К., Энгельс Ф. Соч. 2 – е изд., - т. I. – т. 23. – С. 43 – 784; т. II. – т. 24. – С. 31 – 596; т. – III. – т. 25. ч. I. – С. 29 – 505, т. 25. ч. II. – С. 3 – 458.
14. Маршалл А. Принципы экономической науки: в 3 т. Москва, Прогресс: Универс, 1993.
15. Меркантилизм / Под ред. И. О. Плотникова. Ленинград, Соцэкгиз, 1935. 340 с.
16. Кантильон Р. Эссе о природе торговли в общем плане / Т. I: От зари цивилизации до капитализма / отв. ред. Г. Г. Фетисов // Мировая экономическая мысль. Сквозь призму веков: в 5 т. Москва, Мысль, 2004. С. 260-278.
17. Физиократы. Избранные экономические произведения / Ф. Кенэ, А. Р. Ж. Тюрго, П. С. Дюпон де Немур. Москва, Эксмо, 2008. 1200 с.
18. Милль Дж. С. Основы политической экономии: В 3 т. Москва, Прогресс, 1980-1981.
19. Задоя А. Деіндустріалізація як ключова проблема сучасної України // Економіка. Фінанси. Бізнес. Управління. Матеріали I Міжнародного економічного форуму / За заг. ред. проф. А. І. Ігнатюк. Київ, 2019. Вип. I. Частина II. С. 22.

References

1. Martynovskij S. V. (2008), Ekonomicheskaya politika: problemy dostizheniya tseli. Odessa, Pal'mira. [In Russian].
2. Zvieriakov M. (2016). Industrial policy and the mechanism of its implementation. Ekonomika Ukrainy, 6, 3-18. [In Ukrainian].
3. Afontsev S. A. (2000). Economic Policy in the Modern World: «Global Governance» or Global Political Market? Mirovaya politika i mezhdunarodnye otnosheniya na poroge novogo tysyacheletiya. Moskva, Moskovskii obshchestvennyi nauchnyi fond; OOO «Izdatel'skii tsentr nauchnykh i uchebnykh programm» (Seriya «Nauchnye doklady», vypusk № 104.), 17-33. [In Russian].
4. Ekonomicheskaya teoriya: Ucheb. dlya stud. vyssh. ucheb. Zavedenii. (2002). / Pod red. V. D. Kamaeva. 8-e izd., pererab. i dop. Moskva, Gumanit. izd. tsentr VLADOS. [In Russian].
5. Poleiko T. I., Mel'nik L. E., Makarenko P. N. (1998). Rynok i gosudarstvo: poisk optimuma: monografiya. Kiiv, Naukova dumka. [In Russian].
6. Natsional'na tranztyvna ekonomichna systema: rozvytok rynkovykh vidnosyn ta ekonomichna polityka: monohrafiia (2020). / O. A. Artemenko, O. H. Baklanova, M. I. Zvieriakov ta in.; za zah. red. Zvieriakova M. I. Kherson, Vydavnychyj dim «Hel'vetyka». [In Ukrainian].
7. Nesenenko P. P., Artemenko O. A., Patlatoj O. Ye. (2019). Teoretychni osnovy ekonomichnoi polityky: navchal'nyj posibnyk. Kyiv, FOP Hul'iaieva V. M. [In Ukrainian].
8. Platon. (1998). Gosudarstvo. Zakony. Politika. (1998). Moskva, Mysl'. [In Russian].
9. Ibn-Khal'dun. (2004). Prolegomeny k «Knige pouchitel'nykh primerov i divanu soobshchenii o dnyakh arabov, persov i berberov i ikh sovremennikov, obladavshikh vlast'yu velikikh razmerov / Т. I : Ot zari tsivilizatsii do kapitalizma / отв. ред. G. G. Fetisov. // Mirovaya ekonomicheskaya mysl'. Skvoz' prizmu vekov: v 5 t. Moskva, Mysl', S.135-138. [In Russian].
10. Toma Akvins'kyj. (2003). Komentari do Aristotelevoi «Polityky» / Per. z latyny O. Kysliuk; avt. peredm. V. Kotusenko. 2-e vyd. Kyiv: Vydavnytstvo Solomii Pavlychko «OSNOVY». [In Ukrainian].
11. Ksenofont Afinskii. (1935). Sokraticheskie sochineniya. Moskva-Leningrad: Akademiya. [In Russian].
12. Smit A. (1962). Issledovanie o prirode i prichinakh bogatstva narodov. Moskva: Sotsekgiz.

[In Russian].

13. Marks K. (1960- 1962). Kapital // Marks K., Engel's F. Soch. 2 – e izd., - t. I. – t. 23. – S. 43 – 784; t. II. – t. 24. – S. 31 – 596; t. – III. – t. 25. ch. I. – S. 29 – 505, t. 25. ch. II. – S. 3 – 458.

[In Russian].

14. Marshall A. (1993), Printsipy ekonomicheskoi nauki: v 3 t. Moskva, Progress: Univers. [In Russian].

15. Merkantilizm. (1935). / Pod red. I. O. Plotnikova. Leningrad, Sotsekgiz. [In Russian].

16. Kantil'on R. (2004). Esse o prirode trgovli v obshchem plane / T. I : Ot zari tsivilizatsii do kapitalizma / otv. red. G. G. Fetisov // Mirovaya ekonomicheskaya mysl'. Skvoz' prizmu vekov: v 5 t. Moskva, Mysl'. [In Russian].

17. Fiziokraty. (2008). Izbrannye ekonomicheskie proizvedeniya / F. Kene, A. R. Zh. Tyurgo, P. S. Dyupon de Nemur. Moskva, Eksmo. [In Russian].

18. Mill' Dzh. S. (1980-1981). Osnovy politicheskoi ekonomii: V 3 t. Moskva: Progress. [In Russian].

19. Zadoia A. (2019). Deindustrialization as a key problem of modern Ukraine // Ekonomika. Finansy. Biznes. Upravlinnia. Materialy I Mizhnarodnoho ekonomichnoho forumu / Za zah. red. prof. A. I. Ihnatiuk. Kyiv, Vyp. I. Chastyna II, 22. [In Ukrainian].

~ АНАЛІЗ, АУДИТ, ОБЛІК ТА ОПОДАТКУВАННЯ ~

УДК 657.6

DOI:10.32680/2409-9260-2022-1-2-290-291-54-59

**ЗАСТОСУВАННЯ ТЕСТІВ КОНТРОЛЮ ПРИ АУДИТІ ФІНАНСОВОЇ
ЗВІТНОСТІ ЗА МСФЗ**

Карпачова О.В., аспірантка, Університет банківської справи, м. Київ, Україна
e-mail: olga.owlblack@gmail.com
ORCID: 0000-0001-7163-2177

***Анотація.** Метою статті є дослідження проведення тестів контролю при аудиті МСФЗ звітності. Основними методами дослідження стали загальнонаукові підходи щодо визначення сутності, методи дедукції та індукції, порівняння, узагальнення. У статті надано визначення тестів контролю та внутрішнього контролю. Під час проведення дослідження було сформульовано мету проведення тестів контролю. Виявлено види внутрішнього контролю та розглянуто методи проведення тестів контролю. Визначено етапи проведення тестів контролю. Обґрунтовано вимоги до оформлення робочої документації за результатами проведення тестів контролю. Практичне значення дослідження застосування тестів контролю під час проведення аудиту МСФЗ звітності полягає у встановленні сутності та актуальності проведення таких аудиторських процедур, а також у визначенні чітких етапів проведення тестів контролю.*

***Ключові слова:** аудит, тести внутрішнього контролю, внутрішній контроль, МСА, МСФЗ, аудиторські процедури, аудит МСФЗ звітності.*

APPLICATION OF TEST OF CONTROLS IN IFRS REPORTING AUDIT

Karpachova Olga, PhD student, Banking University, Kiev, Ukraine
e-mail: olga.owlblack@gmail.com
ORCID: 0000-0001-7163-2177

***Abstract.** The purpose of the article is to study the use test of controls in the audit of IFRS reporting. The main research methods were general scientific approaches to determining the essence, methods of deduction and induction, comparison, generalization. The article provides definitions of control and internal test of controls. During the study, the purpose of the test of controls was formed. Internal control types are determined and methods of test of controls are considered. The stages of test of controls have been formed. The requirements for the preparation of working documentation based on the results of test of controls are determined. The practical significance of the study of the application of test of controls during the audit of IFRS reporting is to determine the nature and relevance of such audit procedures, as well as to identify clear stages test of controls. Given that the reporting prepared in accordance with international standards has more demanding requirements, the auditor's requirements for the quality of the audit are increased, including the availability of evidence as a basis for providing audit opinions. Also, the presence of the company's internal control system may be required in addition to owners, investors, banks, regulators. Test of controls help the auditor identify risks at the financial reporting level, reduce the audit process, and obtain additional audit evidence. Financial reporting risk is an event that may result in a material misstatement of financial statements and / or non-compliance with IFRS. Although test of controls may not fully detect all risks of fraud, auditors may use test of controls to check operational control for gaps, which can significantly reduce the risk. Test of controls can show the real state of the enterprise: if control is effective, the risk of control is low. If controls are identified as vulnerable or ineffective, the risk of control is high. If auditors encounter an error during the audit, they will expand the sample and use further testing. If additional errors are identified, they will consider whether there is a problem of systematic control that makes the means of control ineffective, or whether the errors appear to be isolated cases that do not reflect the overall effectiveness of the control.*

***Keywords:** audit, test of internal controls, internal control, ISA, IFRS, audit procedures, IFRS reporting audit.*

JEL Classification: M410.

Постановка проблеми. Більшість підприємств, що складають свою звітність за МСФЗ, є підприємствами суспільного інтересу та/або мають іноземних інвесторів, які потребують підтвердження аудитора, що фінансова звітність не має суттєвих викривлень. Фінансова звітність за МСФЗ має багато вимог від міжнародних стандартів. Аудит фінансової звітності за МСФЗ потребує від аудитора якості виконаної роботи. Як наслідок цього – аудиторі при виконанні своєї роботи потребують додаткових доказів та аудиторських процедур. Однією з таких процедур є вивчення системи внутрішнього контролю підприємства. Інструментом для цього для аудитора будуть тести контролю. Актуальним питанням є дослідження важливості застосування тестів контролю при аудиті МСФЗ звітності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченням застосування тестів контролю при аудиті та аналізі системи внутрішнього контролю займалися різні науковці, серед них

вітчизняні автори – О. М. Виноградова, Л. І. Жидеєва, Г. М. Давидов, С. Б. Ільїна, С. П. Лозовицький, Л. О. Голуб, Т. В. Ковтун, І. А. Белобжецький, Н. Т. Белуха, В. П. Бондар, а також закордонні автори – Р. Додж, Дж. К. Робертсон, Р. Монтгомери, Алвін А. Аренс, Рандал Дж. Єлдез, Марк С. Беаслей.

О. М. Виноградова і Л. І. Жидеєва наголошують, що розуміння відповідних аспектів систем бухгалтерського обліку та внутрішнього контролю, доповнене аналізом інших чинників, дає змогу аудиторю: визначити види потенційних суттєвих викривлень, які можуть існувати у фінансовій звітності; з'ясувати чинники, які впливають на ризик виникнення суттєвих викривлень; розробляти відповідні аудиторські процедури [1]. Г. М. Давидов стверджує, що тести систем контролю є важливою аудиторською процедурою для отримання аудиторських доказів щодо відповідності структури та ефективності функціонування систем обліку та внутрішнього аудиту [2]. І. Б. Ільїна наголошує на тому, що внутрішній контроль є основою планування обсягу незалежного зовнішнього аудиту і він обумовлений внутрішніми проблемами підприємства. Після вивчення системи внутрішнього контролю, аудитор аналізує таку систему за допомогою проведення тестів контролю [3].

С. П. Лозовицький вважає, що аудиторське тестування є одним з головних методів і прийомів аудиту, який полягає в тому, що аудитор формулює питання для оцінки відповідного об'єкта дослідження і послідовно відповідає на них, виконуючи необхідні аудиторські процедури і отримуючи аудиторські докази [4]. Л. О. Голуб звертає увагу на те, що підприємство може мати операції, які можуть бути високо ризиковими та потребувати додаткових аудиторських доказів, таких як тести контролю [5].

Відокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. У сучасній практиці аудиторської діяльності в Україні мало аудиторів приділяють увагу тестам контролю при плануванні та здійсненні аудиту. Також не приділено належної уваги тестам контролю з боку вітчизняних науковців. Адже міжнародні стандарти приділяють увагу вивченню системи внутрішнього контролю підприємства. Це є основою для забезпечення відображення достовірної інформації у фінансовій звітності, особливо коли мова йде про фінансову звітність за МСФЗ. Вдосконалення методики та практичного застосування тестів контролю допоможе українським аудиторам підвищити якість своїх послуг та оптимізувати ресурси на виконання аудиту.

Мета дослідження. Метою статті є дослідження застосування тестів контролю при аудиті МСФЗ звітності підприємств.

Основний матеріал. Внутрішній контроль є невід'ємною частиною управління підприємством. Система управління повинна забезпечувати постійну, надійну реалізацію інтересів. Контроль у управлінні передбачає, що управлінські механізми, встановлені на рівні підприємства та його підрозділів, сприяють досягненню цілей підприємства і мінімізації ризиків через функціонування системи внутрішнього контролю. Також наявність системи внутрішнього контролю дозволяє підготувати достовірну фінансову звітність відповідно до Концептуальної основи МСФЗ. При перевірці існування системи внутрішнього контролю аудитор застосовують тести контролю, які допомагають аудиторю виявити ризики на рівні фінансової звітності, оцінивши наявність та ефективність внутрішнього контролю.

Відповідно до МСА 315 «Ідентифікація та оцінювання ризиків суттєвого викривлення через розуміння суб'єкта господарювання та його середовища» (переглянутий) аудитор повинен провести процедури на стадії планування при ідентифікації й оцінці ризиків суттєвого викривлення на рівні фінансового звіту та тверджень через розуміння підприємства і його середовища, включаючи його внутрішній контроль, забезпечивши у такий спосіб основу для розробки і впровадження дій у відповідь на оцінені ризики суттєвого викривлення [6]. Однією із таких процедур є отримання аудиторських доказів через тести контролю. Такі тести проводяться під час планування та проведення аудиту для розуміння функціонування системи обліку та внутрішнього контролю підприємства. Отже, під тестами контролю розуміють оцінку існуючих засобів контролю, як частини офіційного аудиту, так і під час підготовки до аудиту, щоб перевірити, чи існують засоби контролю, і виявити слабкі місця [2].

Внутрішній контроль – це правила й процедури, встановлені підприємством для забезпечення безперервності бізнесу, запобігання шахрайству і збереження цілісності та точності фінансової звітності. Також внутрішній контроль розробляється, запроваджується та ведеться для реагування на виявлені бізнес-ризики, які перешкоджають досягненню будь-якої мети підприємства, яка стосується:

- достовірності МСФЗ фінансової звітності;
- ефективності та результативності його діяльності;

□ дотримання підприємством застосовних законів та нормативних актів.

Метою проведення тестів контролю є переконання аудитора, що на підприємстві управлінським персоналом впроваджено процес, що забезпечує достовірність та відповідність фінансової звітності концептуальним вимогам МСФЗ [7]. Тобто мета тестування внутрішнього контролю полягає в тому, щоб перевірити, чи засоби контролю належним чином виявляють суттєві помилки й навмисне викривлення у фінансовій звітності та запобігають їм. Метою практичного застосування в аудиті тестів контролю є:

□ скорочення часу процесу аудиту – якщо перевірка контролю показує, що внутрішні засоби контролю ефективні та здатні запобігти помилкам або шахрайству у фінансовій звітності, то це може усунути необхідність проведення додаткових аудиторських процедур;

□ надання додаткових аудиторських доказів для демонстрації відповідності в ситуаціях, коли окремі процедури по суті не можуть надати достатні докази самі собою.

При проведенні тестів контролю для аудитора головним є виявлення ризику фінансової звітності. Під ризиком фінансової звітності розуміється подія, яка може призвести до суттєвого викривлення фінансової звітності та/або недотримання вимог МСФЗ.

Основними причинами наявності системи внутрішнього контролю у підприємств, що складають свою звітність за МСФЗ, є:

□ розуміння управлінським персоналом значення наявності внутрішнього контролю для розвитку підприємства;

□ вимога інвесторів, кредиторів, банків;

□ вимога регуляторних органів, чинного законодавства України [8].

Проводячи тести контролю, аудитор повинен виявити ризик впливу на відповідні аудиторські твердження.

Таблиця 1

Аудиторські твердження достовірності фінансової звітності

Твердження	Опис
Твердження щодо класів операцій та подій	
Настання	Операції та події, відображені у фінансовій звітності, фактично відбулись та мають відношення до діяльності підприємства
Повнота	Всі операції та події, активи та зобов'язання, які повинні бути відображені у фінансовій звітності, відображені в ній; всі розшифровки строк фінансової звітності включені у фінансову звітність
Точність	Елементи фінансової звітності відображені у правильному вартісному та якісному вираженні
Закриття періоду	Операції та події були зареєстровані у правильному звітному періоді
Класифікація	Операції та події були зареєстровані на відповідних рахунках
Подання	Операції та події відповідно узагальнені або деталізовані та чітко викладені
Твердження щодо залишків рахунків на кінець періоду	
Існування	Наявність активів, зобов'язань та власного капіталу
Права та зобов'язання	Підприємство має право та контролює права та активи, а визнані зобов'язання є зобов'язаннями підприємства
Повнота	Всі активи, зобов'язання та власний капітал були зареєстровані
Точність, оцінка та розподіл	Активи, зобов'язання та власний капітал, включені до фінансової звітності у відповідних сумах, всі пов'язані з цим коригування щодо оцінки належним чином зареєстровані

Класифікація	Активи, зобов'язання та власний капітал відображено на відповідних рахунках
Подання	Активи, зобов'язання та власний капітал відповідно узагальнені або деталізовані та чітко викладені
Твердження щодо подання та розкриття	
Можуть застосовуватися усі твердження, в залежності від розкриття інформації	Порядок відображення інформації у фінансовій звітності та розкриття у Примітках до фінансовій звітності відповідає вимогам застосованих МСФЗ

Джерело: складено автором за матеріалами [6, 9]

Внутрішній контроль може бути прямим та непрямим. Прямий – мають безпосередній вплив на фінансову звітність. Такі контролю повинні запобігати викривленням фінансової звітності або виявляти їх. Непрямий – впливають на контрольне середовище підприємства в цілому, але не є достатньо детальними та специфічними, для того щоб адекватно запобігати викривленням фінансової звітності або виявляти їх.

Таблиця 2

Види внутрішніх контролів

Прямі	Непрямі
Дотримання принципу розподілення обов'язків у сфері бухгалтерського обліку	Наявність розробленого та застосованого Кодексу етики
Процес розробки, підготовки до затвердження та оновлення облікової політики.	Внутрішні нормативні документи.
Відстеження змін у законодавстві та змін стандартів МСФЗ	Розподіл повноважень та обов'язків інших співробітників підприємства
Аналіз та виконання протоколів, рішень у фінансовій звітності	Дотримання принципу доброчесності управлінського персоналу
Постійне навчання та підвищення кваліфікації співробітників бухгалтерії і працівників, , та працівників пов'язаних із складанням фінансової звітності	Політики та процедури у сфері управління персоналом

Джерело: сформовано автором за матеріалами [10]

Розглянемо, як працює наявність контролів. Наприклад, наявність облікової політики за МСФЗ та інших нормативних інструкцій на підприємстві знижують ризик ручних помилок або неправильного трактування МСФЗ. Наявність Кодексу етики знижує ризики навмисного викривлення фінансової звітності з метою покращення фінансових показників. Такі користувачі фінансової звітності за МСФЗ як інвестори, банки вимагають від підприємства розрахунок ЕВІТДА та деяких фінансових показників (наприклад, коефіцієнти абсолютної, швидкої та поточної ліквідності). Такі показники навмисно можуть бути покращеними для отримання додаткових траншів, премій тощо.

Хоча тести контролю не можуть повністю виявити всі ризики шахрайства, але аудиторі можуть використовувати тести контролю для перевірки операційного контролю на наявність прогалин, що може значно знизити ризик. Тести контролю можуть показати реальний стан підприємства: якщо контроль виявляється ефективним, то ризик контролю низький. Якщо засоби контролю визначаються як вразливі або неефективні, то ризик контролю високий. Результати тестів контролю можна порівняти з результатами інформації розкритої у Примітках до фінансової звітності відповідно до вимог МСФЗ [6]. Якщо у Примітках до

фінансової звітності управлінський персонал зазначає інформацію про відсутність ризиків та негативний вплив на діяльність підприємства та має позитивне значення результатів фінансового аналізу, а тим часом аудиторі виявили відсутність контролю, або контроль є неефективним, то це може свідчити про ризики викривлення фінансової звітності та затуманення інформації.

Розглянемо способи проведення тестів контролю:

1. Запит (інтерв'ю) – аудиторі надсилають відповідні запити та/або проводять інтерв'ю з управлінським персоналом та співробітниками підприємства щодо впроваджених засобів контролю. Даний метод часто використовується у поєднанні з іншими, більш надійними методами. Наприклад, при використанні тестів контролю для доходів підприємства, аудитор, надаючи запити (проводячи інтерв'ю), може визначити відповідальних осіб за повноту і своєчасність відвантаження товарів, за розробку та затвердження цінової політики, за дозвіл на реалізацію товару тощо. Водночас аудитор повинен визначати доречність та якість отриманої від підприємства інформації.

2. Спостереження – аудиторі спостерігають за діяльністю та операціями, щоб побачити, як реалізуються засоби контролю. Наприклад, аудитор може спостерігати за процесом документування або, якщо немає офіційної процедури для забезпечення встановлення камер безпеки, то аудитор може просто спостерігати, чи є на об'єкті камери безпеки.

3. Перевірка або інспекція – аудиторі визначають, чи дійсно засоби контролю діють, використовуючи наявну документацію та журнали. Наприклад, перевірка засобів контролю може включати відвідування охоронюваного об'єкта з метою переконатися, що двері замкнені та обладнані пристроями контролю доступу.

4. Повторне виконання – попередні три методи не можуть повністю гарантувати ефективну роботу внутрішнього контролю. Повторне виконання передбачає, що аудиторі фактично намагаються виконати контроль, щоб перевірити, чи він ефективний. Наприклад, аудитор може запустити резервне копіювання та спробувати відновити систему до нормальної роботи або вручну виконати фінансовий розрахунок, щоб переконатися, що він правильний, ініціювати нову транзакцію, щоб побачити, які засоби контролю використовуються підприємством та ефективність цих засобів контролю [11].

Тестування контролю проводиться за такими етапами:

- вивчення системи внутрішнього контролю;
- створення переліку засобів контролю;
- розставлення пріоритетів тестування контролю;
- розробка відповідного тесту для кожного контролю;
- здійснення тестування контролю;
- документування результатів тестування.

Якщо аудиторі під час перевірки контролю зіткнулися з помилкою, то вони розширяють вибірку та проведуть подальше тестування. Якщо будуть виявлені додаткові помилки, то аудиторі з'ясуують, чи існує проблема систематичного контролю, яка робить засоби контролю неефективними, чи є помилки поодинокими випадками, які не відображають загальну ефективність відповідного контролю.

Результатом проведення тестів контролю є оформлення робочих документів відповідно до МСА 230 «Аудиторська документація» [12]. Робочі документи мінімально включають:

- обговорення з членами аудиторської групи та прийняття суттєвих рішень (якщо це доречно);
- основні елементи розуміння системи внутрішнього контролю підприємства;
- джерела інформації;
- виконані процедури оцінки ризиків;
- ідентифіковані й оцінені ризики суттєвого викривлення на рівні фінансової звітності та на рівні тверджень.

Висновки. Розуміння внутрішнього контролю допомагає аудитору при ідентифікації типів потенційних викривлень інформації та чинників, які впливають на ризики суттєвого викривлення фінансової звітності за МСФЗ. Тести контролю є одним із важливих підходів, який використовується аудиторі, щоб оптимізувати ресурси, строки і обсяг подальших аудиторських процедур. Рішення щодо застосування тестів контролю приймається після того як аудитор вивчить внутрішній контроль підприємства. Залежно від результатів тестів контролю аудиторі можуть покладатися на систему контролю підприємства як частину своєї аудиторської діяльності. Однак, якщо тести контролю показують, що контроль слабкий, то аудиторі ще активніше використовують тестування по суті, що зазвичай збільшує вартість

аудиту. Також, тести контролю допомагають виявити ризики та спланувати правильно аудит. Тести контролю надають змогу оптимізувати ресурси, строки і обсяг подальших аудиторських процедур, отримати додаткові докази, покращити якість аудиту. Отже, застосування тестів контролю є необхідною аудиторською процедурою при аудиті фінансової звітності за МСФЗ.

Список літератури

1. Виноградова О. М., Жидеєва Л. І. Аудит: навч. посібник. К., видавництво «Центр учбової літератури», 2014. 654 с.
2. Давидов Г. М. Аудит: підручник. К., Знання, 2004. 511 с.
3. Ільїна І. Б. Основи аудиту: навч. посібник. К., Кондор, 2009. 378 с.
4. Лозовицький С. П. Внутрішній аудит: теоретичні основи, організація та методика: навч. посібник. Львів, Растр-7, 2015. 339 с.
5. Голуб Л. О. Оцінка аудиторського ризику та тестування засобів контролю фінансової діяльності підприємства. *Наукові праці МАУП*. 2014. Вип. 42(3). С. 207-214.
6. International Standards on Auditing 315 (Revised 2019) «Identifying and assessing the risks of material misstatement». URL: <https://www.ifac.org/system/files/publications/files/ISA-315-Full-Standard-and-Conforming-Amendments-2019-.pdf> (дата звернення 18.01.2022).
7. Nicole Hemmer. Article: Understanding Audit Procedures: A Guide to Audit Methods & Test of Controls (12.01.2021). URL: <https://linfordco.com/blog/audit-procedures-testing> (дата звернення 18.01.2022).
8. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні: Закон України від 16.07.1999 № 996-XIV. Дата оновлення: 01.07.2021.
9. МСБО 1 «Подання фінансової звітності». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_013#Text (дата звернення 17.01.2022).
10. Гойло Н. В. Конспект лекцій «Система внутрішнього контролю». Фінансова академія «Актив», 2021.
11. Article: What are tests of internal controls? URL: <https://gocardless.com/en-us/guides/posts/what-are-tests-of-control-in-auditing/> (дата звернення 17.01.2022).
12. International Standards on Auditing 230 «Audit documentation». URL: <https://www.ifac.org/system/files/downloads/a011-2010-iaasb-handbook-isa-230.pdf> (дата звернення 18.01.2022).

References

1. Vinogradova O. M., Zhideeva L. I. (2014). Audit: textbook. manual. K., Center uchbovoyi literature. [In Ukrainian].
2. Davidov G. M. (2004). Audit: a textbook. K., Knowledge. [In Ukrainian].
3. Ilyina I. B. (2009). Fundamentals of audit: textbook. manual. K., Condor. [In Ukrainian].
4. Lozovitsky S. P. (2015). Internal audit: theoretical foundations, organization and methodology: textbook. manual. L., Raster-7. [In Ukrainian].
5. Golub L. O. (2014). Assessment of audit risk and testing of means of control of financial activity of the enterprise. Scientific works of MAUP, 42 (3), 207-214. [In Ukrainian].
6. International Standards on Auditing 315 (Revised 2019) «Identifying and assessing the risks of material misstatement». URL: <https://www.ifac.org/system/files/publications/files/ISA-315-Full-Standard-and-Conforming-Amendments-2019-.pdf> (accessed January 18, 2022).
7. Nicole Hemmer/ Article: Understanding Audit Procedures: A Guide to Audit Methods & Test of Controls (12.01.2021). URL: <https://linfordco.com/blog/audit-procedures-testing> (accessed January 18, 2022).
8. On Accounting and Financial Reporting in Ukraine: Law of Ukraine of 16.07.1999 № 996-XIV. Date of renovation: 01.07.2021. [In Ukrainian].
9. International Financial Reporting Standards: IAS 1 Presentation of Financial Statements. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_013 (accessed January 17, 2022). [In Ukrainian].
10. Goylo N. V. (2021). Lecture notes "Internal Control System". Financial Academy "Active". [In Russian].
11. Article: What are tests of internal controls? URL: <https://gocardless.com/en-us/guides/posts/what-are-tests-of-control-in-auditing/> (accessed January 17, 2022).
12. International Standards on Auditing 230 «Audit documentation». URL: <https://www.ifac.org/system/files/downloads/a011-2010-iaasb-handbook-isa-230.pdf> (accessed January 18, 2022).

УДК 33.336.336.7

DOI:10.32680/2409-9260-2022-1-2-290-291-60-69

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ РОЛІ КРИПТОВАЛЮТИ ЯК ЕЛЕМЕНТУ ФІНАНСОВИХ АКТИВІВ

Кравець Д.Д., аспірантка кафедри економічного аналізу, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

e-mail: daryakravets777@gmail.com

ORCID: 0000-0002-3508-7746

***Анотація.** Основною метою статті є аналіз особливостей визначення, формування та руху криптовалюти як частини грошових коштів, що є елементом фінансових активів, визнання її як об'єкта обліку, обґрунтування подальшої облікової оцінки та впливу на результати діяльності. Задля досягнення поставленої мети нами були застосовані такі методи, як спостереження, порівняння, аналогія, групування та класифікація, абстрагування та конкретизація, аналіз та синтез, табличний метод. Інформаційною базою дослідження є наукові напрацювання вітчизняних та зарубіжних науковців і фахівців. Розглянуто сутність криптовалюти, як сучасної форми фінансових активів. Визначено та систематизовано можливості та переваги використання криптовалюти в різних країнах. Проаналізовано можливість віднесення криптовалюти до певного виду активів підприємств відповідно до МСФЗ та П(С)БО. Визначено проблеми обліку криптовалюти.*

***Ключові слова:** фінансовий актив, грошові кошти та їх еквіваленти, форма розрахунку, криптовалюта, цифрові гроші.*

THEORETICAL AND PRACTICAL ASPECTS OF THE ROLE OF CRYPTOVALUTE AS AN ELEMENT OF FINANCIAL ASSETS

Kravets Daria, graduate student of the Department of Economic Analysis, Odessa National University of Economics, Odessa, Ukraine

e-mail: daryakravets777@gmail.com

ORCID: 0000-0002-3508-7746

***Abstract.** The main purpose of the article is to analyze the features of the definition, formation and movement of cryptocurrency as part of cash, which is an element of financial assets, its recognition as an object of accounting, justification for further accounting evaluation and impact on performance. In order to achieve this goal, we used such methods as observation, comparison, analogy, grouping and classification, abstraction and concretization, analysis and synthesis, tabular method. The information base of the research is the scientific achievements of domestic and foreign scientists and specialists. The essence of cryptocurrency as a modern form of financial assets is considered. The possibilities and advantages of using cryptocurrency in different countries are identified and systematized. The possibility of classifying cryptocurrency as a certain type of enterprise assets in accordance with IFRS and UAS is analyzed. Problems of cryptocurrency accounting have been identified. A separate study requires features and trends in the development of cryptocurrency as a modern element of financial assets of the enterprise, which undergo significant changes every year, and which should be subjected to scientific analysis to predict their future dynamics and development. The analysis of this study allowed us to highlight the main provisions regarding the study of the term cryptocurrency as an element of cash and its practical application in the activities of modern enterprises. It is proposed to use account 128 "Cryptoassets" to keep records of cryptocurrency. In order to carry out tax transactions where cryptocurrency is used, it is necessary to recognize cryptocurrencies as a means of payment, but this requires further research. After studying and summarizing the information, we can say that cryptocurrency is an asset of the enterprise and should be reflected in the financial statements; the value of cryptocurrency can be reliably estimated without taking into account its volatility, but using time space to fix its value; cryptocurrency can be exchanged for any asset, for which you can buy goods, work or services. Pay in the Internet environment for the goods; the liquidity of cryptocurrency is as high as that of cash and cash equivalents. But all this is possible with the recognition of cryptocurrency as a means of payment in our state. There is a range of significant aspects that need further research since accounting science and practice are not ready for the challenges of the crypto industry and current legislation is still determined by the method of accounting for cryptocurrencies, instead of digital technologies and virtual markets continue to develop dynamically and be implemented in the practical activities of economic entities. Therefore, it is necessary to continue research and identify the main ways of taxation of cryptocurrency transactions in Ukraine.*

***Keywords:** financial asset, cash and cash equivalents, form of payment, cryptocurrency, digital money.*

JEL Classification: G10, G280.

Постановка проблеми. Сьогоднішні умови розвитку економіки роль фінансових активів на підприємстві дуже висока. Основними елементами фінансових активів є грошові кошти та їх еквіваленти, дебіторська заборгованість та фінансові інвестиції. Сучасним інструментом фінансових активів є новий елемент, такий як криптовалюта.

Ситуація у реаліях глобального розвитку кібереконіміки та поширення цифрових технологій сприяли створенню нового активу – цифрової картографічної валюти. Криптовалюта відрізняється від електронних грошей насамперед анонімністю користування нею. Цей надсучасний засіб платежу з кожним роком все частіше використовується не лише фізичними, але й юридичними особами в усьому світі. Популяризація криптовалюти як абсолютно нового, інноваційного платіжного інструменту ХХІ ст. актуалізує необхідність дослідження питання розвитку та застосування цього платіжного засобу. Виникає об'єктивна необхідність визначення економічної категорії, до якої слід відносити криптовалюту та відповідно її обліковувати.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поняття фінансових активів, їх класифікацію, а також проблеми оцінки та визнання розглядали вітчизняні та зарубіжні вчені: Бланк І. А., Грачова Р. І., Данькевич А. П., Корнеєв В. В., Петруня Н. В., Шелудько В. М. та інші. Дослідження теоретичних аспектів та практики здійснення операцій з новим видом віртуальних закодованих валют (криптовалютою), як елемента фінансових активів розпочалось у ХХІ ст.

Питання сутності та розвитку криптовалют, яку класифікували елементом фінансових активів, їх видів, переваг і недоліків, застосування в якості інвестиційних активів чи платіжних засобів порушують такі науковці, як: Н.В. Архирейська, Я.В. Верещака, А.В. Гончарова, І.Г. Гуль, О.В. Драчов, І.В. Загоровський, А.С. Карнаушенко, С.І. Князев, А.Т. Ковальчук, Я.В. Котляревський, О.В. Кучкова, А.А. Макурін, В.О. Мандрик, А.О. Миргородська, Т.В. Момонт, К.П. Штепенко та інші.

Однак проблематика дослідження розвитку криптовалют та визначення її ролі у цифровій економіці залишається недостатньо вивченою вітчизняними вченими, що й зумовлює актуальність подальших наукових пошуків. Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми.

Відокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. Криптовалюти, незважаючи на свою популярність лише у вузькому колі, все більше набувають ваги в економічному середовищі, стають одним з головних активів майбутнього та привабливим об'єктом інвестицій. Беручи до уваги популяризацію криптовалюти у світі як абсолютно нового, інноваційного платіжного інструменту ХХІ ст. та активне використання Bitcoin та інших видів криптовалют, питання розвитку та застосування цього платіжного засобу в Україні та світі потребують подальших досліджень.

Відсутність в багатьох країнах, в тому числі Україні, чіткого визначення криптовалюти, а також законодавчої бази створює певну небезпеку та ризики.

Мета дослідження. Основною метою даного дослідження є визначення теоретичного та практичного аспекту ролі криптовалюти як елемента сучасної форми фінансових активів.

Основний матеріал. Фінансові активи – це основний ліквідний елемент діяльності кожного підприємства, який включає в себе грошові кошти, дебіторську заборгованість та фінансові інвестиції. Розвиток економіки спонукає підприємства до створення нових форм ведення своєї економічної діяльності, в тому числі, розробку та модернізування різних форм розрахунків. Тому, ми вважаємо необхідним проаналізувати розвиток такого елемента грошових коштів, як криптовалюта, що є частиною фінансових активів [1, с. 64-65].

В процесі розвитку світових економічних взаємин процес еволюціонування зазнали практично всі фінансові інструменти. Спочатку існував лише простий обмін товарів. Потім з'явився універсальний загальний еквівалент цінностей – гроші з різних металів. Далі пішли паперові гроші, еквіваленти грошових коштів, електронні гроші, тощо.

Аналогічно зміни відбувалися і в системі розрахунків. Грошові розрахунки поступово ускладнювалися і підбудовувалися під потреби і можливості учасників бізнес-операцій. Вексельна форма розрахунків, чеки, акредитиви, лізинг, овердрафт, консигнація, тощо – усі ці варіанти дозволили більш гнучко підходити до здійснення розрахункових операцій, в яких максимально враховувалися інтереси всіх зацікавлених сторін.

Фінансові інструменти, форми розрахунків, економічна доцільність, можливість підтвердити платоспроможність національних валют, заснована з глобальних політичних складових, формували відповідну парадигму, яка ставала домінуючою на світовому фінансовому ринку в той чи інший історичний момент. Тільки за останні сто років світова фінансова система пройшла етапи золотого стандарту, домінування англійського фунта, потім американського долара, формування Бреттон-Вудської, а після і Ямайської валютних систем [1, с. 66-74].

Але швидкий розвиток інформаційних технологій і переклад більшості економічних взаєморозрахунків в електронний (Віртуальний) формат, вимагає від фінансового ринку

перегляду діючих базових постулатів і формування принципово нового мейнстріму в системі розрахункових операцій.

Одним з найбільш цікавих напрямків формування нової фінансової системи, а на нашу думку і найбільш прогресивною і перспективною з точки зору прискорення і підвищення надійності здійснюваних транзакцій, є децентралізація емісії грошей, за допомогою випуску (генерації) криптовалюта.

Аналогові документи повсюдно перетворюються в цифровий (бездокументарний) формат, а торговельні зали спеціалізованих магазинів і супермаркети замінюються Інтернет-магазинами. Технічні характеристики сучасних гаджетів дозволяють здійснювати покупки або замовляти послуги взагалі не виходячи з дому. Багато активні користувачі Інтернету для здійснення розрахункових операцій у мережі відкривають електронні гаманці. На даний момент обсяги Інтернет-ринку досягли колосальних розмірів і динаміка даного сегмента економіки зростає з геометричною прогресією.

Термін «криптовалюта» уперше почали використовувати при появі платіжної системи «Bitcoin», розробленої японцем Сатосі Накамото, і розуміють як різновид цифрових грошей, в основі якої лежить технологія криптографії, тобто шифрування даних. Вона не має фізичної форми, а існує тільки в електронному форматі. Через те, що дане поняття є відносно новим у науковій літературі, на сьогодні не існує єдиного прийнятого підходу до його визначення. Також не існує виразних критеріїв віднесення цих новітніх платіжних продуктів до грошей. У міжнародній практиці використовують доволі різноманітні визначення криптовалюти, зокрема її розглядають як приватні гроші, грошовий сурогат, електронну послугу, віртуальний товар, електронну інформацію, нематеріальну цінність, віртуальну валюту тощо [2, с. 71-81].

Існує чимало різноманітних визначень поняття криптовалюти, основні з яких згруповані в табл. 1.

Таблиця 1

Підходи до визначення категорії «криптовалюта»

Автор, джерело	Визначення
Investopedia, L.C. [3]	Криптовалюта – цифрова або віртуальна валюта, яка використовує криптографію для забезпечення безпеки (через це її важко підробити). Визначальною рисою криптовалюти є те, що вона не випускається жодним центральним органом, і теоретично це надає їй імунітет від урядового втручання або маніпуляцій
Гончарова А.В. [4, с. 40]	Криптовалюта – це цифрова (віртуальна) валюта, з одиницею «coin» (монета), яка емітується в мережі за певними принципами криптографії для забезпечення операцій та контролю створення нових монет
Драчов О.В. [5, с. 49]	Криптовалюта є програмним кодом, облік і функціонування засновані на шифруванні та застосуванні різних криптографічних методів захисту
Москальов А.А., Попова Е.М. [6, с. 681]	Криптовалюта – «crypto currency» (англ. віртуальна валюта) захищена криптографією, швидка і надійна система платежів та грошових переказів, заснована на новітніх технологіях і не підконтрольна жодному уряду
Павлова К.І. [7, с. 230]	Криптовалюта є цифровими грошима, що емітуються з використанням розподілених мереж і публічно доступних журналів реєстрації угод, що унеможливує втручання органів державної влади та централізоване їх регулювання
Танклевська Н.С., Петренко В.С., Карнаушенко А.С. [8, с. 134]	Криптовалюта – це універсальна, віртуальна, децентралізована та конвертована цифрова грошова одиниця, якою можна здійснювати розрахунки за реальні товари, роботи, послуги, а також яка захищена криптографічним кодом, емісією якої може займатися кожен бажаючий, зберігаючи свою анонімність

<p>Устенко С.В. [9, с. 231]</p>	<p>Криптовалюта – вид цифрової валюти, емісія та облік якої засновані на асиметричному шифруванні і застосуванні різних криптографічних методів захисту, таких як Proof-ofwork та/або Proof-of-stake</p>
-------------------------------------	--

Джерело: складено автором за даними [3-9]

Сьогодні операції з криптовалютою, зокрема з біткоїном як найпоширенішим його різновидом, привертають увагу багатьох жителів планети, причому не лише професіоналів, а й звичайних громадян. Одні хочуть заробити та активно цим займаються, інші намагаються зрозуміти, що це таке і в чому його секрет.

Для забезпечення швидких і ефективних розрахунків, здійснюваних в мережі, а також для підвищення безпеки здійснюваних транзакцій, в 2009 році був запущений протокол системи, в якій в якості платіжний засіб виступила віртуальна Інтернет-валюта біткоїни (bitcoin). Дана електронна валюта, створена невідомим фахівцем (або групою фахівців) під псевдонімом Сатоши Накомото, призначалася спочатку для прискорення і спрощення розрахунків між програмістами.

Але в подальшому, особливо після кіпрського фінансової кризи, обороти біткоїни отримали глобальний розвиток і в сучасних умовах створені нові криптовалюта разом з біткоїни багато хто розглядає як реальну, альтернативну долару США, світову валюту [10, с. 90-100].

Далі, як і валютні ринки – ринок криптовалюта став здійснювати спекулятивні операції і використовувати електронні монети як предмет торгу.

Зупинимся на важливому аспекті функціонування криптовалют – його державне регулювання. З позиції регулювання умовно виділяють три групи держав: держави, у яких криптовалюти мають офіційний статус (товару, фінансового активу, платіжного засобу та іншого інструменту); країни, які не регулюють криптовалюти, але й не карають їх користувачів; операції з криптовалютами заборонені лише на рівні держави.

До першої групи держав належать близько сорока країн, серед яких Австралія, Аргентина, Великобританія, Німеччина, Данія, Канада, США, Саудівська Аравія, Сінгапур, Франція, Швейцарія, Швеція, Південна Корея, Японія та ін.

Так, Аргентина – одна з провідних країн щодо використання криптовалют. Департамент UIF у липні 2014 р. дозволив усім фінансовим інститутам проводити операції з біткоїнами та іншими віртуальними валютами та зобов'язав їх інформувати про проведені операції з криптовалютами.

У США правове регулювання криптовалюти обмежене. У 2014 р. Internal Revenue Service (Служба внутрішніх доходів країни) позначила, що віртуальна валюта сприймається як майно з метою оподаткування. Проте операції з випуску криптовалют окремих випадках розглядаються як розміщення цінних паперів, й у разі застосовуються самі вимоги до криптовалютам, як і до традиційним цінних паперів.

У Швейцарії криптовалюта розглядається як активи, так і операції з ними не вимагають спеціальних дозволів, але купівля та продаж криптовалют на комерційній основі та діючих торгових майданчиках підлягає ліцензуванню.

Швейцарська служба з нагляду за фінансовими ринками (FINMA – The Swiss Financial Market Supervisory Authority) класифікує токени на три типи: як платежу, як актив і як вигода [11].

У Японії з квітня 2017 р. криптовалюта визнана законним засобом платежу.

У Сінгапурі криптовалюта сприймається як актив, а чи не засіб платежу. Валютне управління Сінгапуру - Monetary Authority of Singapore (MAS) випустило ряд документів, що регулюють громадське розміщення цифрових активів (токенів) та торгівлю ними.

Наприкінці січня 2018 р. Комісія з фінансових послуг Південної Кореї (FSC – Financial Services Commission) запровадила повну заборону анонімної торгівлі електронними валютами з метою попередження громадськості про потенційні ризики. Зокрема, трейдерам, які працюють з криптовалютою, рекомендовано використовувати свої реальні дані та банківські рахунки [12].

Венесуела стала першою країною, яка запустила 20 лютого 2018 р. у продаж свою криптовалюта – петро, забезпечену власними резервами і природними багатствами, причому загальний випуск запланований обсягом 100 млн одиниць петро. Цей крок був

зроблений багато в чому з надією на потенційні зарубіжні інвестиції – необхідне джерело фінансування для національної економіки. Від інших відомих різновидів криптовалют її відрізняє забезпечення реальним активом у вигляді 5 млрд барелів нафти.

Європейське управління з нагляду за ринком цінних паперів (ESMA – European Securities and Markets Authority) спільно з Європейським банківським управлінням (ЕВА – European Banking Authority) та Європейським страховим та пенсійним управлінням (ЕІОРА – European Insurance and Occupational Pensions Authority) у лютому 2018 р. попередили громадськість про високі ризики при інвестуванні в криптовалюти [12].

Фінансові регулятори не можуть гарантувати вартість криптовалюти, а інвестори, вкладаючи в криптовалюти, піддають вкладені кошти відповідним ризикам.

До другої групи країн, зазначених вище, належить Російська федерація. Щодо регулювання криптовалют, то в країні поки що немає законодавчої визначеності, хоча в цій галузі останні два роки робляться певні зусилля з боку владних структур. Так, наприкінці січня 2018 р. Мінфін РФ підготував свій законопроект «Про цифрові фінансові активи», де передбачає проводити продаж криптовалюту на організованих торгах. Так, в офшорних зонах планується, що діятимуть обмінники та оператори по купівлі-продажу цифрових грошей.

Щодо визначення криптовалют передбачається, що це буде цифровий товар, який вироблятиметься у межах майнінгу і може бути засобом накопичення. В умовах відсутності в даний час регулюючих норм та гарантій захисту покупців криптовалюти зберігається ризик появи на ринку несумлінних гравців.

Китай також належить до другої групи країн. Народний банк КНР підготував пакет обмежувальних заходів проти первинного розміщення криптовалют та торгівлі ними в країні та за її межами. Ці заходи, по суті, – реакція регулюючих органів на протиправні дії криптовалютою після заборони їхнього обороту на національному ринку. Так, у 2017 р. заборонено первинне розміщення криптовалют, закриті торгові майданчики, обмежений майнінг біткоіну. У цих умовах китайські майнери поспішили перевести операції за кордон.

У Таїланді криптовалюти не визнаються законним платіжним засобом, доки не прийнято закон, що їх регулює. Тому Центральний банк рекомендував банкам та фінансовим інститутам утриматися від операцій з криптовалютою у частині торгівлі та інвестицій. Але ці рекомендації не розповсюджуються на онлайн-біржі.

До третьої групи країн, де операції з криптовалютою заборонені, відносяться В'єтнам, Індонезія, Ліван, Непал, Пакистан та ін [12].

Очевидно, що поки що криптовалюта не визнана державою, є сумніви в тому, що вона матиме повну довіру. У перспективі криптовалюти безперечно регулюватимуться на міжнародному рівні, причому акцент буде зроблено на запобіганні використанню цифрових активів для відмивання грошей та незаконних фінансових операцій.

Розглядаючи питання криптовалютних відносин, слід зазначити, що станом на початок 2020 року існує 941 вид криптовалют. Найбільш поширеними серед них є Bitcoin, Ethereum, ОКВ, Bitcoin Cash, Bitcoin SV, Litecoin, EOS, XRP, Ethereum Classic, Binance Coin – їм належить 80% сумарної капіталізації (табл. 2).

Таблиця 2

Ціна та капіталізація найбільш популярних крипто валют світу станом на березень 2020 року

Найменування криптовалюти	Ціна в дол. США	Ціна, BTC	Капіталізація, дол. США
1	2	3	4
Bitcoin	5252,11	1	95,962,207,943
Ethereum	122,62	0,023	13,500,728,510
Bitcoin Cash	169,59	0,032	3,106,625,144
Bitcoin SV	117,06	0,022	2,144,071,650
Litecoin	35,3	0,0067	2,279,711,548
EOS	2	0,00038	2,034,751,631
XRP	0,15	0,000028	6,552,019,775
Ethereum Classic	4,66	0,00089	541,688,796

Binance Coin	10,3	0,002	1,601,611,815
ChainLink	2,11	0,0004	739,468,366

Джерело: складено автором за даними [13]

На початку вересня 2021 року парламент ухвалив закон про легалізацію та регулювання біткоїну, що стало першим кроком в амбітній кампанії, спрямованій на те, щоб зробити квітучу в країні торгівлю криптовалютами основною і провести ребрендинг усєї країни. Центри майнінгу даних покликані зміцнити рішення компанії відкрити свою справу в Україні, оскільки збирання криптовалюти – це енергоємний бізнес, а майнінг криптовалют споживає астрономічну кількість енергії. Це відбувається тому, що цифрова валюта видобувається, створюється та торгується за допомогою масивних та дуже складних цифрових томів, відомих як блокчейн. До цих блокчейн може підключатися практично необмежену кількість потужних комп'ютерів.

Після набуття чинності закон застосовуватиметься до правовідносин, що виникають у зв'язку із обігом віртуальних активів в Україні. Він визначатиме права та обов'язки учасників ринку віртуальних активів, принципи державної політики у сфері обігу віртуальних активів.

Що стосується застосування цифрових активів Міжнародних стандартів фінансової звітності (МСФЗ), то при певній кореляції ознак криптовалюта їх можна розглянути з наступних позицій.

1. **Грошові кошти (МСФЗ (IAS) 7 «Звіт про рух грошових коштів», МСФЗ (IFRS) 9 «Фінансові інструменти»)**, включають грошові кошти в касі та депозити до запитання.

Еквіваленти грошових коштів є короткострокові високоліквідні інвестиції, легко оборотні в відомі суми грошових коштів і схильні до незначного ризику зміни вартості. Цифрові гроші явно не підпадають під названі категорії, з огляду на, як мінімум, своєю високою волатильністю і нефізичної форми. Але якщо звернутися до пункту AG3 МСФЗ (IAS) 32, в якому дана додаткова інформація: «Валюта (грошові кошти) є фінансовим активом, оскільки вона являє (представляють) собою засіб обміну», то як особливий вид валюти, криптовалюта, на мій погляд, можна віднести до такого своєрідного засобу обміну [14].

2. **Негрошові фінансові активи (МСФЗ (IAS) 32 «Фінансові інструменти: подання, МСФЗ (IFRS) 9 «Фінансові інструменти»)**. Стандарт слід застосовувати до тих контрактів на придбання або продаж нефінансового об'єкту, які можуть бути врегульовані на нетто-основі грошовими коштами або іншим фінансовим інструментом або шляхом обміну фінансовими інструментами, як якщо б ці контракти є фінансовими інструментами, за винятком договорів, які були укладені та продовжують утримуватися в цілях отримання або поставки будь-якого нефінансового об'єкту відповідно до очікуваної організації в закупівлях, продажах або використанні [14].

Безпосередньо застосувати в даний час даний стандарт не представляється можливим, тому що власники криптовалюта не володіють подібними договірними правами.

Однак, можна поміркувати про укладення з допомогою криптовалюта форвардних контрактів за аналогією з тими, які зараз укладаються з банками для страхування валютних ризиків, чи інших контрактів на зразок деривативу.

1. **Нематеріальні активи МСФЗ (IAS) 38 «Нематеріальні активи».**

Криптовалюта – нематеріальний актив, оскільки: відповідно до наведених визначень, вона не є грошми (монетарним активом); не відповідає визначенню немонетарного активу.

Криптовалюта може бути ідентифікована, оскільки: її можна продати, передати чи обміняти; фактично функціонує на основі домовленості учасників криптосистеми діяти відповідно до встановлених розробниками правил; крипто валюта не має фізичного вираження [14].

Суб'єкт господарювання повинен оцінити термін корисного використання криптовалюти як обмежений чи невизначений. Невизначений строк корисного використання не обмежує період, протяго якого актив зможе генерувати чисті грошові надходження для суб'єкта господарювання. Беручи до уваги характеристику криптовалюти, то їх слід вважати активами, що мають невизначений термін експлуатації. Нематеріальний актив з невизначеним строком корисного використання не амортизується, але повинен щорічно перевірятися на предмет зменшення корисності.

З одного боку, криптовалюта відповідає даним стандартом, проте потрібно мати на увазі, що у неї повинна бути точна первісна вартість, а для цього необхідний стабільний ринок

криптовалюта.

На сьогоднішній день в Україні ведеться багато розмов про використання криптовалюта, однак, на законодавчому рівні оборот і використання криптовалюта не закріплені. НБУ на своєму сайті розповів, що в даний час так звана криптовалюта Bitcoin не має правового статусу в нашій державі.

Визначення такого статусу в Україні ускладнюється відсутністю консолідованого підходу до класифікації Bitcoin і регулювання операцій з ним в світі.

Що стосується використання криптовалюти в господарській діяльності юридичних осіб, то можна відзначити випадок такого використання – це внесення криптовалюта в статутний капітал підприємства.

Для обліку криптоактивів рекомендовано введення окремого субрахунку 128 «Криптоактив» до синтетичного рахунку 12, що не суперечить існуючому Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств та організацій [15]. Запропонована кореспонденція рахунків бухгалтерського обліку криптоактивів (табл. 3).

Таблиця 3

Типові проводки з бухгалтерського обліку криптоактивів

№	Зміст	Дебет	Кредит
1.	Видобуток крипто активу	154	117,66,65
2.	Купівля криптоактиву за грошові кошти	154	631
	Оприбуткування криптоактиву	128	154
	Перераховано кошти за крипто актив	«Криптоактив» 631	301
3.	Придбання віртуальної валюти на криптобіржі	154	68
	Оприбуткування криптоактиву	128	154
	Перераховано коштів за криптоактив	«Криптоактив» 68	311
4.	Втрата криптоактивів у результаті хакерської атаки	97	128 «Криптоактив»
5.	Придбання товарів у постачальника	28	631
	Розрахунок криптоактивами за отримані товари	631	128 «Криптоактив»

Джерело: власна розробка автора за даними плану рахунків [15]

В Україні 25 вересня 2017 вперше в світі відбулася електронна трансатлантична угода з обміну нерухомості на криптовалюта. Підприємець Марк Гінзбург (живе в Нью-Йорку) фактично обміняв свою київську квартиру на криптовалюта Ethereum. У серпні цього ж року одне з київських кафе почало приймати оплату в біткоіни. На початку вересня 2017 відома юридична фірма Льяшев і Партнери заявила, що її послуги можна сплатити криптовалюта.

Слід зазначити, що попри всю слабкість в цілому економіки України і недорозвиненості фондового ринку, щодо ІТ-технологій та сфери обігу криптовалюта наша країна є одним з домінуючих положень в світі. З цього приводу директор з комунікацій R Street Institute і політичний аналітик Бен Карнс в матеріалі, опублікованому в журналі Forbes вказував, що «Україна прийняла біткоіни з розпростертими обіймами, коли багато громадян стали використовувати цю валюту для захисту від шаленої інфляції і нестабільності гривні, яка в результаті зтяжної кризи втратила 80% вартості.

На початку вересня 2020 року Міністерство цифрової трансформації України повідомило про лідерство країни щодо використання криптовалют, а також її входження до трійки держав за розміром спільноти блокчейн-розробників. У своїй заяві відомство послалося

на дані аналітичної компанії The Chainalysis, що спеціалізується на дослідженнях у галузі блокчейну.

Для розрахунку індексу застосування криптоактивів населенням аналітики The Chainalysis використовували критерії: вартість пересилаються криптоактивів для душу населення; залишки криптоактивів на адресах (гаманцях) за інтернет-користувачами (Україна); P2P обсяг транзакцій, розрахований за паритетом купівельної спроможності; обсяг роздрібних транзакцій (до \$10 000), розрахований за паритетом купівельної спроможності.

У середині травня 2021 року Міністерство цифрової трансформації України повідомило про створення дорожньої карти для розвитку цифрових активів у країні. Документ став результатом спільної роботи міністерства з іншими відомствами, а також представниками крипто бізнесу.

13 травня 2021 року відбулася заключна сесія форсайтних (foresight) досліджень галузі віртуальних активів в Україні, у рамках якої учасники заходу сформували бачення розвитку екосистем віртуальних активів, дорожню карту розвитку нової індустрії у країні та стратегію спільних дій для оптимізації траєкторії розвитку цієї галузі [16].

Висновки. Стрімкий розвиток всіх економічних процесів дав поштовх розвитку такого нового виду фінансового активу, як криптовалюта. Не звертати увагу на такі світові зміни просто неможливо. Проаналізувавши історію виникнення та темпи розвитку криптовалюти на сучасному етапі, варто відзначити, що в умовах глобалізації сучасна цифрова валюта набуває все більшого поширення. На сьогодні існує 941 вид криптовалюти, першою створеною та найвідомішою на сьогодні є Bitcoin. У різних країнах відношення до можливості використання криптовалюти є неоднозначним: деякі країни визнають цифрову валюту як засіб платежу, прирівнюють її до електронних грошей, інші категорично відмовляються від легалізації її використання, вважають, що це сприятиме підвищенню ризику шахрайства, хакерських атак та махінацій з відмивання грошей тощо.

Основними перевагами цифрової валюти є відкритий код алгоритму, який дозволяє добувати її кожному бажаючому, відсутність єдиного цифрового банку і контролю за транзакціями, а також те, що вона має децентралізований характер і її неможливо підробити.

До головних недоліків можна віднести високу тенденцію мінливості ціни через специфіку використання й відсутність регулятивних механізмів, які не надають гарантій збереження електронних криптогаманців. Але попри всі переваги і різноманітність поширення криптовалют, їхні перспективи достатньо неоднозначні. Варто зазначити, що поки що єдиного рішення щодо подальшої стратегії розвитку криптовалют у світі не існує, а розвиток і становлення даного виду валюти в різних країнах світу не стоїть на місці і з кожним днем дедалі активніше впроваджується по всьому світу.

Не зважаючи на те, що існує багато питань стосовно використання криптовалюти, як елемента фінансових активів підприємства, на наш погляд, вона є найбільш перспективною. Розвиток технологій та новітніх пристроїв на сучасному етапі розвитку економіки спонукає до процесу заміщення паперових грошей електронними. Велика частина підприємств намагається розвивати свою діяльність паралельно з розвитком світових тенденцій, тому, ми вважаємо, що подальше вивчення такої категорії фінансових активів як криптовалюта – є необхідною складовою розвитку економіки в цілому.

Список літератури

1. Данькевич А. П. Фінансові інструменти: Особливості визнання, класифікації та обігу. *Наукові праці НДФІ*. 2009. №1 (46). С. 64-74.
2. Макурін А.А. Теоретичні передумови виникнення крипто валюти. *Економічний простір*. 2019. № 146. С. 71-81.
3. Cryptocurrency. Investopedia, LLC. URL: <http://www.investopedia.com/terms/c/cryptocurrency.asp>. (дата звернення: 06.12.2021)
4. Гончарова А.В., Верещака Я.В. Особливості обігу криптовалюти в Україні. *Журнал східноєвропейського права*. 2018. № 58. С. 38-44.
5. Драчов О.В. Правова сутність криптовалют: генезис, функції та перспективи. *Юридична Україна*. 2018. № 11-12. С. 44-52.
6. Москальов А.А., Попова Е.М. Криптовалюта на сучасній економічній арені та перспективи розвитку Bitcoin, Ethereum, Ripple. *Молодий вчений*. 2018. № 3(2). С. 680-684.
7. Павлова К.І. Переваги та ризики використання криптовалют у сучасній цифровій

економіці. *Бізнес Інформ*. 2018. № 7. С. 229-233

8. Танклевська Н.С., Петренко В.С., Карнаушенко А.С. Економічна сутність та види криптовалют у світі. *Бізнес-навігатор*. 2017. Вип. 4-2. С. 133-138.

9. Устенко С.В., Загоровський І.В. Можливості та перспективи криптовалют та технології Blockchain. *Моделювання та інформаційні системи в економіці*. 2019. № 97. С. 229–240.

10. Ковалева Т. Становлення та шляхи удосконалення обліку криптовалют. *Проблеми і перспективи розвитку підприємництва*. 2020. № 24. С. 90–100.

11. Financial measures to curb speculation in cryptocurrency trading. Press Release: 23 January 2018. Financial Services Commission. URL: <https://www.fsc.go.kr/downManager?bbsid=BBS0048&no=123388> (дата звернення: 06.12.2021)

12. ESAS warn consumers of risks in buying virtual currencies. ESMA. European Securities and Markets Authority: website. 2018. 12 February. URL: <https://www.esma.europa.eu/press-news/esma-news/esas-warnconsumers-risks-in-buying-virtual-currencies> (дата звернення: 06.12.2021)

13. Qassim A. Cryptocurrency: Global Accounting Leaders Seek Guidance. Bloomberg BNA. 2020. URL: <https://www.bna.com/cryptocurrency-global-accounting-n57982091448> (дата звернення: 10.01.2022)

14. Міжнародні стандарти фінансової звітності. Концептуальна основа фінансової звітності. URL: <http://www.minfin.gov.ua/news/view/mizhnarodni-standarty-finansovoi-zvitnostiversiia-perekladu-ukrainskoii-movoii---rik?category=bjudzhet> (дата звернення: 10.01.2022)

15. План рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій та інструкція про його застосування. Наказ Міністерства фінансів України від 30.11.1999 р. № 291. URL: http://minfin.gov.ua/control/uk/publish/archive/main?cat_id=293534 (дата звернення 16.01.2022).

16. The New York Times: Почему Украина сможет стать криптовалютной столицей мира. URL: <http://surl.li/asnya> (дата звернення: 10.01.2022)

References

1. Dan'kevich, A. P. (2009). Financial instruments: Features of recognition, classification and circulation. *Naukovi pratsi NDFI*. 1 (46), 64-74 [In Ukrainian].

2. Makurin, A.A. (2019). Theoretical prerequisites for the emergence of cryptocurrency. *Ekonomichnii prostir*, 146, 71-81. [In Ukrainian].

3. Cryptocurrency. Investopedia, LLC. URL: <http://www.investopedia.com/terms/c/cryptocurrency.asp>.

4. Goncharova, A.V., Vereshchaka, Ya. V. (2018). Features of cryptocurrency circulation in Ukraine. *Zhurnal skhidnoevropeiskogo prava*, 58, 38–44. [In Ukrainian].

5. Drachov, O.V. (2018). Legal essence of cryptocurrencies: genesis, functions and prospects. *Yuridichna Ukraïna*, 11-12, 44–52. [In Ukrainian].

6. Moskal'ov, A.A., Popova, E.M. (2018). Cryptocurrency in the modern economic arena and prospects for the development of Bitcoin, Ethereum, Ripple. *Molodii vchenii*, 3(2), 680–684. [In Ukrainian].

7. Pavlova, K.I. (2018). Advantages and risks of using cryptocurrencies in today's digital economy. *Biznes Inform*, 7, 229-233 [In Ukrainian].

8. Tanklevs'ka, N.S., Petrenko, V.S., Karnaushenko, A.S. (2017). Economic essence and types of cryptocurrency in the world. *Biznes-navigator*, 4-2, 133-138. [In Ukrainian].

9. Ustenko, S.V., Zagorovs'kii, I.V. (2019). Opportunities and prospects of cryptocurrencies and Blockchain technologies. *Modelyuvannya ta informatsiini sistemi v ekonomitsi*, 97, 229–240. [In Ukrainian].

10. Kovaleva, T. (2020). Formation and ways to improve the accounting of cryptocurrencies. *Проблеми і перспективи розвитку підприємництва*, 24, 90–100. [In Ukrainian].

11. Financial measures to curb speculation in cryptocurrency trading. Press Release: 23 January 2018. Financial Services Commission. URL: <https://www.fsc.go.kr/downManager?bbsid=BBS0048&no=123388>

12. ESAS warn consumers of risks in buying virtual currencies. ESMA. European Securities and Markets Authority: website. 2018. 12 February. URL: <https://www.esma.europa.eu/press-news/esma-news/esas-warnconsumers-risks-in-buying-virtual-currencies>.

13. Qassim, A. (2020). Cryptocurrency: Global Accounting Leaders Seek Guidance. Bloomberg BNA. URL: <https://www.bna.com/cryptocurrency-global-accounting-n57982091448>.

14. Mizhnarodni standarti finansovoï zvitnosti. Kontseptual'na osnova finansovoï zvitnosti. URL: <http://www.minfin.gov.ua/news/view/mizhnarodni-standarty-finansovoi-zvitnostiversiia-perekladu-ukrainskoiu-movoïu---rik?category=bjudzhet>.

15. Plan rakhunkiv bukhgalters'kogo obliku aktiviv, kapitalu, zoboV'yazan' i gospodars'kikh operatsii pidpriemstv i organizatsii ta instruktsiya pro iogo zastosuvannya. Nakaz Ministerstva finansiv Ukraïni vid 30.11.1999 r. № 291. URL: http://minfin.gov.ua/control/uk/publish/archive/main?cat_id=293534 16.01.2022). [In Ukrainian].

16. The New York Times: Pochemu Ukraina smozhet stat' kriptovalyutnoi stolitseï mira. URL: <http://surl.li/asnya>. [In Ukrainian].

УДК 336.148

DOI:10.32680/2409-9260-2022-1-2-290-291-70-78

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ДЕРЖАВНОГО АУДИТУ В УКРАЇНІ

Мельник К. П., доктор економічних наук, професор кафедри обліку і оподаткування, Волинський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк, Україна
e-mail: pristypakatia@ukr.net
ORCID ID: 0000-0001-9167-5801

Плоскіна А. А., студентка 4-го курсу, факультету економіки та управління, спеціальності 071 «Облік і оподаткування», Волинський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк, Україна
e-mail: andrianaploskina147@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-8544-852X

***Анотація.** Метою даного дослідження є аналіз сучасного стану державного аудиту в Україні, висвітлення основних проблем даної галузі та розробка основних шляхів їх вирішення. Методикою дослідження є аналіз наукових робіт вітчизняних та зарубіжних вчених, а також використання показників з офіційного сайту Державної аудиторської служби України та основних Кодексів України. Використано загально-наукові методи дослідження, а саме: порівняльний аналіз, індукція та дедукція, а також системний підхід. Результати. У статті актуалізовано теоретичні аспекти державного аудиту. Виокремлено питання, які досі залишаються невирішеними. Виділено фактори, які зумовили появу державного аудиту, основні органи, які впроваджують державний аудит в практику. Визначено головні причини відсутності цілісної системи функціонування державного аудиту. Практична значимість. Систематизовано підходи щодо тлумачення сутності державного аудиту. Проведено порівняння державного, незалежного та внутрішнього аудиту за певними критеріями. Визначено основні тенденції щодо проведення державних фінансових аудитів за 2020 рік, запропоновано основні шляхи удосконалення системи державного аудиту.*

***Ключові слова:** державний аудит, державний фінансовий контроль, незалежний аудит, внутрішній аудит, Державна аудиторська служба України.*

CURRENT SITUATION AND TRENDS OF STATE AUDIT DEVELOPMENT IN UKRAINE

Melnyk K. P., Doctor of Economics, Professor of of Accounting and Auditing Department Lesya Ukrainka Volyn National University, Lutsk, Ukraine
e-mail: pristypakatia@ukr.net
ORCID ID: 0000-0001-9167-5801

Ploskina A. A., 4 year student, Faculty of Economics and Management, speciality 071 "Accounting and Taxation", Lesia Ukrainka Volyn National University, Lutsk, Ukraine
e-mail: andrianaploskina147@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-8544-852X

***Abstract.** Purpose. The aim of the work is to study the theoretical aspects of state financial control, practical experience of state financial control in Ukraine, evaluate its effectiveness and efficiency as well as identify the key directions for improvements in this area and its future development. The research methodology is the analysis of scientific works of domestic and foreign researches as well as the use of indicators from the official site of the State Audit Office of Ukraine and the main Law books of Ukraine.*

Results. The article actualizes the theoretical aspects of state audit. The general issues studied by scientists have been outlined and issues that are unresolved have been found out. The factors that led to the existance of public audit have been identified. They are as follows: the necessity to increase the effectiveness of state financial control and improve the functioning of organizations which use budget resources; the complexity of the formation system of accounting information as well as the lack of knowledge for self-verification of the proper conduct of financial accounting; the necessity to introduce a less fiscal but more operational form of control that could check the functioning and use of budget funds and properties.

The main government agencies which implement state audit in practice in Ukraine are the State Audit Office and the Accounting Chamber. The main approaches of interpreting the sence of public audit, based on the analysis of the provisions of regulatory documents on state financial audit in Ukraine are systematized. The main reasons for the lack of an integral system of state audit are found out. The list of the main types of state financial audit is formed. The comparison of state, independent and internal audit according to separate criteria is carried out. The subjects of internal audit of state service at different stages of its implementation have been identified. The most common financial violations which led to the loss of resources were formed, based on the study of the main trends in the development of state audit.

The practical significance of the results of the study is to identify the main trends in state audits in 2020 and analyze these audits by types, number and shares.

Keywords: state audit, state financial control, independent audit, internal audit, State Audit Office of Ukraine.

JEL Classification: H830, M420.

Постановка проблеми. В сучасних умовах державний фінансовий контроль є однією з обов'язкових умов успішного функціонування фінансово-кредитної системи будь-якої держави для відстеження основних шляхів надходження та використання державних ресурсів, своєчасного виявлення порушень в даній сфері та застосування необхідних виправних заходів.

Сучасний необхідний інструмент, що використовує держава при боротьбі з державними правопорушеннями має назву державний фінансовий аудит. Низький рівень регулювання методики здійснення державного фінансового аудиту, як найбільш дієвої форми державного фінансового контролю, значно сповільнює його розвиток в Україні та має негативні наслідки при реалізації контрольної функції держави. Зважаючи на це, актуальними є питання теорії державного аудиту, аналіз основних проблем його здійснення та розробка шляхів удосконалення практики його проведення в сучасних умовах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання визначення місця аудиту в системі державного фінансового контролю досліджували такі вчені, як М. Білуха, А. Арсенс, Дж. Лоббек; класифікацію державного аудиту провели Л. Будник та І. Голяш; дослідженням розвитку аудиту в Україні та адаптації його до міжнародних стандартів займаються такі вітчизняні спеціалісти та науковці: С. Столярова, В. Галкін, В. Жук, С. Голов; вагомий внесок у розв'язання питання реформування системи державного фінансового контролю в Україні зробили такі провідні вчені як: Л. Дікань, Ю. Слободяник, К. Мельник, Н. Здирко та інші.

Відокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. На основі аналізу сучасного стану організації державного аудиту, можна стверджувати, що досі існує низка невирішених проблем. Наприклад, вітчизняне нормативно-правове регулювання не повністю сформоване та не охоплює всі аспекти функціонування державного аудиту; з економічним розвитком держави виникла необхідність реформувати організаційні структури контролюючих органів та чітко сформулювати їхні обов'язки та напрями діяльності; низький рівень фінансового забезпечення органів контролю. Всі вищеперераховані елементи перешкоджають розвитку ефективної системи державного контролю.

Мета дослідження. Головна мета даної роботи полягає у тому, щоб дослідити теоретичні аспекти державного фінансового контролю, практичний досвід функціонування державного фінансового контролю в Україні, оцінити його ефективність та результативність, а також визначити основні напрями удосконалення цієї сфери та її можливий подальший розвиток.

Основний матеріал. Один з видів державного фінансового контролю є аудит, який в Україні почав розвиватися порівняно недавно. Виникнення та розвиток державного аудиту у вітчизняній практиці зумовлено певними факторами, а саме: 1) необхідність збільшення ефективності державного фінансового контролю та покращення діяльності організацій, які використовують бюджетні ресурси; 2) складність системи формування бухгалтерської інформації та недостатність знань для самостійної перевірки щодо правильного ведення фінансового обліку; 3) необхідність впровадження менш фіскальної, але більше оперативної форми контролю, яка зможе контролювати рух та використання бюджетних коштів та майна.

В Україні основними органами, які впроваджують державний аудит в практику є Державна аудиторська служба України (ДАСУ) та Рахункова палата. В загальному, аудит здійснюють для того, щоб вжити коригуючі заходи в окремих випадках виявлених порушень законності, правильності, безрезультативності, а також щоб притягнути до відповідальності осіб, які є прямо чи опосередковано винними в скоєних правопорушеннях.

У вітчизняному законодавстві не існує єдиного загально-прийнятого визначення державного фінансового аудиту. На основі аналізу положень нормативно-правових документів щодо регулювання державного фінансового аудиту в Україні, систематизовано основні підходи до тлумачення сутності державного аудиту. Результати дослідження подані у вигляді таблиці 1.

Як видно з таблиці, у кожному нормативно-правовому документі, який приймався наступним у хронологічному порядку, тлумачення поняття державного фінансового аудиту удосконалювалося. Відповідно, на нашу думку, воно найбільш повно, точно та деталізовано описано в проекті Закону України «Про основні засади діяльності органів державного фінансового контролю» [5].

Таблиця 1

Основні підходи до тлумачення сутності державного фінансового аудиту

Джерело	Вимоги щодо			Критична оцінка
	Об'єкту	Сфери	Мети	
Закон України «Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні», Господарський Кодекс України [1,2]	Використання державних чи комунальних коштів і майна, інших активів держави, правильності ведення бухгалтерського обліку і достовірності фінансової звітності, функціонування системи внутрішнього контролю	Щодо законного та ефективного використання державних коштів	Полягає у перевірці та аналізі органом державного фінансового контролю фактичного стану справ	Визначення спрямоване безпосередньо на діяльність ДАСУ, однак не вказує на мету проведення державного фінансового аудиту, яка є визначальним критерієм, що вирізняє державний фінансовий аудит серед інших форм державного контролю
Положення «Про Державну аудиторську службу України» [3]	Державні фінансові ресурси, необоротні та інші активи	Спрямовано на оцінку ефективного законного, цільового, результативного використання та збереження державних ресурсів	Здійснення державного фінансового контролю, досягнення економії бюджетних коштів	Розкрито основне завдання державного фінансового аудиту, яке проводить Державна аудиторська служба України
Порядок «Проведення Державною аудиторською службою, її міжрегіональними територіальними органами державного фінансового аудиту діяльності суб'єктів господарювання» [4]	Використання державних чи комунальних коштів і майна, інших активів держави, правильності ведення бухгалтерського обліку і достовірності фінансової звітності, функціонування системи внутрішнього контролю суб'єктів господарювання державного сектору економіки, а також інших суб'єктів господарювання, що отримують кошти з бюджетів усіх рівнів та державних фондів або використовують	Щодо законного та ефективного використання державних коштів	Полягає у перевірці та аналізі діяльності, фактичного стану справ	Досить детальне визначення сутності державного фінансового аудиту, вказано основні критерії обов'язкової оцінки фактичного стану справ під час аудиту: забезпечення; дотримання вимог чинного законодавства; збереження активів; достовірність даних бухгалтерського обліку та фінансової звітності; досягнення

	державне чи комунальне майно			визначених цілей та завдань з виконання показників економічності та ефективності.
Проект Закону України «Про основні засади діяльності органів державного фінансового контролю» [5]	Управління державними (місцевими) фінансами, використання державних та комунальних необоротних та інших активів, правильність ведення бухгалтерського обліку, достовірність фінансової та бюджетної звітності, функціонування внутрішнього контролю та внутрішнього аудиту, оцінка надійності, безпеки, результативності та ефективності автоматизованих інформаційних систем, обробки інформації	Спрямування на оцінку законності, ефективності, економності та результативності	Державний фінансовий аудит є заходом державного фінансового контролю, що спрямований на перевірку законності використання державних фінансів	Ще більш детальне тлумачення сутності державного аудиту; розмежування таких понять, як аудит відповідності, аудит ефективності, фінансовий аудит, комбінований аудит; перелік основних видів державного фінансового аудиту

Джерело: систематизовано і узагальнено на основі аналізу джерел [1-5]

Зокрема, у вищезгаданому проекті, вперше, наведений перелік основних видів державного фінансового аудиту, а саме: адміністративний аудит; аудит бюджетних установ; аудит державних (регіональних) цільових програм; аудит державних фондів та фондів загальнообов’язкового державного соціального страхування; аудит діяльності суб’єктів господарювання; аудит інвестиційних проектів; аудит коштів і грантів міжнародних фінансових організацій, країн та їх об’єднань; аудит місцевих бюджетів; аудит окремих господарських операцій; аудит планування та виконання бюджетних програм; аудит стану внутрішнього контролю та внутрішнього аудиту; ІТ-аудит.

Доцільно зауважити, що одна з головних причин відсутності цілісної системи функціонування державного аудиту можна визнати недосконале законодавство. Адже в загальному система державного фінансового контролю, зокрема, державного аудиту існує без опорного закону, який мав би сформулювати основні поняття цієї сфери, розподілити завдання, функції та повноваження між контролюючими органами та органами державної влади, систематизувати відносини між суб’єктами та об’єктами контролю, визначити відповідальність уповноважених посадових осіб.

Якщо порівняти державний аудит з незалежним, то останній функціонує на базі Закону України «Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність» [6] та Міжнародні стандарти контролю якості, аудиту, огляду, іншого надання впевненості та супутніх послуг. Незалежний аудит має на меті оцінити законність та достовірність бухгалтерського обліку та фінансової звітності, а державний – оцінити рівень ефективності та економічності державних заходів, використання державних ресурсів. Тобто, державні аудитори перевіряють лише бюджетні кошти та майно. Зокрема, існує такий вид аудиту як внутрішній – це організована система контролю за дотриманням встановленого порядку ведення бухгалтерського обліку, яка регламентована внутрішніми документами. Внутрішній аудит проводиться працівниками підприємства, і не обов’язково, щоб це виконував сертифікований аудитор. Відповідно, державний аудит для нашої країни буде внутрішнім. Окремі критерії порівняння державного, незалежного та внутрішнього аудиту відображено у таблиці 2. На основі аналізу даних таблиці, можна стверджувати, що порівнювані види аудиту є схожими та відмінними водночас, і жодна з них не може замінити чи виключити іншу.

Державний аудит в сучасних умовах відіграє важливу роль. Завдяки його проведенню забезпечується своєчасне наповнення бюджету та знижуються показники економічних злочинів та правопорушень, також він сприяє зростанню ефективності діяльності певних суб’єктів господарювання через проведення профілактики та попередження правопорушення.

Щодо цього К. П. Мельник зазначила, що суспільні інтереси реалізуються на основі виконання суб'єктами державного аудиту низки делегованих на них функцій [7, с. 129].

Таблиця 2

Порівняльна характеристика різних видів аудиту

Критерій порівняння	Зовнішній аудит		Внутрішній аудит
	Державний аудит	Незалежний аудит	
Суб'єкти	Державна аудиторська служба України, Рахункова Палата	Незалежні аудитори, аудиторські фірми	Внутрішні ревізійні органи, аудиторські підрозділи, фінансові відділи, економісти
Об'єкти	Операції щодо законного та ефективного використання державних коштів, майна тощо, стан обліку та звітності	Стан обліку та звітності, ефективність використання внутрішнього контролю	Господарські операції, використання ресурсів підприємства, стан обліку
Обов'язковість	Обов'язковий згідно з законодавством	Необов'язковий, окрім певних категорій, визначених у ст. 14 ЗУ «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні», регулярний	Безперервний процес підприємства
Платність	Безкоштовний	Платний	Заробітна плата відповідно до трудового договору
Висновки	Аудиторський звіт	Аудиторський звіт замовнику	Звіти, акти перевірки, рекомендації, встановлені внутрішніми нормами
Підстави для проведення	План діяльності органів Держаудитслужби	Договір	Наказ керівника суб'єкта господарювання
Відповідальність	Притягнення до дисциплінарної та кримінальної відповідальності відповідно до чинного законодавства	Згідно з умовами договору	Відповідальність перед власником, менеджерами
Рівень управлінських зв'язків	Горизонтальні зв'язки	Горизонтальні зв'язки, добровільність, рівноправність	Ієрархічні зв'язки, підпорядкованість керівництву
Тип діяльності	Державна служба	Підприємницька діяльність	Виконавча діяльність

Регулювання	Бюджетний Кодекс України, Господарський Кодекс України, Закон України «Про Рахункову палату», Закон України «Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні» тощо	Закон України «Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність», Міжнародні стандарти аудиту	Регламентує керівництво підприємства, розробляє на рівні окремого суб'єкта господарювання
-------------	--	---	---

Джерело: розроблено авторами

Контролюючі органи виокремлюють такі напрямки державного аудиту: щодо внутрішніх аудитів (фінансовий аудит, аудит відповідності, аудит ефективності) та щодо державних фінансових аудитів (аудит виконання місцевих бюджетів, аудит виконання бюджетних програм та аудит діяльності суб'єктів господарювання державного сектору економіки). Однак, вони є загальними і не беруть до уваги всі ознаки, зокрема період, предмет перевірки, об'єкт тощо. У Бюджетному Кодексі України зазначено, що контроль від імені Верховної Ради України за надходженням коштів до Державного бюджету України та їх використання здійснює Рахункова палата України, тобто це зовнішній аудит держслужби [8]. У Законі України «Про Рахункову палату» сказано, що державний зовнішній фінансовий аудит Рахункова палата проводить через фінансовий аудит, аудит ефективності, експертизи, аналіз та інші контрольні заходи [9]. Об'єктами зовнішнього фінансового аудиту Рахункової палати виступають державні органи, органи місцевого самоврядування та інші бюджетні установи.

На основі аналізу Публічного звіту ДАСУ за 2020 рік, зазначено основні тенденції щодо проведення державних фінансових аудитів (рис. 1).

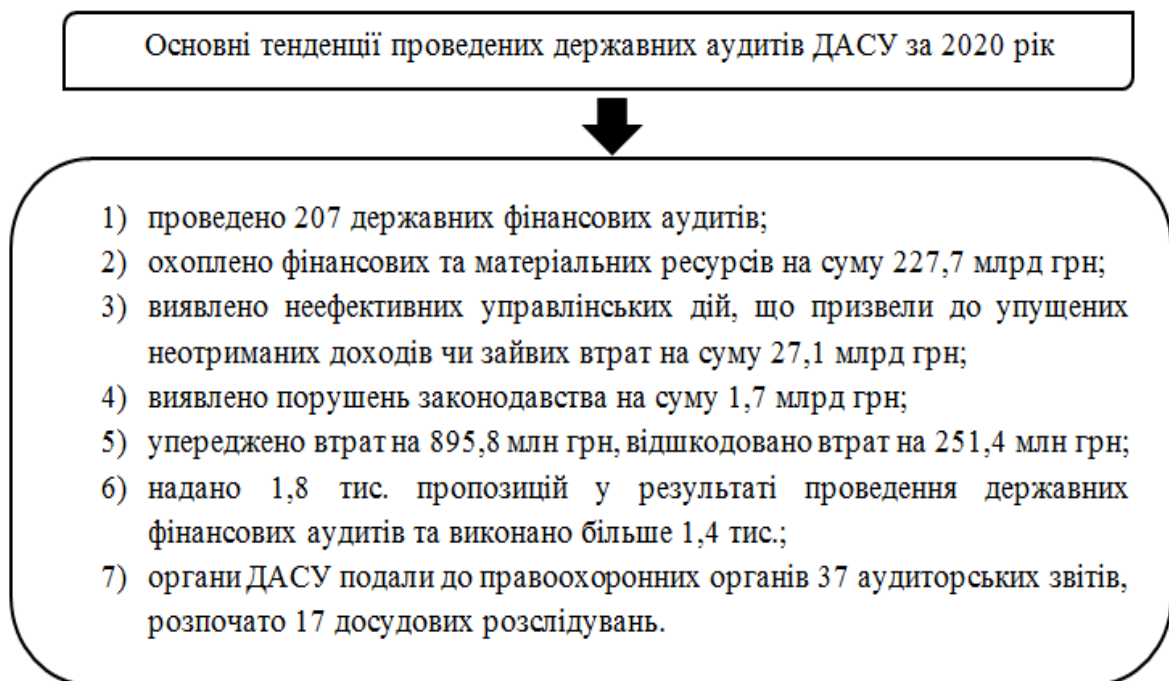

Рис. 1. Основні тенденції проведених державних аудитів ДАСУ за 2020 рік

Джерело: розроблено авторами за даними [10]

На рисунку 2 систематизовано кількість проведених державних фінансових аудитів у розрізі його сучасних видів.

Рис. 2. Кількість проведених аудитів за видами протягом 2020 року

Джерело: розроблено авторами за даними [10]

Найбільш поширеними фінансовими порушеннями щодо втрат ресурсів є:

- ненараховано і неперераховано дивіденди на акції суб'єктів господарювання (більше 75,7 млрд грн);
- ненараховано і неперераховано належних надходжень до загального та спеціального фондів бюджету (43,2 млрд грн);
- недоотримання доходів реалізації товарів, робіт, послуг (32,4 млрд грн);
- незаконні витрати через оплату завищеної вартості виконаних робіт (послуг), а також завищення кількості чи вартості товарів (673,3 млн грн);
- списано кошти на видатки/витрати без отримання товарів, робіт чи послуг або в обсягах, вищих від їх фактичної вартості (646,8 млн грн);
- порушення щодо оплати праці (274,9 млн грн);
- нецільові витрати (більше 167,7 млн грн) [10].

Рис. 3. Частка аудитів у загальній кількості проведених державних заходів контролю протягом 2016-2020 рр.

Джерело: розроблено авторами за даними [10]

Рис. 4. Кількість проведених усіх державних заходів контролю та аудитів за 2016-2020 рр.

Джерело: розроблено авторами за даними [10]

В умовах постійних змін системи державного фінансового контролю контролюючі органи все більше акцентують свою увагу на тому, щоб попередити та недопустити порушення у фінансовій сфері. Саме тому продовжується тенденція до збільшення частки аудитів у загальній кількості державних заходів контролю (рис. 3). Водночас зростає і кількісне таке значення (рис. 4).

Дане дослідження дає підстави визначити основні напрямки вдосконалення системи державного аудиту в Україні: модернізація діючої системи стратегічного планування та програмування державної політики; удосконалення нормативно-правового забезпечення державного аудиту; удосконалення механізму підготовки та підвищення кваліфікації кадрів.

Висновки. На основі проведеного дослідження можна стверджувати, що побудова ефективної системи державного аудиту в Україні забезпечить дієвий спосіб визначення результативності та економічності виконання державних програм, контролю за розподілом бюджетних ресурсів, що в результаті забезпечить можливість визначити ефективність функціонування фінансово-бюджетного механізму та механізму державного фінансового контролю країни, а також мінімізувати виникнення непередбачуваних негативних тенденцій.

Список літератури

1. Закон України «Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні» від 26 січня 1993 року № 2939-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-12#Text> (дата звернення 06.10.2021).
2. Господарський Кодекс України від 16 січня 2003 року № 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (дата звернення 06.10.2021).
3. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про Державну аудиторську службу України» від 3 лютого 2016 року № 43. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/43-2016-%D0%BF#Text> (дата звернення 06.10.2021).
4. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку проведення Державною аудиторською службою, її міжрегіональними територіальними органами державного фінансового аудиту діяльності суб'єктів господарювання» від 27 березня 2019 року № 552. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/252-2019-%D0%BF#Text> (дата звернення 06.10.2021).
5. Проект Закону України «Про основні засади діяльності органів державного фінансового контролю», зареєстрований у Верховній Раді України 17 вересня 2018 р. за № 9086. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JH70E00A.html (дата звернення 06.10.2021).
6. Закон України «Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність» від 21 грудня 2017 року № 2258-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2258-19#Text> (дата звернення 06.10.2021).

7. Мельник К. П. Функціональний розподіл повноважень суб'єктів аудиту в Україні. *Науковий Вісник Одеського національного університету. Економіка*. 2020. Т.25. Вип. 5 (84). С. 128-134.
8. Бюджетний Кодекс України від 8 липня 2010 року № 2456-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text> (дата звернення 06.10.2021).
9. Закон України «Про Рахункову палату» від 2 липня 2015 року № 576-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/576-19#Text> (дата звернення 06.10.2021).
10. Офіційний сайт Державної аудиторської служби України. URL: <https://dasu.gov.ua/ua> (дата звернення 06.10.2021).

References

1. Verkhovna Rada of Ukraine (1993). The Law of Ukraine "On the basic principles of public financial control in Ukraine" № 2939-XII, January 26, 1993. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/lavs/shov/2939-12#Tekht> (accessed October 10, 2021). [In Ukrainian].
2. Hospodarskyi kodeks Ukrainy [Economic Code of Ukraine]: dated 16.01.2003 № 436-IV. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/lavs/shov/436-15#Tekht> (accessed October 10, 2021). [In Ukrainian].
3. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine (2016). On Approval of the Regulation on the State Audit Office of Ukraine. № 43, February 3, 2016. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/lavs/shov/43-2016-%D0%BF#Tekht> (accessed October 10, 2021). [In Ukrainian].
4. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine (2019). On approval of the Procedure for conducting the activities of economic entities by the State Audit Office, its interregional territorial bodies of state financial audit. № 552, March 27, 2019. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/lavs/shov/252-2019-%D0%BF#Tekht> (accessed October 10, 2021). [In Ukrainian].
5. State Audit Service of Ukraine (2018). On Basic Principles of Public Financial Control Bodies. № 9086, September 17, 2018. Retrieved from http://search.ligazakon.ua/l_dots2.nsf/link1/JH70E00A.html (accessed October 10, 2021). [In Ukrainian].
6. Verkhovna Rada of Ukraine (2017), The Law of Ukraine "On the audit of financial statements and auditing activities". № 2258-VIII, December 21, 2017. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/lavs/shov/2258-19#Tekht> (accessed October 10, 2021). [In Ukrainian].
7. Mel'nyk K. P. (2020). Funktsional'nyj rozpodil povnovazhen' sub'iektiv audytu v Ukraini. *Naukovyj Visnyk Odes'koho natsional'noho universytetu. Ekonomika*, 5 (84), Tom 25, (2020), 128-134 [in Ukrainian].
8. Biudzhethnyj Kodeks Ukrainy [The Budget Code of Ukraine]: dated 8.07.2010 № 2456-VI. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/lavs/shov/2456-17#Tekht> (accessed October 10, 2021). [In Ukrainian].
9. Verkhovna Rada of Ukraine (2015), The Law of Ukraine "Pro Rakhunkovu palatu". № 576-VIII, July 2, 2015. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/lavs/shov/576-19#Tekht> (accessed October 10, 2021). [In Ukrainian].
10. Ofitsiynyi sait Derzhavnoi audytorskoï sluzhby Ukrainy [Official site of the State Audit Office of Ukraine]. Retrieved from <https://dasu.gov.ua/ua> (accessed October 10, 2021). [In Ukrainian].

~ МЕНЕДЖМЕНТ ТА БІЗНЕС-АДМІНІСТРУВАННЯ ~

УДК 331.5

DOI:10.32680/2409-9260-2022-1-2-290-291-79-87

**СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ
РИНКУ ПРАЦІ В УКРАЇНІ**

Ладонько Людмила, доктор економічних наук, професор кафедри мистецьких дисциплін Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т.Г.Шевченка, м. Чернігів, Україна
e-mail: Ladonkoluda@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-7699-7025

***Анотація.** Метою статті є аналітичні дослідження сучасного стану та соціально-економічних аспектів державного регулювання ринку праці України в період пандемії COVID-19.*

Методика. Методологічною основою статті є загальнонаукові підходи щодо пізнання економічних явищ і процесів.

Результати. Зазначено, що ринок праці формується в масштабах країни під впливом чисельних факторів і, наразі, потребує розв'язання низки найважливіших соціально-економічних проблем, які проявилися під впливом коронакризи.

Практична значимість. З'ясовано та обгрунтовано основні цілі державного регулювання ринку праці та головні проблеми, які необхідно вирішити державі у кризовий період.

***Ключові слова:** ринок праці, робоча сила, зайнятість, безробіття, державне регулювання ринку праці, соціальний захист.*

**SOCIO-ECONOMIC ASPECTS OF STATE REGULATION OF THE LABOR
MARKET IN UKRAINE**

Ladonko Liudmyla, Doctor of Economics, Professor of Art Disciplines T.H. Shevchenko National University «Chernihiv Collegium», Chernihiv, Ukraine
e-mail: Ladonkoluda@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-7699-7025

***Abstract.** Purpose of the study. Analytical studies of the current state and socio-economic aspects of state regulation of the labor market of Ukraine during the COVID-19 pandemic. Research methodology. The methodological basis of the research is fundamental research of foreign and domestic scientists on state regulation of the national labor market. In the process of performing the research, the following methods of cognition of economic phenomena and processes were used to solve the tasks set in the work: system analysis – to reveal the foundations of the conceptual apparatus of state regulation of the national labor market; statistical analysis-to monitor current trends and analyze the state of the national labor market; abstract-logical method – for formulating conclusions and implementing theoretical generalizations on the development of the labor market in Ukraine; Tabular method-for visual representation of theoretical and analytical material to reflect the main trends in the development of the national labor market. Research results. It is proposed that the labor market is formed nationwide under the influence of economic, political, social, demographic, territorial, and other factors, acquiring signs of a single national market. It was noted that in the current conditions of economic development, the labor market, as an important regulator of the ability and supply of labor, needs to solve several important socio-economic problems. Furthermore, it is proposed to define the labor market as a system of social relations, social norms, and relationships formed between employers and employees in the process of buying and selling a specific product - labor. It is suggested to define the labor market as a system of social relations, social norms, and relationships formed between employers and employees in the process of buying and selling a specific product - labor. The main trends in the formation and development of the national labor market, which were manifested under the influence of the coronavirus crisis, are highlighted. It is determined that the success of overcoming the crisis phenomena that have developed in the labor market requires a comprehensive state and regional policy, which should include the implementation of measures to create additional jobs, improve tax legislation in the direction of entrepreneurship development and, as a result, increase the actual level of employment and income of the population. The practical significance of the research results. The main goals of state regulation of the labor market and the main problems that the state needs to solve during the crisis period are clarified and justified. It is determined that the employment policy in Ukraine should be based on further development and expanded active measures of state regulation to create appropriate working conditions, prevent unemployment, taking into account the state of the socio-economic situation in the country and regions.*

***Keywords:** labor market, labor force, Employment, Unemployment, state regulation of the labor market.*

JEL Classification: O400, H830, J210.

Постановка проблеми. Ефективно діючий ринок праці є важливою умовою забезпечення конкурентоспроможності економіки будь-якої країни чи території. На сучасному етапі економічного розвитку ринок праці, як важливий регулятор попиту та пропозиції робочої

сили, потребує розв'язання низки важливих соціально-економічних проблем. Сьогодні на вітчизняний ринок праці діють численні фактори, які гальмують його інституційні перетворення та впливають на ефективність функціонування. Національний ринок праці відзначається виразними стійкими ознаками – самовідтворюваністю та саморегуляцією, сутність яких полягає у гнучкій та оперативній реакції ринку на різноманітні чинники кон'юнктурних коливань в економіці. Проте, в нинішніх нестабільних умовах дієві державні механізми впливу на ринок праці є дуже важливими та необхідними. Тому визначення напрямків державного регулювання національного ринку праці та обґрунтування його соціального спрямування має вагомим значення для розвитку соціально-економічних систем.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у дослідження формування ринку праці, його інфраструктурного забезпечення, визначення шляхів і механізмів державного регулювання зробили такі вітчизняні науковці, як: Т. Боярчук, Л.Волянська-Савчук, Б. Ворвинець, І. Венгер, С. Гончарова, Е. Лібанова, Ю.Маршавін, В. Рубежанська, В. Міненко, В.Сичова, І. Юрчик та інші.

Відокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на досить велику зацікавленість проблематикою державного регулювання ринку праці, все ще є невирішені питання в дослідженні окремих економічних, організаційних і соціальних аспектів даної проблематики.

Мета дослідження. Аналітичні дослідження сучасного стану та соціально-економічних аспектів державного регулювання ринку праці України в період пандемії COVID-19.

Основний матеріал. Макроекономічне регулювання ринку праці є значною частиною регулювання економічних і соціальних процесів, які спрямовані на відтворення трудових ресурсів, і в цілому, продуктивних сил суспільства. Ринок праці є важливою складовою частиною загальноекономічного ринкового механізму, в якому відбиваються всі сторони його життєдіяльності, виявляється уся різноманітність його інтересів та суперечностей.

Аналізуючи існуючі визначення ринку праці як вітчизняними, так і зарубіжними науковцями, можна дійти висновку, що вони мають свої переваги та певні недоліки, оскільки у кожному з них зміст та складові ринку праці трактуються по-різному. Здебільшого, у даних визначеннях ринок праці розуміється як система суспільних відносин, у ході функціонування якої роботодавці та наймані працівники здійснюють процес купівлі-продажу робочої сили [1-5].

Таким чином, ринок праці можна визначити як систему суспільних відносин, соціальних норм і взаємозв'язків, що сформувалися між роботодавцями та найманими працівниками у процесі купівлі і продажу специфічного товару - робочої сили. Крім того, ринок праці виступає механізмом забезпечення узгодженості ціни, умов праці та мотиваційних чинників. Однак, відносини, які створюються у даних умовах, зачіпають важливі соціально-економічні питання розвитку суспільства і вимагають уваги і втручання з боку держави.

Досліджуючи ринок праці України, можна визначили низку факторів, які справляють найсуттєвіший вплив на його функціонування і розвиток і мають враховуватися під час розроблення інструментарію державного регулювання ринку праці (табл. 1).

Таблиця 1

Фактори впливу на ринок праці України

Фактори впливу	Характерні ознаки
Економічні	структурна модернізація економіки у бік розвитку галузей сфери послуг та креативних індустрій; державне регулювання розвитку трудового потенціалу, ринку праці та зайнятості; сировинна спрямованість вітчизняної економіки; багатогалузева промислова сфера; наявність недостатньо розвинених сфер бізнесу; інформатизація суспільства та розвиток цифрової економіки.
Політичні	політична нестабільність; слабка міжнародна політика; незадовільна репутація політичних лідерів; узгодженість між усіма гілками влади; внутрішні військові конфлікти (проведення АТО).

Соціально-трудові	наявність кваліфікованої робочої сили; наявність дешевої робочої сили; мобільність праці; сприятливі умови праці; міграційна політика; профспілкова активність; розмір пенсій та виплат; недостатнє фінансування соціальних програм; здатність до самозайнятості; гендерна політика; забезпечення соціально-економічної стабільності тощо.
Освітні	розвинута освітня сфера; високий рівень професійної освіти; значна кількість закладів освіти; розвинута система перенавчання і підвищення кваліфікації; нові форми і методи освітнього процесу; компетентнісний підхід.
Демографічні	незадовільна тривалість життя населення; незначна чисельність населення працездатного віку; незадовільна вікова структура населення; трудова та сезонна міграція населення; демографічні кризи; географічне розміщення поряд з більш розвинутими економіками.
Природно-кліматичні, екологічні	географічні координати; локально-сусідське політико-географічне положення; природно-ресурсний потенціал території; катаклізми; стихійні лиха; катастрофи; техногенні аварії; антропогенні катастрофи; розроблені екологічні норми та стандарти; екологічний аудит; екологічна політика.
Інституційно-правові	законодавство про зайнятість та безробіття населення (Конституція України; Закони України; укази, постанови, розпорядження Президента, Верховної ради, КМУ; накази, акти місцевих органів влади тощо); розвинута система органів місцевої влади; наявність регіональних центрів зайнятості; наявність центрів професійно-технічної освіти державної служби зайнятості; розвинута структура громадських організацій.

Джерело: розроблено автором на підставі [6, с.139-145]

На наш погляд, найбільш змістовні групи факторів – це соціальні та економічні чинники, які прямо впливають на стан і функціонування національного ринку праці і пов’язані з підвищенням рівня соціальної напруги в суспільстві на тлі зниження рівня і якості життя, погіршенням умов праці і працевлаштування, територіальними та фахово-кваліфікаційними диспропорціями між попитом та пропозицією на ринку праці, загостренням ситуації на окремих ринках праці. Крім того, розглядаючи національний ринок праці як сукупність регіональних, зазначимо, що до характерних особливостей регіонального ринку праці необхідно віднести спеціалізацію регіону, структуру економіки регіону та темпи її розвитку, чисельність та структуру населення, рівень та умови життя в регіоні, роботу органів місцевого самоврядування та регіонального центру зайнятості, програми, стратегії та плани регіонального розвитку, територіальне розташування регіону тощо.

Отже, досліджуючи особливості створення і функціонування ринку праці можна стверджувати, що даний ринок формується в масштабах країни під впливом економічних, політичних, соціальних, демографічних, територіальних, галузевих та інших факторів, набуваючи ознак єдиного національного ринку.

Пандемія COVID-19 стала важливим випробуванням для ринку праці у всьому світі. Не винятком стала і національна економіка, де протягом 2020 року відбулося суттєве зменшення пропозиції кількості робочих місць з одночасним зростанням рівня безробіття. Однак, наразі в нашій країні поряд з надлишковою пропозицією робочої сили існує і незадоволений попит на ряд вакансій, головною причиною якого є невідповідність явно завищених вимог до кандидатів на посаду та фактичним рівнем кваліфікації працівників.

Аналізуючи дані кадрових агентств та інформаційних ресурсів із працевлаштування, можна виділити наступні тенденції, які виявила коронакриза [7, 9]:

1. Зростання безробіття і зменшення заробітної платні.
 2. Максимальна оптимізація витрат. Головне питання, яке зараз ставить собі бізнес: наскільки потрібні ті чи інші люди і функції. Відлунням цієї тенденції можна вважати перегляд системи мотивації співробітників (зниження фіксованої частини оплати і збільшення змінної, яка залежить від виконання планів).
 3. Різне збільшення конкуренції на ринк праці. У кінці 2020 року на одну вакансію стало надходити у два-три рази більше запитів, ніж це було в кінці 2019 або на початок 2020 року. Зменшення пропозицій роботи відчули 6% – 7% опитуваних, серед них: HR-менеджери, маркетологи, IT-фахівці, адміністративний персонал, працівники сфери послуг, фахівці з продажу тощо. Щодо матеріальної мотивації зайнятих становище складніше, оскільки найближчим часом 35,2% роботодавців планують скорочувати рівень зарплат, а 64,7% працедавців планують залишити існуючий рівень. Водночас біля половини опитуваних зізналася, що заробітна плата вже зазнала скорочення. Тож збільшується число претендентів – люди шукають, де їм заплатять більше.
 4. Швидка зміна пріоритетів і нерівномірність. Коли в одних сферах кількість вакансій зменшилася більше ніж в 2 рази, в інших вона виростала втричі. Наприклад, на початок карантину, активно шукали IT-фахівців – тоді кількість вакансій збільшилася на 125%, що пов'язано із переходом компаній на дистанційну роботу. А ось вже в квітні 2020 року динаміка відчутно сповільнилася: вакансій стало більше лише на 32%. У першій половині травня в загальному обсязі вакансій кількість пропозицій про роботу IT ще впала.
 5. Зміни у пропозиціях від роботодавців. Якщо в 2019 році компанії зі сфери будівництва та архітектури входили до переліку найактивніших, то у 2020 році вони поступилися підприємствам, що займаються логістикою та транспортними послугами. Але попри загальний спад активності на ринку праці, компанії зі сфери роздрібної та гуртової торгівлі, а також виробництва, залишаються найактивнішими роботодавцями другий рік поспіль.
- Максимально постраждали від пандемії та обмежень і помітно зменшили кількість робочих місць готелі, ресторани, туристичні оператори, салони краси, ритейл, компанії, що працюють у сфері послуг (турфірми, клірингові фірми, майстерні із пошиття, ремонту одягу та взуття, центри розваг тощо). Взагалі вплив пандемії COVID-19 на світову та українську економіку протягом 2019- 2021 років викликав певні зміни на вітчизняному ринку праці та окреслив деякі тенденції, серед яких [8; 9]: фактичне скорочення зайнятості; зростання кількості безробітних; зменшення чисельності співвітчизників, які працюють за кордоном (трудомих мігрантів); зменшення доходів громадян через зниження рівня заробітної плати та втрати частини доходів підприємств, зайнятих у малому та середньому бізнесі; невідповідність компетенцій претендентів тим запитами, які встановлюють роботодавці.
- Ситуація на ринку праці України, яка склалася під впливом спалаху коронавірусної хвороби та несприятливих економічних чинників залишається проблематичною і мало прогнозованою. За даними Держстату, у 2020 році зменшення ВВП України склало 4,0% [10]. Відповідно до економічного спаду знизився і рівень соціальної захищеності населення, зменшився рівень зайнятості, доходів, зріс рівень безробіття (таблиця 2).

Таблиця 2

Показники робочої сили на ринку праці України у 2020 році

	Усе населення	Жінки	Чоловіки	Міська місцевість	Сільська місцевість
Робоча сила у віці 15 років і старше - усього, тис. осіб, з неї	18123,4	8709,5	9413,9	12450,7	5672,7
15-70 років	18038,9	8660,7	9378,2	12402,9	5636,0
працездатного віку	17696,4	8490,4	9206,0	12205,3	5491,1
Зайняте населення, у віці 15 років і старше - усього, тис. осіб, з нього	17329,9	8305,2	9024,7	11933,7	5396,2
15-70 років	15755,0	7464,9	8290,1	10850,7	4904,3
працездатного віку	15057,6	7108,8	7948,8	10400,9	4656,7

Безробітне населення (за методологією МОП), у віці 15 років і старше - усього, тис. Осіб, з нього	1619,5	783,2	836,3	1077,9	541,6
15-70 років	1619,5	783,2	836,3	1077,9	541,6
працездатного віку	1617,7	782,1	835,6	1077,2	540,5
Рівень участі населення в робочій силі, у % до населення відповідної вікової групи 15 років і старше	54,8	47,8	63,2	55,9	52,6
15-70 років	62,0	56,1	68,5	62,7	60,3
працездатного віку	72,7	67,8	77,9	74,1	70,0
Рівень зайнятості, у % до населення відповідної вікової групи					
15 років і старше	49,7	43,3	57,5	50,9	47,4
15-70 років	56,2	50,7	62,2	57,1	54,3
працездатного віку	65,7	61,0	70,5	67,1	62,7
Рівень безробіття (за методологією МОП), у % до робочої сили відповідної вікової групи 15 років і старше	9,3	9,4	9,1	9,0	9,9
15-70 років	9,3	9,5	9,2	9,0	9,9
працездатного віку	9,7	9,9	9,5	9,4	10,4

Дані наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях [10].

За даними Держстату та таблиці 2, очевидно, що кількість зайнятого населення віком 15-70 років за 2020 рік скоротилася на 663 тис. осіб у порівнянні з 2019 роком та склала 15,7 млн. осіб, тобто рівень зайнятості населення знизився з 58,2% до 56,2%. Щодо кількісного виміру безробітного населення, то за методологією Міжнародної організації праці за 2020 рік рівень безробіття в Україні зріс на 187 тис. громадян у порівнянні з 2019 роком і становив 1,69 млн. громадян. Отже, фіксується зростання рівня безробіття з 8,2% до 9,7% працездатного населення [10].

Рівень зайнятості зменшився в усіх регіонах України. Очікувано високий рівень зайнятості спостерігався у м. Києві (61,9%), Харківській (60,5%), Дніпропетровській (58,3%) та Київській (58,1%) областях, а найнижчий – у Донецькій (49,5%) та Волинській (49,1%).

Скорочення кількості зайнятого населення відбулося серед усіх вікових груп, за винятком людей віком 50-59 років, серед яких цей показник зріс з 68,1% до 68,5%. Високий ступінь зайнятості характерний особам вікової групи від 30 до 50 років (від 74,7% до 76,8%), а найнижчий – серед людей більш старших - 60-70 років (13,6%) та у віці 15 - 24 роки (25,9%). Низький рівень зайнятості молоді обумовлений тим, що значна кількість осіб у цьому віці навчається та не входить до складу робочої сили.

Для структури ринку праці нашої країни характерними є суттєві гендерні диспропорції. Якщо поміж чоловіків кількість зайнятого населення у віці 15-70 років скоротилося на 323 тис. громадян, то серед жінок цей показник зменшився на 304 тис. осіб. До того ж, поміж чоловіків рівень зайнятості у 2020 році складає 62,0%, а серед жінок - тільки 51,5 %.

Якщо аналізувати зайнятість населення у неформальному секторі економіки, то кількість працездатного населення, працюючого у даному секторі, за 9 місяців 2020 року у порівнянні

з відповідним періодом 2019 року, скоротилася на 218 тис. та склала 3,3 млн. осіб, або 20,5% усіх зайнятих громадян. Це дуже високий показник, що говорить про загрозливі масштаби тіньової економіки.

У розрізі видів економічної діяльності найбільш затребуваною була праця у сільському, лісовому та рибному секторах промисловості (45%), у будівництві (17%), а також в оптовій та роздрібній торгівлі, ремонті автотранспортних засобів (16%).

Можна констатувати, що за цей період в Україні зросла кількість безробітного населення. Розрахунки за методологією МОП показали, що за 9 місяців 2020 року, у порівнянні з 9 місяцями 2019 року, їх кількість зросла на 182 тис. осіб та становила 1,6 млн. осіб, або 9,3% робочої сили. Серед жінок кількість безробітних зросла на 94 тис. осіб (до 748 тис. осіб - 8,9%), а серед чоловіків кількість безробітних зросла на 88 тис. осіб (до 895 тис. осіб - 9,7%). Динаміка безробітного населення за причинами незайнятості за 10 останніх років представлена у таблиці 3.

Таблиця 3

Безробітне населення (за методологією МОП) за причинами незайнятості у 2010-2020 рр.

Роки	Безробітне населення у віці 15-70 років, усього, тис. осіб	За причинами незайнятості, відсотків								
		вивільнені з економічних причин	звільнені за власним бажанням, за угодою сторін	звільнені у зв'язку з закінченням строку контракту або договору найму	не працевлаштовані після закінчення закладів освіти	робота має сезонний характер	не зайняті через виконання домашніх (сімейних) обов'язків	звільнені за станом здоров'я, через оформлення пенсії	деоблізовані з військової строкової служби	інші причини
2010	1 713,9	33,0	27,2	10,0	15,5	6,3	2,4	0,9	1,3	3,4
2011	1 661,9	27,7	30,1	9,2	18,1	6,9	2,5	0,9	1,2	3,4
2012	1 589,8	23,5	34,0	8,4	16,9	8,8	2,5	1,5	1,4	3,0
2013	1 510,4	21,9	34,6	8,1	16,8	8,4	3,8	1,2	1,0	4,2
2014	1 847,6	22,3	31,8	7,8	16,7	9,3	4,6	1,4	0,3	5,8
2015	1 654,7	27,8	28,9	7,5	16,4	9,9	3,7	0,9	0,3	4,6
2016	1 678,2	22,4	33,0	9,4	15,6	9,7	3,2	1,8	0,7	4,2
2017	1 698,0	23,2	34,5	8,2	12,2	10,1	4,9	2,0	0,7	4,2
2018	1 578,6	20,7	38,0	9,5	9,8	9,4	4,7	1,1	0,9	5,9
2019	1 487,7	21,5	39,6	8,9	9,4	9,6	3,3	3,4	0,8	3,5
2020	1 674,2	22,9	34,1	9,7	9,3	10,2	2,9	3,0	0,5	7,4

Дані наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях [10].

До речі, необхідно відмітити, що ступінь безробіття в країнах ЄС за 2019 - 2020 рр. піднявся з 6,3% до 7,6%. Якщо досліджувати безробіття окремо поміж молодих людей у віці до 25 років, то у цьому сегменті теж відбулося збільшення – з 14,5% до 17,4% трудових ресурсів відповідної вікової категорії [9].

На початок 2021 року чисельність запитів з відкритими пропозиціями роботи, які надійшли до держслужби зайнятості, склала 43 тисячі. Максимальна кількість вакансій надійшла від підприємств переробної промисловості – 18%, оптової та роздрібної торгівлі – 14%, транспортних організацій – 11%. Однак, завдячуючи наданій допомозі від держави

роботодавцям пощастило зберегти майже 500 тисяч робочих місць. Як бачимо із представленої інформації, істотним залишається дисбаланс між попитом і пропозицією робочої сили: на початок 2021 року на одне робоче місце претендувало 11 безробітних. Більш помітним цей показник є у сфері сільського господарства, де на одну вакансію претендує 41 людина.

У фаховому плані найбільшу кількість вакансій працевлаштування складала: 22% – для кваліфікованих працівників із інструментом (швачка, електричний монтер, електрогазозварник, слюсар-ремонтник, муляр, маляр, монтер колії, токар); 15% – для робітників із сервісного обслуговування, експлуатації устаткування машин (водій тролейбуса, трамвая, оператор заправних станцій, тракторист); 15% – для фахівців (провізор, спеціаліст держслужби, учитель, вихователь); 12% – для працівників сфери торгівлі та послуг (продавець, кухар, охоронник, поліцейський). Однак, середня заробітна плата у вакансіях, поданих до служби зайнятості роботодавцями, становить 7 687 грн., що значно менше середньої по Україні за 2020 рік (на початок 2020 року розмір середньої заробітної плати в Україні становив 9 581 грн., на кінець - 10 887 грн.). Значні проблеми із працевлаштуванням мають фахівці таких професій як економіст, менеджер, юрист, оператор комп'ютерного набору, бухгалтер [9].

У такій ситуації основними цілями державного регулювання ринку праці повинно бути: досягнення збалансованого зростання економічної системи; вирішення проблем соціально-економічного розвитку і забезпечення ефективного ринкового функціонування; визначення та реалізація пріоритетних напрямів державної політики у сфері зайнятості населення. Для досягнення визначених цілей і забезпечення стабільного функціонування національного ринку праці, державі необхідно вирішити низку проблем, а саме [11, с. 38; 12, с. 179]: наявність високого рівня тіньової зайнятості, оскільки кількість офіційно працевлаштованих дорівнює кількості людей пенсійного віку; зменшення частки економічно неактивних громадян працездатного віку, а це близько 8 млн. осіб. Якщо створити сприятливе середовище на ринку праці, то 40 відсотків з них можуть вважатися суттєвим ресурсом для відновлення трудового потенціалу країни; низький рівень працевлаштованих у співвідношенні до всього зайнятого населення; невідповідність якісного рівня робочого ресурсу потребам сучасної економіки; дисбаланс попиту і пропозиції робочої сили фактично у всіх фахових групах (значно не вистачає працівників для високотехнологічних промислових виробництв); суттєве безробіття серед молоді (передусім до 25 років), що спричинило, зокрема, недоліки наявної системи профнавчання, відсутність належного співробітництва з освітніми установами, роботодавців та місцевих виконавчих органів, незадовільні умови праці, недостатня мотивація молоді опановувати робітничі професії, низький рівень їхньої професійної адаптації до умов реальних виробничих відносин; слабка підприємницька ініціатива людей, що вказує на необхідність більшої уваги системі державної підтримки приватного підприємництва серед населення; відсутність ефективного співробітництва та взаємодії між державним центром зайнятості (ДЦЗ) та відповідними приватними кадровими агентствами, банк даних яких набагато більший від аналогічної бази ДЦЗ.

Економічно розвинені країни зараховують питання формування ринку праці до тих, вирішення яких забезпечує соціально-економічну стабільність суспільства, тож рівень зайнятості, безумовно, є предметом державного регулювання. Закономірно, що у різних країнах існують свої відмінності у методах, підходах та моделях здійснення політики зайнятості, однак, основним принципом державного регулювання ринку праці в усьому світі є орієнтація на досягнення стратегічної мети - розвитку трудової сфери, яка полягає у забезпеченні абсолютної, результативної та вільно обраної зайнятості. Вивчення закордонного досвіду дозволяє стверджувати, що сьогодні на розробку та впровадження засобів регулювання ринку праці країни з розвинутою економікою витрачають близько 2-3% вартості ВВП. У цих країнах регулярно розробляються, фінансуються і виконуються програми зайнятості, що враховують специфіку реальної соціально-економічної системи.

Успішність подолання кризових явищ, що склалася, потребує комплексної державної та регіональної політики, яка повинна включати реалізацію заходів зі створення додаткових робочих місць, удосконалення податкового законодавства у напрямку розвитку підприємництва і, як наслідок, підвищення фактичного рівня зайнятості та доходів населення. До того ж, Україні доцільним було б створити єдину інформативну базу даних про ринок праці, його зміни та тенденції; сформувати систему заохочення підприємницької активності, що стосується безпосередньо заохочення представників самозайнятості, малого і середнього бізнесу; розвинути систему приватних агенцій і установ сприяння зайнятості та працевлаштування; переорієнтувати державну політику на застосування переважно

активних методів впливу на ринок праці.

Висновки. Можемо визнати, що ситуація на ринку праці України перебуває під впливом складних соціально-економічних та політичних умов. Зокрема, спостерігається велика кількість факторів, що найближчим часом можуть призвести до стрімкого погіршення ситуації у сфері зайнятості. Це і загальноекономічні чинники, і всесвітня пандемія коронавірусної інфекції, і вимушене переселення громадян зі східних регіонів та Криму в інші регіони країни.

Таким чином, політика зайнятості населення в Україні має базуватися на подальшому розвитку і розширенні активних заходів державного регулювання для створення належних умов праці, запобіганні безробіттю з урахуванням стану соціально-економічної ситуації, а раціональне використання трудових ресурсів дасть змогу забезпечити стабільний економічний розвиток, конкурентоспроможність вітчизняних трудових ресурсів та соціально спрямований розвиток держави.

Список літератури

1. Про зайнятість населення: Закон України від 5 лип. 2012 р. № 5067-VI. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5067-17/page3> (дата звернення 10.01.2022 року)
2. Офіційний сайт Міжнародної організації праці. URL: <http://www.ilo.org/moscow/lang-ru/index.htm> (дата звернення 10.01.2022 року)
3. Маршавін Ю. М. Регулювання ринку праці України: теорія і практика системного підходу: монографія. Київ: Альтерпрес, 2011. 396 с.
4. Лібанова Е., Цимбал О., Лісогор Л., Марченко І., Ярош О. Перехід на ринок праці молоді України. Женева: МОП, 2014. 80 с.
5. Волянська-Савчук Л. В., Конопко А.Ю. Ринок праці: основні поняття та проблеми сьогодення. *Приазовський економічний вісник*. 2018. № 5 (10). С. 299-304.
6. Ворвинець Б. М. Особливості формування і функціонування регіонального ринку праці в умовах посилення інтеграції: дис. канд. екон. наук. Чернігів, 2015. 274 с.
7. Горбань Ю. Як пандемія COVID-19 змінила ринок праці в Україні. Укрінформ. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3104312-ak-pandemia-covid19-zminila-rinok-praci-v-ukraini.html> (дата звернення 12.01.2022 року)
8. Кулицький С. Український ринок праці під впливом пандемії COVID-19: стан та оцінка перспектив розвитку. URL: http://nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=4942:situatsiya-na-vitchiznyanomurinku-pratsi-v-umovakh-pandemiji-2&catid=64&Itemid=376 (дата звернення 12.01.2022 року)
9. Державний центр зайнятості України. URL: <https://www.dcz.gov.ua/storinka/pro-sluzhbu> (дата звернення 12.01.2022 року)
10. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення 12.01.2022 року)
11. Венгер І. О. Аналіз поточного стану та структури ринку праці України. *Публічне управління та митне адміністрування*. № 3 (22). 2019. С. 33-39.
12. Юрчик І.Б. Аналіз сучасного стану ринку праці в Україні. *Вісник ЖДТУ. Економіка, управління та адміністрування*. 2015. № 1(75). С. 178-182.

References

1. Verkhovna Rada of Ukraine. (2012). About employment of the population. (law of Ukraine No. 5067-VI, July 5). Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5067-17/page3> [in Ukrainian].
2. Official website of the International Labor Organization. Retrieved from <http://www.ilo.org/moscow/lang-ru/index.htm> [in Ukrainian].
3. Marshavin, YU. M. (2011). *Regulyuvannya rynku pratsi Ukrayiny: teoriya i praktyka systemnoho pidkhodu*. Kyiv: Al'terpres [in Ukrainian].
4. Libanova, E., Tsybmal, O., Lisohor, L., Marchenko, I., Yarosh, O. (2014). *Perekhid na rynek pratsi molodi Ukrayiny*. Zheneva: MOP [in Ukrainian].
5. Volyanskaya-Savchuk, L. V., Konopko, A. Yu. (2018). Labor market: basic concepts and problems of the present. *Pryazovs'ky ekonomichnyy visnyk*, 5 (10), 299-304. [in Ukrainian].
6. Vorvinets, B. M. (2015). Features of formation and functioning of the regional labor market in the conditions of strengthening integration. (Abstract of Ph.D. Thesis). Chernihiv [in Ukrainian].

7. Gorban, Yu. (2022). How the COVID-19 pandemic changed the labor market in Ukraine. Ukrinform. Retrieved from <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3104312-ak-pandemia-covid19-zminila-rinok-praci-v-ukraini.html> [in Ukrainian].
8. Kulitsky, S. (2022). Ukrainian labor market under the influence of the COVID-19 pandemic: state and assessment of development prospects. Retrieved from http://nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=4942:situatsiya-na-vitchiznyanomu-rinku-pratsi-v-umovakh-pandemiji-2&catid=64&Itemid=376 [in Ukrainian].
9. Official website of the State employment center of Ukraine (2022). Retrieved from <https://www.dcz.gov.ua/storinka/pro-sluzhbu> [in Ukrainian].
10. Official website of the State statistics service of Ukraine.(2022). Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua/> [in Ukrainian].
11. Venger, I. A. Analysis of the current state and structure of the labor market of Ukraine. *Publichne upravlinnya ta mytne administruvannya*, 3 (22), 33-39 [in Ukrainian].
12. Yurchik, I. B. (2015). Analysis of the current state of the labor market in Ukraine. *Bulletin of ZHPU. Ekonomika, upravlinnya ta administruvannya*, 1(75), 178-182 [in Ukrainian].

УДК 339.1

DOI:10.32680/2409-9260-2022-1-2-290-291-88-94

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ КОНКУРЕНТНИХ СТРАТЕГІЙ ОПЕРАТОРА ТЕЛЕКОМУНІКАЦІЙ

Галан Л.В., кандидат економічних наук, доцент кафедри публічного управління та адміністрування, Державний університет інтелектуальних технологій і зв'язку, м. Одеса, Україна

e-mail: galan.l@ukr.net

ORCID ID: 0000-0002-4118-9255

***Анотація.** В статті розглянуті теоретичні аспекти щодо використання конкурентних стратегій оператора телекомунікацій та виділено конкурентні стратегії для забезпечення їх реалізації в діяльності оператора телекомунікацій України. Використовувалась методика системного аналізу, з питань визначення основних понять конкурентних стратегій, а також характеристика діяльності оператора телекомунікацій. В статті виділені переваги та недоліки конкурентних стратегій підприємства. Також для того, щоб побачити вплив тих чи інших факторів на соціально-економічний розвиток оператора зв'язку в сучасних умовах, було сформовано SWOT – аналіз діяльності оператора лідера України, а саме, компанії «ПрАТ Київстар». Результатом є забезпечення успішної реалізації обраних конкурентних стратегій в діяльності оператора телекомунікацій, які формують конкурентні позиції на ринку та подальший розвиток оператора мобільного зв'язку. Практичне використання виділених конкурентних стратегій в діяльності оператора телекомунікацій забезпечить гідні конкурентні позиції на ринку та подальшу позитивну перспективу в діяльності оператора мобільного зв'язку ПрАТ Київстар.*

***Ключові слова:** стратегія, оператор, сфера телекомунікацій, конкурентні стратегії, конкуренція, діяльність, реалізація, перспективи.*

SECURING THE IMPLEMENTATION OF COMPETITIVE STRATEGIES OF A TELECOMMUNICATION OPERATOR

Halan Liudmyla, PhD in Economics, Associate Professor. State University of Intelligent Technologies and Telecommunications. Faculty of Business and Social Communications. Department of Public Administration, Odesa, Ukraine

e-mail: galan.l@ukr.net

ORCID ID: 0000-0002-4118-9255

***Abstract.** The article considers the theoretical aspects of the use of competitive strategies of the telecommunications operator and identifies competitive strategies to ensure their implementation in the activities of the telecommunications operator of Ukraine. The method of system analysis was used to determine the basic concepts of competitive strategies, as well as the characteristics of the telecommunications operator. The article highlights the advantages and disadvantages of competitive strategies of the enterprise. Also, in order to see the impact of certain factors on the socio-economic development of the telecommunications operator in modern conditions, a SWOT was formed - an analysis of the operator of the leader of Ukraine, namely, "Kyivstar". The result is the successful implementation of selected competitive strategies in the activities of the telecommunications operator, which form a competitive position in the market and the further development of the mobile operator. The practical use of selected competitive strategies in the activities of the telecommunications operator will ensure a decent competitive position in the market and further positive prospects in the activities of the mobile operator Kyivstar. It should be noted that the integrated use of competitive strategies will have a positive impact on the priorities of telecommunications: improving the quality of telecommunications services, implementation of services (5G) through efficient use of spectrum in active and promising radio bands, competition in the telecommunications market and consumer rights. The competitive strategies highlighted in the article will help the operator of Kyivstar PJSC to move from the market position it has to the desired one. This is done by adapting to external forces: competition, market changes, technology development, as well as by identifying and bringing the company's resources in line with the opportunities that will open up to the telecommunications operator. The correct choice of competitive strategies will ensure the further development of the mobile operator Kyivstar; will have a positive impact on the stable development of its activities, as well as increase the competitiveness of the operator in the telecommunications market of Ukraine.*

***Keywords:** strategy, operator, telecommunications, competitive strategies, competition, activities, implementation, prospects.*

JEL Classification: L100, L120, D400, D410.

Постановка проблеми. Більшість українських підприємств підходять до вибору стратегії конкурентної поведінки швидше стихійно, відповідно до обставин, ніж як до процесу стратегічного планування [1]. Тому актуальним стає питання успішного, правильного вибору конкурентної стратегії у даному випадку саме оператора телекомунікацій. Дана сфера діяльності досить активно розвивається тому потребує правильних орієнтирів стосовно вибору конкурентної стратегії. Конкурентні стратегії допомагають компанії здійснити шлях

від тієї позиції на ринку, яку вона має, до бажаної, що і формує актуальність даної теми.

Аналіз останніх наукових досліджень та публікацій. Дана направленість - забезпечення реалізації конкурентних стратегій, розглядалась в працях наступних науковців: С. Карделл., Кораблінова І.А., Р. Уолесс., Гранатуров В.М., М.А. Цирін., М.А. Кудрявцева., Є.А. Голубицька., К.С. Удалова., М. Портер., І. Ансофф., Є.П. Борщевська., Є.Г. Кухаренко. Проте, в сучасному мінливому середовищі, яке стрімко розвивається, дана направленість все більше втрачає свою актуальність, а успішний вибір конкурентних стратегій, які можуть забезпечити міцну перевагу перед конкурентами, завжди залишається актуальним питанням [1].

Відокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на вагомий внесок науковців в дану направленість існують не вирішені питання стосовно успішної реалізації обраної конкурентної стратегії для оператора мобільного зв'язку, який за допомогою правильного вибору стратегії матиме змогу отримати стійку конкурентну перевагу на ринку телекомунікацій.

Мета дослідження. Метою є з'ясування теоретичних, методологічних та практичних аспектів конкурентних стратегій функціонування оператора телекомунікацій, а також потрібного вибору конкурентних стратегій та їх реалізації в діяльності сучасного оператора телекомунікацій.

Основний матеріал. Становлення ринкових відносин у сучасному економічному світі зумовило посилення ефективного стратегічного напрямку розвитку та створення нових конкурентних переваг в практичній діяльності підприємств. Сьогодні є важливим для сучасних підприємств утримання та укріплення позицій на ринку, тобто підтримка та підвищення їх конкурентоспроможності. Тому стає доцільним в даній статті розглянути питання стратегій конкурентоспроможності та їх успішної реалізації в діяльності оператора телекомунікацій.

У самому загальному вигляді під стратегією у сфері економіки взагалі розуміються плани вищого керівництва щодо досягнення довгострокових результатів у відповідності до цілей та задач організації [2, с. 217].

За визначенням М. Портера, конкурентна стратегія – це ділова стратегія будь-якої організації, основою якої є стійка конкурентна перевага [3, с. 24].

Стратегія оператора телекомунікацій - це комбінація із запланованих дій та оперативних рішень, спрямованих на його адаптацію до динамічних змін його внутрішнього та зовнішнього оточення [2, с. 217].

Існує дуже широкий спектр стратегій ринкової конкуренції, які можна об'єднати в систему конкурентних стратегій підприємства – сукупність стратегій, спрямованих на захист підприємства від п'яти сил конкуренції та зміцнення його довгострокової конкурентної позиції на ринку, шляхом його адаптації до можливих змін в умовах конкуренції.

Найбільш поширеними стратегіями в сучасних умовах діяльності підприємств є:

1. Стратегії формування конкурентних переваг.
2. Стратегії забезпечення конкурентоспроможності підприємства.

1. Стратегії формування конкурентних переваг - відомий вчений М. Портер узагальнив існуючі стратегії і на цій підставі виділив три підходи до конкуренції на ринку та протидії п'яти силам конкуренції, які отримали назву базових стратегій конкуренції [3]:

- прагнення бути виробником з найменшими на ринку витратами (стратегія лідерства щодо низьких витрат, абсолютне лідерство у витратах);
- прагнення певною мірою надати продукції, що виробляє підприємство, риси, які відрізняють її від продукції конкурентів (стратегія диференціації);
- концентрація зусиль на вузькій частині ринку, а не робота на усьому ринку (стратегія фокусування).

Сутність стратегії абсолютного лідерства у витратах полягає у досягненні постійної переваги перед конкурентами за витратами та використання її для розширення частки ринку або отримання додаткового прибутку, за рахунок продажу продукції за поточною ринковою ціною.

Важливо також відзначити, що забезпечення більш низьких витрат підприємства у зрівнянні з конкурентами тільки тоді буде ефективним, якщо це зниження не досягнуто за рахунок якості продукту і обслуговування.

Сутність стратегії диференціації полягає у використанні елементів унікальності у процесі виробництва та збуту продукції або послуг, тобто створення такого продукту, який би сприймався споживачем як унікальний. Ця стратегія використовується, коли потреби та переваги споживачів дуже різноманітні, щоб їх могла задовольнити стандартизована

продукція [2 с. 221].

Для успішної реалізації цієї стратегії слід докладно вивчити потреби та поведінку споживачів, з метою визначення того, що є для них важливим та цінним. З урахуванням цього вивчення, підприємство повинно надати своєму продукту один або декілька відмінних ознак, які зроблять цей продукт більш привабливим для споживачів у зрівнянні з продуктами конкурентів [2 с. 222].

Стратегія фокусування передбачає зосередження уваги підприємства на забезпечення конкурентних переваг у межах певного відносно вузького сегменту ринку (на певній групі споживачів, виду продукту, географічній території тощо). В її основі лежить припущення, що підприємство за її допомогою може виконувати вузьку ціль з більшою ефективністю ніж конкуренти, які діють на більш широкому просторі [2 с. 223].

2. Стратегії забезпечення конкурентоспроможності підприємства - це комплексна стратегія підприємства, яка включає довгострокові програми дій по всіх функціональних напрямках його діяльності, спрямовані на формування належного рівня конкурентного потенціалу та конкурентоспроможності підприємства. Саме дана категорія стратегій формує - функціональні конкурентні стратегії, конкурентні стратегії, що враховують стан галузі та стратегії конкурентної поведінки. Звісно функціональні стратегії є потрібними пазлами, з яких складаються інші стратегії забезпечення конкурентоспроможності підприємства.

Отже система конкурентних стратегій підприємства має наступний вигляд і зображена на Рис. 1

Рис.1. Система конкурентних стратегій підприємства

Джерело: складено автором за [2]

Характеристика існуючих конкурентних стратегій дає чіткий поштовх саме до виділення переваг та недоліків конкурентних стратегій підприємства, які показані в (табл. 1).

В результаті розгляду та згрупування переваг і недоліків конкурентних стратегій, видно, що переваг більше, а ніж недоліків це додатковий раз підтверджує необхідність та правильну реалізацію даних стратегій в діяльності саме мобільного оператора, для зміцнення його конкурентних позицій на ринку телекомунікацій.

Розглянемо вибір конкурентних стратегій на прикладі українського ринку послуг мобільного зв'язку. Lifecell обрав для себе стратегію лідерство за ціною (відбирав клієнтів, які чутливі до ціни), ПрАТ Київстар - лідерство за якістю (відбирав клієнтів, які чутливі до якості) та Vodafone об'єднує ці дві стратегії.

Доцільно було б детальніше розглянути сучасний ринок мобільного зв'язку, щоб мати більш чітке розуміння положень головних конкурентів в цій галузі та вирішити, яка конкурентна стратегія із раніше виділених базових стратегій підходить оператору мобільного зв'язку

Переваги та недоліки конкурентних стратегій за М. Портером

Переваги базових конкурентних стратегій	Недоліки базових конкурентних стратегій
Стратегія абсолютного лідерства у витратах	
<p>Низько цінове лідерство ефективне за умови:</p> <ul style="list-style-type: none"> - домінуючою силою конкуренції на ринку є цінова конкуренція (більшість покупців чутливі до ціни); - продукція на ринку дуже сильно стандартизована тому покупець може легко придбати її у різних продавців (умова, яка дозволяє покупцям придбати продукцію за найменшою ціною). 	<p>Низько ціновому лідерству притаманні ризики:</p> <ul style="list-style-type: none"> - технологічні зміни, які виключають можливість використовувати минулі інвестиції або досвід; - вміння компаній-переслідувачів, або нових компаній знижувати витрати шляхом копіювання досвіду або інвестування у найновіше обладнання; - неспроможність підприємства реагувати на необхідні зміни ринку.
Стратегія диференціації	
<p>Диференціація приваблива за умови:</p> <ul style="list-style-type: none"> - існує багато шляхів диференціації продукції та послуг, і велика кількість споживачів вважає ці відмінні якості для себе цінними; - причини, за якими споживачі придбають продукт, а також засоби його використання, різноманітні; - мала кількість підприємств реалізує один і той же підхід до диференціації; - якості, завдяки яким досягається диференціація, не можуть бути швидко, або без великих витрат імітовані. 	<p>Диференціації може бути притаманне:</p> <ul style="list-style-type: none"> - відмінність у витратах між підприємством, яке здійснює стратегію диференціації, і підприємством яке обрало стратегію низьких витрат можуть стати надто значними, щоб утримати лояльність споживачів; - у міру накопичення споживчого досвіду значимість фактора диференціації може знижуватися; - копіювання знижує ефект диференціації, що зазвичай відбувається у процесі старіння галузі.
Стратегія фокусування	
<p>Фокусування привабливо тоді, коли:</p> <ul style="list-style-type: none"> - конкуренти не розглядають нішу в якості критично важливого фактора свого успіху; - підприємство має достатні для ефективного обслуговування ніші знання та ресурси; - розміри ніші повинні забезпечувати прибутковість; - ніша має мати добрий потенціал зростання. 	<p>До ризиків фокусування належать:</p> <ul style="list-style-type: none"> - звуження відмінностей між продуктами та послугами на цільовому ринку і на галузевому ринку в цілому; - виникнення ситуації коли конкуренти знаходять більш вузькі ринкові сегменти.

Джерело: складено автором за [2,3]

Слід зазначити, що оператором лідером на ринку телекомунікацій є компанія «ПрАТ Київстар», яка є майже монополістом серед мобільних операторів України. Вона має найбільше покриття мережею, 51% в діапазоні GSM 1800 контролює ПрАТ Київстар, широкі можливості для подальшого розвитку своєї діяльності. Компанія ПрАТ Київстар є прибутковою і кількість її абонентів зростає [4].

Станом на 2020 р. частка ПрАТ Київстара на ринку мобільного зв'язку становила 47,9% в абонентах, і 47,8% — у доходах. «ПрАТ Київстар» надає послуги GSM зв'язку на всій території свого покриття, а також роумінг у 195 країнах на 5 континентах. Мережа ширококутвого доступу до Інтернету (послуга «Домашній Інтернет») діє в 138 містах України.

ПрАТ Київстар, станом на 2020 рік є найбільшим оператором мобільного зв'язку, який обслуговує понад 26,2 млн. користувачів мобільного зв'язку і понад 1 млн. користувачів

фіксованого широкосмугового Інтернету в Україні [5].

Мережа «ПрАТ Київстар» охоплює всі великі й малі міста України та понад 28 тис. сільських населених пунктів, усі головні національні й регіональні траси, більшість морського і річкового узбережжя, забезпечуючи покриття території, де мешкає 99 % населення України. Станом на серпень 2020р. мережа 4G (LTE) «ПрАТ Київстар» охоплює понад 12 тисяч великих і малих населених пунктів, де мешкає понад 74 % населення України [5].

ПрАТ Київстар знаходиться у складі Vimpelcom Ltd., але надає послуги під власним, суто українським брендом, що позитивно впливає на імідж підприємства в українському суспільстві. ПрАТ Київстар позиціонує себе, як соціально відповідальна компанія, яка одна з перших підписала Глобальний договір ООН і втілює в життя різні соціальні проекти.

Щодо негативних тенденцій компанії ПрАТ Київстар, то вони не відрізняються від проблем інших компаній мобільного зв'язку, а саме, висока конкуренція, непривабливі умови для залучення інвестицій, пов'язані із ситуацією в країні. Але ця проблема характерна для більшості операторів мобільного зв'язку [6].

Всебічна оцінка діяльності оператора мобільного зв'язку дає можливість побачити та оцінити їх слабкі і сильні сторони та розробити стратегічні напрями підвищення ефективності роботи оператора телекомунікацій. Найкращим методом, який дає можливість зробити таку оцінку є SWOT - аналіз [7].

Цей метод не тільки аналізує діяльність підприємства з усіх його сторін, але й є основою для розробки стратегічних напрямків соціально-економічного розвитку підприємства, сприяє підвищенню його фінансових можливостей, успішному веденню бізнесу, підвищенню конкурентоспроможності та економічної ефективності.

Отже було б доцільно зосередити увагу саме на формуванні SWOT-аналізу оператора мобільного зв'язку ПрАТ Київстар, тому що особливо актуальним SWOT-аналіз є для підприємств мобільного зв'язку, оскільки їх діяльність дуже сильно залежить від технологічної складової, яку найкраще оцінювати комплексно. Основним змістом SWOT-аналізу є правильне визначення сильних чи слабких сторін, можливостей та загроз.

Для того, щоб побачити вплив тих чи інших факторів на соціально-економічний розвиток підприємств зв'язку, відобразимо SWOT – аналіз діяльності оператора лідера України, а саме, компанії «ПрАТ Київстар» (табл. 2).

Таблиця 2

SWOT – аналіз компанії «ПрАТ Київстар»

Strengths (сильні сторони)	Weaknesses (слабкі сторони)
1) Широке покриття території мережею (1 місце на ринку); 2) Використання власного, а не орендованого обладнання; 3) Обладнання підтримує новітні стандарти зв'язку 4G та LTE 4) Корпоративна соціальна відповідальність, як найважливіший пріоритет діяльності;	1) Пропозиція іншими мобільними операторами більш вигідних тарифів та послуг; 2) Плинність кадрів.
Opportunities (можливості)	Threats (загрози)
1) Впровадження покриття 5G в Україні; 2) Тенденція збільшення кількості смартфонів та планшетних комп'ютерів у власності населення; 3) Розвиток нових послуг; 4) Підтримка державою розвитку сфери інформаційних технологій. Компанія надала майже 32 мільярди гривень інвестицій у розвиток телеком-інфраструктури України; 5) Вихід оператора у фінансовий сегмент;	1) Інтенсивна конкуренція на ринку мобільного зв'язку в Україні; 2) Нестабільні політичні та економічні умови в країні; 3) Зниження показників привабливості бізнесу в Україні для інвесторів;

Джерело: складено автором за [7]

SWOT-аналіз проведено з метою оцінки конкурентного середовища оператора телекомунікацій. Тому що SWOT-аналіз дозволяє встановити систему взаємозв'язків між зовнішнім конкурентним середовищем і внутрішньогосподарським потенціалом конкурентоспроможності, а також може передбачати розрахунок матеріальних, трудових та фінансових балансів з метою обґрунтування конкурентних переваг окремих елементів ресурсного потенціалу оператора телекомунікацій [7].

Для подальших перспектив розвитку мобільних операторів в особливості компанії ПрАТ Київстар на підставі проведеного SWOT - аналізу доцільним стає питання успішного використання конкурентних стратегій для забезпечення їх ефективної реалізації в діяльності оператора телекомунікацій.

Отже для підсилення та закріплення сильних сторін ПрАТ Київстар, доцільно використовувати - стратегію диференціації, тому що вона націлена на формування унікальності послуги, тим самим притягне більше користувачів та звісно значно збільшить доходи оператора.

Щоб зменшити кількість факторів слабких сторін ПрАТ Київстар доцільно зосередити свою увагу на використанні - стратегії абсолютного лідерства у витратах та стратегію фокусування, тому що дані стратегії дають можливість зниження цін на послуги з метою утримання користувача на конкретних сегментах ринку.

Для розширення факторів можливостей ПрАТ Київстар було б доцільно виділити наступний комплекс стратегій - диференціації, фокусування та комплекс стратегій забезпечення конкурентоспроможності підприємства, тому що дані стратегії дають можливість виділити унікальність послуги та зосередити її на певному сегменті ринку з метою отримання максимального прибутку, а також запропоновані стратегії можна спрямувати на формування належного рівня конкурентного потенціалу та розширення можливостей оператора телекомунікацій.

Для зменшення та усунення загроз мобільного оператора ПрАТ Київстар важливо використовувати системний підхід до вибору стратегії, тобто задіяти всі базові конкурентні стратегії та стратегії забезпечення конкурентоспроможності підприємства, тому що кожна з них має позитивні тенденції щодо розвитку оператора, таким чином сформує систему усунення, зменшення можливих загроз в діяльності оператора телекомунікацій.

Дані конкурентні стратегії допоможуть операторові ПрАТ Київстар здійснити шлях від тієї позиції на ринку, яку він має, до бажаної.

Висновки. Отже після з'ясування теоретичних, методологічних та практичних аспектів сучасних конкурентних стратегій функціонування оператора телекомунікацій з урахування всіх необхідних досліджень, можна зробити наступні висновки.

1. Слід зазначити, що комплексне використання конкурентних стратегій позитивно впливатиме на пріоритетні завдання сфери телекомунікацій: підвищення якості послуг, впровадження послуг нового покоління 5G, забезпечення конкурентних переваг на ринку телекомунікацій.

2. Успішний вибір конкурентних стратегій та їх успішна реалізація забезпечить для оператора мобільного зв'язку ПрАТ Київстар стійку конкурентну перевагу на ринку і подальшу гідну перспективу розвитку на ринку телекомунікацій України та світу.

3. Перспективними видаються подальші дослідження в розробці сучасних підходів до формування та розробки комплексу конкурентних стратегій в діяльності сучасного оператора сфери телекомунікацій України.

Список літератури

1. Костюк Г.В., Дубровська І.О., Костюк Г.В. Дослідження сучасних конкурентних стратегій. *Ефективна економіка*. 2015. №11. С. 1-6.
2. Гранатуров М.В., Литовченко І.В., Кораблінова І.А. Управління конкурентоспроможністю оператора телекомунікацій. Навчальний посібник. К. Кафедра, 2013. 256 с.
3. Портер М. Конкурентная стратегия: методика анализа отраслей и конкурентов; 2-е изд.; пер. с англ. М.: Альпина Бизнес Букс, 2006. С. 1–74.
4. Офіційний сайт компанії ПрАТ «Київстар» URL: <https://kyivstar.ua/uk/mm> (дата звернення 1.02.2022);
5. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>. (дата звернення

2.02.2022).

6. НКРЗІ, 2020. Звіт про роботу Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері зв'язку та інформатизації за 2020 рік. (дата звернення 3.02.2022).

7. Лазоренко Л.В. SWOT-аналіз діяльності підприємств мобільного зв'язку. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2017. №23. С. 54-57.

References

1. Kostyuk, G.V., Dubrovskaya, I.O, Kostyuk, G.V. (2015). Research of modern competitive strategies. *Efektivna ekonomika*, 11, 1-6. [In Ukrainian].

2. Hranaturov, M.V., Lytovchenko, I.V., Korablinova, I.A. (2013). Upravlinnia konkurentospromozhnistiu operatora telekomunikatsii. *Navchalnyi posibnyk*. K. Kafedra [In Ukrainian].

3. Porter, M. (2006) *Konkurentnaya strategiya: metodika analiza otrasley i konkurentov*. M: Alpina Biznes Buks. [In Russian].

4. Official website of PrAT «Kyivstar» (2022). Retrieved from <https://kyivstar.ua/uk/mm> (accessed February 1, 2022). [In Ukrainian].

5. State Statistics Service of Ukraine (2022). Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua>. (accessed February 2, 2022). [In Ukrainian].

6. NCCIR (2020). Report on the work of the National Commission for the State Regulation of Communications and Informatization for 2020 (accessed February 3, 2022). [In Ukrainian].

7. Lazorenko, L.V. (2017). SWOT-analysis of the activity of mobile communication enterprises. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu*, 23, 54-57. [In Ukrainian].

СТРАТЕГІЧНИЙ АНАЛІЗ СЕРЕДОВИЩА ПІДПРИЄМСТВ ГОТЕЛЬНОЇ ГАЛУЗІ

Хетагурова Д. О., аспірантка 2 курсу кафедри менеджменту, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

e-mail: diana.khetagurova.19@gmail.com

ORCID ID: 0000-0003-0026-9053

Балабаш О. С., кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

e-mail: balabash.olga@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-5794-1309

Анотація. У статті розглянуто динаміку скорочення числа подорожуючих туристів, зменшення внеску світового ВВП від туризму, скорочення робочих місць через закриття та зменшення кількості колективних засобів розміщення через прояви коронавірусу. Розглянуті переваги аналізу макросередовища готельної галузі. Виділені та розглянуті відмінності між відокремленими методами аналізу із врахуванням їх особливостей, задач, визначення переваг та недоліків методів. Розглянуті SWOT-аналіз, PEST-аналіз та методика TEMPLES, за допомогою яких визначені та проаналізовані сильні та слабкі сторони, можливості та загрози зовнішнього середовища в розвитку готельної індустрії. Визначені фактори впливу при аналізі зовнішнього середовища в умовах пандемії COVID-19; розроблено практичні рекомендації за результатами проведеного аналізу.

Ключові слова: туризм; готельна галузь; зовнішнє середовище готельних підприємств; фактори зовнішнього середовища; пандемія COVID-19, SWOT-аналіз, PEST-аналіз; методика TEMPLES.

STRATEGIC ANALYSIS OF THE ENVIRONMENT OF HOTEL ENTERPRISES

Khetagurova Diana, 2nd year graduate student of the Department of Management, Odessa National Economic University, Odessa, Ukraine

e-mail: diana.khetagurova.19@gmail.com

ORCID ID: 0000-0003-0026-9053

Balabash Olga, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor of Management Odessa National Economic University, Odessa, Ukraine

e-mail: balabash.olga@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-5794-1309

Abstract. The article considers the dynamics of reducing the number of traveling tourists, reducing the contribution of world GDP from tourism, reducing jobs due to closure and reducing the number of collective accommodation due to the manifestations of coronavirus. The advantages of the analysis of the macroenvironment of the hotel industry are considered. The differences between the separate methods of analysis are highlighted and considered, taking into account their features, tasks, determining the advantages and disadvantages of the methods. SWOT-analysis, PEST-analysis and TEMPLES methodology are considered, by means of which the strengths and weaknesses, opportunities and threats of the external environment in the development of the hotel industry are identified and analyzed. Influencing factors in the analysis of the environment in the context of the COVID-19 coronavirus pandemic have been identified and methods have been identified to avoid epidemiological risks; developed practical recommendations based on the results of the analysis.

Keywords: tourism; hotel industry; the external environment of hotel enterprises; environmental factors; COVID-19 pandemic, SWOT-analysis, PEST-analysis; TEMPLES method..

JEL Classification: F630, F640, O130, Z310, Z320.

Постановка проблеми. На сьогодні підприємства готельної галузі перебувають в складних умовах, що викликані обмеженнями, пов'язаними із пандемією COVID-19, які, одночасно вплинули на загострення існуючих проблем даної галузі, серед яких: сезонність коливання попиту на готельні послуги, недостатній рівень якості послуг та зростання цін на них, нестабільність української економіки.

За даними експертів із Всесвітньої ради по туризму і подорожам (WTTC) [1] та Всесвітньої туристичної організації ООН (UNWTO) [2] у 2020 році число туристів скоротилося на третину, в порівнянні з 2019 роком.

Внесок індустрії туризму у світовий ВВП у 2020 році через пандемію впав на 49,1%

порівняно з 2019 роком [1].

До пандемії сектор туризму і подорожей створював одне з чотирьох нових робочих місць у світі, 10,6% всіх робочих місць (334 млн осіб) і 10,4% світового ВВП (9,2 трлн дол). У 2020 році в індустрії туризму було втрачено 62 млн робочих місць (-18,5%), у наслідок чого у галузі залишилося 272 млн робітників [2].

Після введення карантину через коронавірус, що почався у березні 2020 року близько 35–40 % готелів в Україні закрилися, інші працюють з обмеженнями. Ті готелі, які продовжували функціонувати, втратили від 60 до 90% доходу [2].

Прийняття рішень відносно напряму діяльності підприємства у довгостроковій перспективі залежить від аналізу макросередовища і його факторів та дозволяє ефективно сформулювати стратегію підприємства.

Дослідження факторів зовнішнього середовища функціонування підприємств готельної галузі є особливо актуальним, тому що дозволяє вчасно зреагувати та пристосуватися до негативних змін в умовах, що склалися.

Аналіз останніх досліджень. Основою для дослідження стали наукові роботи відомих вітчизняних вчених у сфері готельної індустрії.

Наукові роботи, що пов'язані із дослідженням готельного господарства були виконані у таких вчених: С. Галасюк, І. Давиденко тощо.

Питанням впливу факторів зовнішнього середовища на розвиток готельного господарства України знайшли своє відображення у працях таких учених: Н. Антонюк, А. Бакурова, В. Ткач та інші.

Відокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на велику кількість наукових робіт та досліджень, наукова розробленість в цілому не є вичерпною. Досить мало уваги було приділено факторам зовнішнього середовища готельної індустрії та їх впливу на економічний розвиток країни в цілому в період обмежень, викликаних пандемією коронавірусу.

Саме це зумовлює необхідність проведення досліджень у питаннях аналізу зовнішнього середовища та його впливу на розвиток підприємств готельного господарства.

Мета дослідження. Метою статті є розкриття поняття «зовнішнє середовище», проведення аналізу впливу факторів зовнішнього середовища, визначення сильних та слабких сторін, можливостей та загроз у розвитку готельної галузі.

Основний матеріал. Аналіз факторів зовнішнього середовища, як складова стратегічного управління, насамперед, дозволяє виявити певні можливості та загрози, які готельні підприємства повинні враховувати при визначенні своїх цілей та шляхів її досягнення. Аналіз факторів макросередовища на підприємствах готельного господарства дозволяє:

- вчасно зреагувати на негативні наслідки непередбачуваності макросередовища у майбутньому або звести їх до мінімуму;
- зосередитися на вивченні факторів зовнішнього середовища, управлінням змінами чи пристосовуватися до них;
- отримати необхідну базу для прийняття стратегічних та тактичних рішень;
- порівнювати досягнуті результати із поставленими цілями [3].

Фактори зовнішнього середовища можуть бути непередбачувані та впливові, саме тому, аналіз зовнішніх факторів має бути невід'ємним етапом стратегічного управління готельним підприємством.

Наразі, існує багато методів аналізу зовнішнього середовища, що можуть бути застосовані для підприємств готельної галузі та готельного підприємства в цілому, серед таких можна відокремити: SWOT – аналіз, PEST-аналіз та методика T.E.M.P.L.E.S., відмінності цих методів розглянемо в табл. 1.

Таблиця 1

Методи аналізу зовнішнього середовища готельної галузі

Фактори	Методи аналізу		
	SWOT – аналіз	PEST-аналіз	TEMPLES - аналіз
Особливості	- визначення сильних та слабких сторін, виявлення можливостей та загроз; - стратегічний баланс на довгостроковий період;	- визначення економічних ризиків; - результати дослідження орієнтуються на суб'єктивному мисленні; - короткостроковий аналіз галузі;	- метод дозволяє розглянути групу питань, пов'язаних із зовнішнім середовищем, розділивши їх на кілька підгруп для визначення та класифікації; - короткостроковий і довгостроковий аналіз;

Задача	- з'єднати сильні та слабкі сторони із можливостями та загрозами;	- прогнозувати зміни факторів зовнішнього середовища;	- передбачити загрози в перспективі;
Переваги	- визначення конкурентних переваг; - формування стратегічних пріоритетів; - періодичний аналіз стану ринку;	- аналізує стан ринку в цілому; - дозволяє підприємствам визначити можливості для діяльності;	- важливість технічних та технологічних факторів впливу; - додавання інформаційного фактору;
Недоліки	- ризик недооцінки чи переоцінки факторів впливу; - погана адаптація до змін на ринку; - слабка підтримка конкретних управлінських рішень;	- короткостроковий аналіз; - динамічний характер;	- скорочення кількості даних при прийнятті рішень; - потрібен постійний аналіз; - важка доступність до зовнішніх джерел інформації.

Джерело: створено автором

Детальніше ми проведемо SWOT – аналіз готельної галузі. Фактори впливу зовнішнього середовища на розвиток готельної галузі згрупуємо в таблиці 2.

Таблиця 2

SWOT-аналіз готельної галузі

Сильні сторони «S»	Слабкі сторони «W»
- можливість керувати ціновою політикою; - стійкі зв'язки із туроператорами, турагентствами; - збільшення кількості туристів з країн, що розвиваються;	- висока плинність кадрів; - відсутність відповідних сервісних умов; - сезонність послуг;
Можливості «O»	Загрози «T»
- розширення послуг; - розвиток інформаційних систем; - збільшення кількості туристів;	- посилення конкуренції; - зменшення платоспроможності туристів; - обмеження, викликані пандемією коронавірусу COVID-19.

Джерело: створено автором

Серед сильних сторін готельної галузі можна відокремити: можливість керувати ціновою політикою, за допомогою різних методів ціноутворення встановлюють конкретну ціну залежно від певних обставин чи поставлених цілей; збільшення кількості туристів з країн, що розвиваються, зокрема Китаю; стійкі зв'язки із туроператорами, турагентствами, тобто об'єднання усіх учасників ринку для задоволення потреб кожного суб'єкту;

Серед слабких сторін можемо відокремити: високу плинність кадрів- часта зміна персоналу призводять до втрати прибутку; відсутність відповідних сервісних умов; сезонність.

Серед можливостей розвитку готельної індустрії можемо відокремити: розширення послуг в задоволенні потреб споживачів та розвиток інформаційних систем, що дозволяють легше і швидше створювати і продавати пакети послуг споживачам, вирішувати завдання фінансово-операційного управління, маркетингового планування, підвищувати

конкурентоздатність за рахунок збільшення кількості туристів.

До загроз можемо віднести: посилення конкуренції; зменшення платоспроможності туристів; обмеження, викликані пандемією COVID-19.

Серед сукупності умов та напрямків діяльності готельних підприємств враховуються зовнішні фактори, які представляють собою можливості і сильні сторони та зосереджують свою увагу на пошуку слабких сторін і загроз готельної галузі та способів їх вирішення.

PEST-аналіз полягає в оцінюванні впливу зовнішніх факторів та виділяє ризики, що перешкоджають розвитку готельної галузі. При використанні даного інструменту необхідно розглядати лише ті фактори, які безпосередньо можуть вплинути на стан і розвиток галузі [4], розглянемо їх в табл. 3.

Таблиця 3

PEST-аналіз готельної індустрії

Назва груп факторів	Фактори впливу	Характер впливу	
		Загрози	Можливості
Політичні	- взаємовідносини і врегулювання розбіжностей між державами; - інвестиційна політика; - митні бар'єри; - державні правові акти;	- не досконала державна політика в області інвестування; - недостатня увага в підтримці готельних підприємств зі сторони держави;	- проведення реформ; - прийняття програми з розвитку інфраструктури між країнами/регіонами; - покращення інвестиційного клімату; - обмеження в пересуванні між країнами;
Економічні	- посилення конкуренції; - тенденції ВВП; - рівень цін на готельні послуги;	- нерівномірний попит на готельні послуги; - низька платоспроможність туристів;	- пошук нових ринків; - тенденції росту готельних послуг;
Соціальні	- демографічний стан; - кваліфікація персоналу; - зацікавленість у суміжних культурах і мовах;	- скорочення чисельності персоналу; - вимогливі туристи до стандартів обслуговування;	- використання систем стимулювання в роботі персоналу в готельних підприємствах; - професійна підготовка кадрів;
Технологічні	- розвиток комунікацій між клієнтом та підприємством; - інноваційний розвиток	- використання застарілих діючих технологій у функціонуванні готельних підприємств	- пошук джерел інвестування на розвиток технологій та інновацій; - розвиток сервісу бронювання готелю.

Джерело: створено автором

В табл. 3 ми провели аналіз факторів впливу на зовнішнє середовище готельної галузі за допомогою PEST-аналізу у загально визначеній інтерпретації факторів:

- політичні фактори – розглядаються аспекти політичної системи.
- економічні фактори – визначаються економічні показники (національний курс, обмінні курси, валютні ризики, рівень інвестицій);
- соціальні фактори – впливають на формування туристичної інфраструктури для приваблення туристів;
- технологічні фактори – розглядаються аспекти науково-технічного прогресу, їх матеріальне забезпечення; враховується рівень технічної підготовки спеціалістів.

Різні автори додають фактори, які є більш важливіші для окремого підприємства та готельної галузі в цілому. Наприклад, І.І. Дюков [4], додає до PEST-аналізу, окрім існуючих факторів, також правові, екологічні, демографічні, фізичні та культурні фактори, ми вважаємо це не доцільним, оскільки ускладнює формування висновків за результатами аналізу та породжує плутанину у систематизації виділених факторів.

При аналізі зовнішнього середовища можна виділити цілий ряд факторів, що впливають на можливості розвитку, для цього використовують методику T.E.M.P.L.E.S (Technology, Economics, Markets, Politics, Laws, Ecology/Environment, Society). Вона дуже схожа на вище представлений PEST – аналіз. Фактори розділені на підгрупи для визначення та класифікації, що продемонстровано у табл. 4 за допомогою методики T.E.M.P.L.E.S.

Таблиця 4

Фактори впливу зовнішнього середовища готельних підприємств за методикою T.E.M.P.L.E.S.

Назва груп факторів впливу	Мета:	Методи впливу	Фактори впливу
Технічні	- розвивають НТП;	- нове обладнання, технології;	- розвиток комп'ютерних систем та технологій; - нові стандарти обладнання; - нові відкриття;
Економічні	- аналізують загальноекономічні процеси; - посилюють конкуренцію;	- інфляція; - податки; - вплив Covid-19;	- рівень інфляції; - рівень ВВП; - платоспроможність туристів;
Ринкові			
Політично-правові	- враховують політичні рушійні сили;	- закони та нормативні акти;	- політичний стан країни; - регулювання в області регулюванні якістю послуг; - введення нових стандартів у наданні категорії готельним підприємствам;
Природні	- враховують стан навколишнього середовища;	- зміна сезону;	- погодні зміни; - сезонність; - погроза епідеміологічних захворювань;
Демографічно-соціальні	- стимулюють розвиток індустрії для задоволення запитів та потреб;	- підвищення народжуваності; - поява нових місць відпочинку;	- рівень урбанізації; - особливості регіонів; - культурне середовище та моральні цінності, релігія; - стиль життя; - імідж країни або окремого регіону; - культурна інфраструктура.
Соціально-культурні			

Джерело: створено автором

Аналізуючи дані з таблиці 4 по виділеним факторам впливу можна зробити наступні висновки:

- науково-технічні досягнення змінюють середовище функціонування готельних підприємств; з'являються нові технології, удосконалюються комп'ютерні системи, що безумовно посилюють конкуренцію і вони змінюють образ життя та підвищують якість у задоволенні потреб споживачів;

- в період пандемії коронавірусу з березня 2020 року діяльність готельних підприємств значно постраждала, бо держава недостатньо приймає участь в підтримці малого та середнього бізнесу; не створюються нові заклади готельного господарства;
 - в останні роки можна простежити зміни в культурі споживання та зростає потреба в наданні високоякісних послуг, тим самим підвищується вимоги до галузевих стандартів якості, що характерно для готельних підприємств;
 - в процесі туристичної діяльності відбуваються зміни в навколишньому середовищі, частіше всього негативні зміни переважають, завдаючи значної шкоди.
 - демографічний фактор стимулює розвиток тих галузей, які виробляють послуги для безлічі запитів та потреб споживачів; на демографічну ситуацію впливають специфічні особливості регіонів та місць розташування готельних підприємств.
- Кожний із проаналізованих факторів із табл. 4 визначають труднощі в сфері готельного бізнесу і також, відкрити нові можливості і проаналізувати з врахуванням довгострокових перспектив розвитку готельної галузі.

Висновки. Успішне функціонування готельних підприємств і умовах непередбачуваності і невизначеності середовища припускає наявність системи управління, яка здатна швидко реагувати на негативні зміни в зовнішньому середовищі готельних підприємств.

На сьогоднішній день розвинена готельна галузь гальмується низкою як зовнішніх, так і внутрішніх факторів. Саме тому, важливою складовою розвитку є зміни в структурі галузі, підвищення попиту, зниження вартості готельних послуг, розвинені системи та технології, залучення вітчизняних та іноземних інвесторів, які стимулюють розвиток готельної індустрії для задоволення потреб населення.

З огляду на масову вакцинацію та запровадження COVID – сертифікатів, негативний вплив пандемії на туристичну галузь має значно послабитися. За прогнозами експертів, 2022 рік буде каталізатором повернення до попередніх показників туризму та готельної галузі. Виконання вищезазначених завдань дозволить перетворити готельну галузь у високорентабельну та конкурентоспроможну галузь економіки.

Список літератури

1. Всесвітня рада по туризму і подорожам (WTTC). URL: <https://wttc.org>.
2. Всесвітня туристична організація ООН (UNWTO). URL: <https://www.unwto.org>.
3. Сладкевич В. П. (2008). Стратегічний менеджмент організацій. Підруч. для студ. вищ. навч. закл. К. ДП «Видавничий дім «Персонал». 496 с.
4. Дюков И. И. (2013). Стратегия развития бизнеса. PEST-анализ. №3. 45-47 с.
5. Галасюк С. С. (2018). Динаміка розвитку підприємств готельного господарства України. Туризм і рекреація: наука, освіта, практика: тези доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції. Мукачево, 60-63 с.
6. Galasyuk S. S., Galasyuk, K. A. (2019). Development trends of the hotel industry establishments. Strategic Management. Global Trends and National Peculiarities. Collective monograph. Poland. Publishing House «Baltija Publishing», 489-502 p.
7. Давиденко І. В. Ушатова А. В. (2017). Питання визначення якості готельних послуг. Світові тенденції та перспективи розвитку фінансової системи: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. Дніпро: НО «Перспектива», Ч. 1. 78-81 с.
8. Балабаш О. С. Управління конкурентоспроможністю підприємства готельного бізнесу на засадах процесного підходу. URL: <http://n-visnik.oneu.edu.ua/collections/2019/268/pdf/31-43.pdf>.
9. Козлова А. С., Бреусова Е. А. (2017). Конкурентоспособность гостиничного бизнеса и факторы, влияющие на нее. *Научно-методический электронный журнал «Концепт»*. №7 (июль). URL: <http://e-koncept.ru/2017/170164.htm>.
10. Непочатенко В. О. (2020). Covid-19 і туризм: аналіз ситуації та економічні шляхи виходу з кризи. *Ефективна економіка*. Умань. № 7. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=8079> (дата звернення: 21.01.2022). DOI: 10.32702/2307-2105-2020.7.52.
11. Сичова І. Ю., Терещенко Е. Ю. Пандемія коронавірусу як основний ризик для туристичного бізнесу. URL: http://pev.kpu.zp.ua/journals/2020/6_23_ukr/26.pdf.
12. Balabash O. The role of entrepreneurship in strategic management of the tourism industry. M. Khmelyarchuk, I. Demko, N. Kozmuk, O. Balueva, O. Balabash. *Journal of Entrepreneurship Education*. 2019. Volume 22. Issue 2.

References

1. World Tourism and Travel Council (WTTC). URL: <https://wttc.org>.
2. United Nations World Tourism Organization (UNWTO). URL: <https://www.unwto.org>.
3. Cladkevich V. P. (2008). Strategic management of organizations. Textbook. for students. higher textbook lock K. SE "Publishing House" Staff ". 496 s.
4. Dyukov I. I. (2013). Business development strategy. PEST analysis. №3. 45-47 p.
5. Galasyuk S. S. (2018). Dynamics of development of hotel enterprises of Ukraine. Tourism and recreation: science, education, practice: abstracts of the All-Ukrainian scientific-practical conference. Mukachevo, 60-63 p.
6. Galasyuk S. S., Galasyuk, K. A. (2019). Development trends of the hotel industry establishments. Strategic Management: Global Trends and National Peculiarities. Collective monograph. Poland. Publishing House «Baltija Publishing», 489-502 p.
7. Davydenko I. V. Ushatova A. V. (2017). The question of determining the quality of hotel services. World trends and prospects for the development of the financial system: materials of the International scientific-practical conference. Dnipro: NGO "Perspective", Part 1. 78-81 p.
8. Balabash O. S. Management of competitiveness of the hotel business on the basis of a process approach. URL: <http://n-visnik.oneu.edu.ua/collections/2019/268/pdf/31-43.pdf>.
9. Kozlova A. S., Breusova E. A. (2017). Competitiveness of the hotel business and the factors influencing it. Scientific and methodical electronic journal "Concept". №7 (July). URL: <http://e-koncept.ru/2017/170164.htm>.
10. Nepochatenko V. O. (2020). Covid-19 and tourism: situation analysis and economic ways out of the crisis. Efficient economy. Uman. № 7. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8079> (access date: 21.01.2022). DOI: 10.32702 / 2307-2105-2020.7.52.
11. Sychova I. Yu., Tereshchenko E. Yu. The coronavirus pandemic as the main risk for the tourism business. URL: http://pev.kpu.zp.ua/journals/2020/6_23_ukr/26.pdf.
12. Balabash O. (2019). The role of entrepreneurship in strategic management of the tourism industry. M. Khmelyarchuk, I. Demko, N. Kozmuk, O. Balueva, O. Balabash. Journal of Entrepreneurship Education. Volume 22. Issue 2.

~ МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ ~

УДК 330.556

DOI:10.32680/2409-9260-2022-1-2-290-291-102-111

ОТДЕЛЬНЫЕ ЭКОНОМИЧЕСКИЕ И ФИЛОСОФСКИЕ КОНТЕКСТЫ
ПАНДЕМИИ COVID-19

Мариан Амбрози, кандидат философских наук, доцент кафедры общественных наук, Колледж международного бизнеса ISM Slovakia в Пряшеве, Словакия
e-mail: ambrozy@ismpo.sk
ORCID ID: 0000-0002-0421-436X

***Анотация.** Пандемия действительно описывалась часто и во многих научных трактатах. В этой статье описывается ущерб, причиненный жизни людей и экономике в результате пандемии в крупнейших странах мира. Мы сосредоточились на странах бывшей G8. Кроме того, мы включили в обзор Китай и Индию. После описания ущерба от пандемии мы рассмотрели взаимосвязь между свободой и антипандемическими мерами. Мы считаем, что истинной причиной таких мер является их существенная связь с подтвержденными результатами медицины, они не должны основываться на предположениях. Поскольку они ограничиваются как в экономическом, так и социальном плане, существует риск ограничения в негативном смысле. По мнению Берлина, это может быть положительное чувство свободы с точки зрения ответственности в сочетании с чувством мер, имеющих сильное научное обоснование. Меры не должны быть политически злоупотреблены или политически обусловлены. По мнению авторов, необходимость экономического вмешательства во время пандемии подтверждает правильность научных выводов Джона Мэйнарда Кейнса. Кроме того, пандемия ускорила появление новых рабочих мест для некоторых профессий. Ожидается, что этот вывод будет способствовать экономической децентрализации, помогая повысить экономическую активность даже в регионах, где трудно найти работу. Работа поддержана грантом VEGA 1/0595/21 VEGA 1/0595/21 Вмешательство государственного управления в COVID-19 и их влияние на качество жизни граждан отдельных общин.*

Ключевые слова: covid-19, вмешательство государства в экономику, свобода человека, новые возможности для трудоустройства.

ОКРЕМІ ЕКОНОМІЧНІ ТА ФІЛОСОФСЬКІ КОНТЕКСТИ
ПАНДЕМІЇ COVID-19

Мариан Амбрози, кандидат філософських наук, доцент кафедри суспільних наук, Коледж міжнародного бізнесу ISM Slovakia в Пряшові, Словаччина
e-mail: ambrozy@ismpo.sk
ORCID ID: 0000-0002-0421-436X

***Анотація.** Пандемія дійсно описувалася часто й у багатьох наукових трактатах. У цій статті описується збиток, завданий життю людей та економіці внаслідок пандемії у найбільших країнах світу. Ми зосередилися відповідно на країнах колишньої G8. Крім того, ми включили до огляду Китай та Індію. Після опису збитків від пандемії ми розглянули взаємозв'язок між свободою та антипандемічними заходами. Ми вважаємо, що справжньою причиною таких заходів є їхній суттєвий зв'язок із підтвердженими результатами медицини, вони не повинні ґрунтуватися на припущеннях. Оскільки вони обмежують як в економічному, так і соціальному плані, існує ризик обмеження в негативному сенсі. На думку Берліна, це може бути позитивне почуття свободи з погляду відповідальності у поєднанні з почуттям заходів, що мають сильне наукове обґрунтування. Заходи не повинні бути політично зловжиті чи політично обумовлені. На думку авторів, необхідність економічного втручання під час пандемії підтверджує правильність наукових висновків Джона Мейнарда Кейнса. Крім того, пандемія прискорила появу нових робочих місць для деяких професій. Очікується, що цей висновок сприятиме економічній децентралізації, допомагаючи підвищити економічну активність навіть у регіонах, де важко знайти роботу. Робота підтримана грантом VEGA 1/0595/21 VEGA 1/0595/21 Втручання державного управління під час COVID-19 та їх вплив на якість життя громадян окремих громад.*

Ключові слова: covid-19, втручання держави в економіку, свобода людини, нові можливості для працевлаштування.

SELECTED ECONOMIC AND PHILOSOPHICAL CONTEXTS OF THE COVID-19 PANDEMIC

Marian Ambrose, PhD. (Philosophy), Associate Professor, Department of Social Sciences, College of International Business ISM Slovakia in Prešov, Slovakia
e-mail: ambrozy@ismpo.sk
ORCID ID: 0000-0002-0421-436X

***Abstract.** The pandemic was indeed described often and in many scientific treatises. This article describes the damage to people's lives and economies as a result of the pandemic in the world's largest countries. We have focused accordingly on the countries of the former G8. In addition, we included China and India in the review. After describing the damage from the pandemic, we looked at the relationship between freedom and anti-pandemic measures. We believe that the real reason for such measures is their significant connection with the confirmed results of medicine, they should not be based on assumptions. Since they restrict both economically and socially, there is a risk of restriction in a negative sense. According to Berlin, it could be a positive sense of freedom in terms of responsibility, combined with a sense of measures that have a strong scientific basis. Measures should not be politically abused or politically conditioned. According to the authors, the need for economic intervention during a pandemic confirms the correctness of the scientific conclusions of John Maynard Keynes. In addition, the pandemic has accelerated the emergence of new jobs for some professions. This withdrawal is expected to promote economic decentralization, helping boost economic activity even in regions where jobs are difficult to find. The paper was supported by a grant VEGA 1/0595/21 VEGA 1/0595/21 Public administration interventions at the time of COVID-19 and their impact on the quality of life of citizens of selected communities.*

***Key words:** covid-19, state intervention in the economy, human freedom, new employment opportunities.*

JEL Classification: I150, I180.

Постановка задачі. Пандемія Covid-19 несподівано захлестнула людство. Вона розпросторила майже по всьому світу. Дуже небагато ізольованих штатів постраждали лише незначительно. Пандемія мала й негативні соціальні наслідки. Виникає погіршення соціальних відносин, поляризація й атомізація суспільства (Полачко 2021). Криза економіки, якщо не в абсолютному сенсі, то, принаймні, у вигляді раптового спадку представляється повністю передбачуваним у більшості країн. Лише держави, які завдяки своєму розташуванню або суворій політиці ізоляції встигли запобігти реальному переміщенню людей, виступили набагато краще, ніж у більшості країн.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Про проблеми давно не писали, так як пандемія covid-19 тільки почалася зимою 2020 року. Результати збирали багато вчених з різних країн світу. Ми будемо будувати й аналізувати висновки дослідників з багатьох країн. Вони становлять основу нашої роботи. Це, наприклад, автори Нгуен, Гвіздова, Радванска, Уманців, Новіков, Полачко, Блахушакова, Ондрушова, Хильзенрат, Лахытова, Танака, Окамото, Полухина й багато інших.

Розділення нерешених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на існування пандемії, єдиного висновку про значення дій з боку держави немає. Розходяться висновки й про питання про те, в якій мірі існуючі антипандемічні заходи (економічні й громадянські) спрямовані проти свободи людини й громадянина.

Ціль дослідження. Ціль дослідження - проаналізувати негативний вплив пандемії на життя, здоров'я й економіку. Виходячи з цього, ми хочемо відповісти на питання про співвідношення свободи й пандемічних дій. Ми намаємо пояснити, коли заходи виправдані, а також які нові наслідки пандемія принесла в сфері зайнятості.

Основний матеріал. «Компанія зараз працює над тим, як найбільш ефективно запобігти кризі, знизити її вплив, але в той же час найбільш швидко й як можна краще, з можливістю найменших людських, але особливо економічних втрат для усунення вірусу» (Гвіздова, Радванска 2020). Там, де циркулювали товари, але не люди, пандемія була в значительній мірі запобіжена. Це вдалося тільки в декількох політично або географічно ізольованих країнах (наприклад Тонга, Північна Корея, Туркменістан). В Азії постраждали майже всі країни, Європа, найбільш постраждала в світі навесні 2020 р., серйозно пострадала й навесні 2021 р. Штати стали найбільш постраждалим штатом. Такі країни, як Бразилія, Чилі, Аргентина й ін. пережили катастрофічну ситуацію в Південній Америці. Австралія постраждала менше всього. Відносно пострадала й Африка. «Вплив COVID-19 привело до значительного погіршення економічних умов для багатьох компаній й збільшення економічної невизначеності для інших і, таким чином, може стати подією, що може привести

к уменьшению полезности использования актива“ (Уманців, Новіков 2021, с. 154). Произошло значительное сокращение путешествий и туризма, резко упала международная торговля и серьезно нарушено функционирование мировых производственных цепочек. В конце концов, неопределенность на мировых рынках денег и капитала также увеличилась (Нгуен 2021).

По вышеуказанным причинам также наблюдался экономический спад в Словацкой Республике. Противоэпидемические меры привели к краху отдельных экономик. Шок спроса — очень важная переменная, которая ударила по экономике штатов во время пандемии. Важно его идентифицировать. По вышеуказанным причинам также наблюдался экономический спад в Словацкой Республике. „В связи с тем, что крупные компании на начальном этапе принимаемых мер по смягчению последствий кризиса не имели права на государственную помощь, несколько компаний стали сообщать в службы занятости о массовых увольнениях“ (Блахушакова, Ондрушова 2020, с. 30). Словакия испытала сильные экономические последствия с точки зрения воздействия ограничительных мер против covid-19. В случае пандемического контекста основным индикатором негативного воздействия кризиса следует считать безработицу (Прзыбила, Бачик 2021, с. 54). Таким образом, фискальная политика также будет приоритетом в борьбе с последствиями кризиса, особенно в поддержке занятости. В контексте Словакии после окончания пандемии и связанной с ней плохой экономической ситуации готовится решение, позволяющее компенсировать большие региональные различия.

Нгуен указывает, что стандартные меры по смягчению денежно-кредитной политики включают, в частности, снижение процентных ставок. Другие необходимые меры включают меры по снижению волатильности финансового рынка. В первую очередь речь идет о предотвращении падения цен на активы за счет покупки финансовых активов центральным банком. На втором месте стоит обеспечение достаточной и доступной ликвидности банкам. На последнем месте стоит покупка государственных и корпоративных облигаций (Нгуен 2021, с. 25). Принимались также меры, которые можно охарактеризовать как интервенции на валютных рынках. Некоторые мировые банки пошли на этот шаг. Причина заключалась в предотвращении волатильности курса национальной валюты.

Аспекты пандемии могут проявляться в разных секторах экономики. „Результаты отраслевого анализа внешней среды показывают, что мы считаем угрозы продуктов замещения, устоявших компаний в отрасли и деловой силы покупателей наиболее рискованными драйверами в отрасли даже во время пандемии COVID 19“ (Мокришова 2021, с. 142). Пандемия COVID-19 заставляет нас более внимательно взглянуть на недостатки в более широкой системе. Это справедливо и, например, в сфере социальных услуг (Ляхытова 2021). Изменение ситуации сильно влияет на факторы конкурентоспособности в мировой экономике (Гудакова 2001).

Можно констатировать, что пандемия Covid-19 затронула и семь наиболее развитых стран мира, обозначенных как G-7. «Бюджетное управление Конгресса (США) подсчитало, что меры реагирования на COVID повлекут за собой совокупные экономические затраты в размере 7,9 мил. долларов» (Хильзенрат и Бордерс 2020, с. 2). Во втором квартале 2020 года экономика США пережила спад, которого не было со времен окончания Второй мировой войны. Фискальная поддержка достигла астрономического уровня более 10% ВВП. Финансовые рынки и мировые фондовые рынки испытали значительный спад (Нгуен 2021). Безработица в США достигла почти самого высокого уровня с 1930-х годов, когда шел экономический кризис.

Квартальный спад японской экономики за первый квартал 2021 года составил 10,1%. Доходы от туризма упали в основном из-за того, что китайские туристы почти перестали посещать Японию. В Японии даже после первоначального спада пандемии число самоубийств увеличилось (Танака и Окамото 2021). Кубота (Кубота 2021) предлагает новые типы анализа в случае с Японией, чтобы извлечь уроки из подобных экономических кризисов. Несмотря на фискальную политику Японии, безработица в Японии выросла до трех лет, чтобы она достигла своего максимума.

Германия уже давно является самой экономически сильной страной в Европе. Даже в таком развитом государстве зафиксировано снижение валового внутреннего продукта на 5%. Так называемый Курзарбейт (неполный рабочий день). Это помогло в борьбе с безработицей в Германии. В Германии работники технологий и других профессий подвергаются более высокому экономическому риску. Члены групп с более низкими доходами также несут более высокие экономические риски. Экономические риски и риски для здоровья в большей

степени присутствуют только в группах с низким доходом в Германии (Холст, Фесслер, Ницофф 2021). О значительном восстановлении экономики Германии можно говорить в связи со второй половиной 2021 года.

Экономика Великобритании резко сократилась из-за катастрофической эпидемиологической ситуации в 2020 году. В начале пандемии в Британии наблюдался значительный рост расходов на продукты питания, поскольку люди в панике увеличивали запасы (Хронопулос, Лукас и Уилсон 2020). Экономический спад во втором квартале составил невероятные 21,4% и перешел в рецессию. По статистике, это худший экономический регресс в Британии за 3 века. Программа сохранения рабочих мест смогла обеспечить 80% заработной платы сотрудников, если они не могли работать из-за ограничений. По словам Офори, пандемия «парализовала основные отрасли национальной экономики за счет заблокированных мер, что, в свою очередь, подорвало социально-экономическое благополучие людей» (Офори 2021, с. 183).

Второй по силе экономикой в Европе является Франция. Как и в Великобритании, здесь преобладают услуги. Фискальная политика Франции по поддержке экономических потерь, вызванных антипандемическими мерами, достигла до 26% ВВП за период в 3 года (Нгуен 2021, с. 48). В результате карантина в 2020 году произошел резкий рост безработицы. Рост государственного долга Франции в связи с этими мерами вырос до 115,7%. Во Франции «более высокие экономические» показатели нестабильности, «такие как уровень безработицы и бедности, отсутствие формального образования и жилья, являются важными факторами, определяющими уровень смертности от COVID-19» (Гутте, Перан и Порчер 2020). По оценкам национального центрального банка, Франция достигнет допандемического уровня в начале 2022 года.

Италия серьезно пострадала от пандемии Covid-19. По сути, это была первая европейская страна, пострадавшая от пандемии. Безработица в этой стране достигла больших размеров. Наступил экономический спад. Около миллиона человек потеряли работу, увеличился экономический долг государства. Система здравоохранения в Италии рухнула. Количество больных превысило возможности госпитализации. Это удивительно, учитывая, что Италия входит в десятку лучших в Европе с точки зрения систем здравоохранения (Хан et al. 2020).

Пандемия коснулась и другого члена G7, Канады. Эта сырьевая мощь является девятой по величине экономикой в мире. Доминирует в основном в энергетике и лесозаготовках. В регулируемой экономике Канады меньше директив, чем в европейских странах. Он имеет самые прочные экономические связи с Соединенными Штатами. Экономика Канады является одной из самых быстрорастущих. Тем не менее, экономика страны пережила глубокий спад во время пандемии. В 2020 году произошел самый глубокий экономический спад в истории Канады. Падение составило 12,6%. До пандемии Канада была страной с наименьшей задолженностью в G7. Последствия пандемии были непропорционально сильными, особенно для иммигрантов из Канады (Шилдс и Алроб 2021). Несмотря на ограничения в виде поддержки ликвидности компаний, поддержки фискальной политики, экономика Канады медленно восстанавливается.

Россия изначально была членом G7, поэтому вся группа была G8. Поскольку Россия является мировой державой и имеет чрезвычайно сильную экономику, мы также рассмотрим ситуацию в России. «Пандемия пришла в Россию в середине марта - на два месяца позже, чем в Китае, на две недели позже, чем в Испании, Италии, Франции, примерно в то же время, что и в США» (Калабихина 2020). Пандемия в России имеет различные последствия, в т.ч. экологические (Бобылев, 2020), в виде упадка туризма (Полухина и др., 2021). Масштабы угрозы обострения пандемии COVID-19 в России потребовали введения системных мер государственной помощи. Ограничительные меры должны были быть приняты во всех отраслях экономики. Государственные органы приняли меры по поддержке бизнеса и населения. В этом особенно помогают средства социального бюджета. Банки также выступают поручителями по льготным кредитам (Вертакова и Феоктистова, 2020). У России была хорошая стартовая позиция в виде относительно низкой задолженности страны. Хотя российская экономика стагнировала на -7,8% во 2 квартале 2020 года, во 2 квартале 2021 года она неожиданно выросла на 10,3%.

Китай — самая густонаселенная страна в мире и страна с очень сильной экономикой. Это государство можно показать как яркий пример силы, быстро и эффективно справившейся с пандемией. Именно в Китае появились первые случаи заболевания covid-19. Оперативные и решительные действия властей обеспечили успешное восстановление страны после пандемии. «Распространение вируса локализовано до февраля» 2020 г. (Куиу, Чен и Ши 2020,

с. 1127). Бескомпромиссные карантинные меры приносят плоды в виде минимизации числа больных (Васиев и др. 2020). Китай проводит политику абсолютной нетерпимости к пандемии, что находит отражение в его хорошем экономическом положении. Сильная денежно-кредитная и фискальная политика Китая ускорила восстановление экономики страны. «Эта политика, включая снижение налогов и кредитную поддержку, направленную на малые и средние предприятия (МСП), а также на секторы и регионы, которые серьезно пострадали, помогла создать рабочие места и увеличить производство и инвестиции» (Тиан 2021, с. 75).

Последней из крупных экономик, на которую стоит обратить внимание, является Индия. Это вторая по численности населения страна в мире. Хотя эта страна не является одной из самых развитых в мире, некоторые окружающие страны экономически ориентированы на нее. Примером может служить Непал, ориентированный как на Индию, так и на Китай. Индия пострадала от пандемии, как и несколько других стран мира. Высокая смертность пациентов также связана с высокой частотой сопутствующих заболеваний, особенно с распространенностью диабета (Сингх и др., 2020). «Общее влияние COVID-19 на доходность акций сектора в Индии оказалось незначительным. Однако пандемия вызвала значительные колебания фондовых индексов» (Олииде, Адетокунбо и Фасанья, 2022, с. 2). Индия приняла несколько пакетов мер для смягчения последствий коронакризиса. Индия замедлила свой рост в 2020 году, произошел спад экономического роста. Экономике Индии не избежать снижения экономической активности из-за остановки производства в цепочках поставок по всему миру.

На примере крупных стран мира мы показали, что covid-19 нанес огромный экономический ущерб. Прежде всего, он стал причиной гибели людей. В мире от пандемии уже скончались более 6 миллионов человек на планете. Болезнь, нанеся такой человеческий и экономический ущерб, также поднимает важные этические вопросы. Первый этический вопрос заключается в том, являются ли ограничения здоровья в связи с пандемией вмешательством в свободу человека. На этот вопрос можно ответить прежде всего в том смысле, что я определяю человеческую свободу. Метафизической предпосылкой будет его свободная воля, как уже показал Кант. Таким образом, мы можем понимать свободу двояко. Первое понимание свободы отрицательно. Это означает, что свобода воспринимается как свободный выбор человека, выбирающего один из нескольких вариантов. Это понятие свободы связано с либерализмом в социальной философии. На уровне принятия решений негативная свобода просто означает возможность выбрать один из как минимум двух вариантов без принуждения, исключительно по воле индивида. Как выразился Исайя Берлин, негативная свобода — это свобода от вмешательства (Берлин 1969). Основы положительной свободы заложил Барух Спиноза, который понимает ее как понимание необходимости. Эту идею перенимают Гегель и гегельянцы, среди которых мы советуем и Маркса. Позже концепция позитивной свободы превратила Берлин в свободу, ведущую к влиянию. Это означает действовать мудро и ответственно принимать решения в собственных интересах. Это своего рода модификация спинозовского понятия позитивной свободы, направленная прежде всего на личность.

Ситуацию с пандемией точно нельзя недооценивать. Гераклит в известной дроби Б1 говорил о непонятных людях, не понимающих действительного *оуоs*. Точно так же могут быть оценены несведущие люди, не понимающие всей серьезности ситуации и дополнительных рисков человеческих жертв в зоне боевых действий, а также возможного дальнейшего экономического коллапса большинства стран планеты. Здесь можно задаться вопросом, когда антипандемические меры являются нарушением негативной свободы человека, а когда пониманием необходимости? Конкретные антипандемические меры должны основываться в первую очередь на современных медицинских знаниях, а не на воздействиях и недоказанных гипотезах. Как говорит Литва «использование должно быть научно обосновано для защиты здоровья населения — должна быть четко доказуемая угроза неконтролируемого распространения болезни, доказуемый риск травмы или смерти и доказуемая польза от использования немедикаментозных вмешательств» (Литва и др. 2020, с. 43).

Ограничения, различные ограничительные меры должны в первую очередь служить купированию негативных проявлений пандемии (смертей, госпитализаций, нетрудоспособности, осложненного состояния здоровья). Именно поэтому существует ограничение на передвижение людей, поэтому меры приводят в первую очередь к потере непосредственных социальных контактов. После смягчения карантинных мер большое количество работников продолжает работать удаленно. Последующие изменения в поведении

общества могут привести к сдвигу структуры спроса на товары и перераспределению человеческих ресурсов. Дистанционная работа, как новый подход, к рабочему процессу несет в себе значительные угрозы в межличностных связях и в управлении предприятием (Антонюк и Гарничарова 2021, с. 11). Ограничения в виде запретов на свидания, собрания, массовые мероприятия и срыв многих социальных мероприятий, безусловно, резко контрастируют с концепцией негативной свободы. Как Спиноза понимал свободу, так это понимание необходимости. Небольшая модификация позитивной свободы, как это сделал Берлин, вполне уместна для антипандемических мер. Целесообразнее защитить жизнь и здоровье людей, а также возможность предотвратить массовую нехватку рабочей силы в некоторых ключевых отраслях экономики, которая привела бы к колоссальным экономическим потерям. Рассматриваемые меры не должны быть связаны с ненаучными, необоснованными утверждениями и не должны использоваться в каких-либо политических целях. Научно обоснованные и обоснованные антипандемические меры не должны ассоциироваться с какой-либо метаисторией, философией истории или идеологией. Недопустимо, чтобы антипандемические меры использовались в качестве прокси для их введения. Настоящей причиной в данном случае может быть введение некоего политического произвола. Такое решение должно быть полностью отвергнуто.

Из пандемии и ее разрешения следует извлечь некоторые уроки. Экономические показатели явно указывают в пользу государственного вмешательства в экономику. В споре Кейнс против Фридмана явно выигрывает Джон Мейнард Кейнс. Мы полагаем, что подход Кейнса, поддерживающий необходимость государственного вмешательства для решения текущих экономических проблем государственной экономики, можно рассматривать как более прогрессивный. С другой стороны, подход Фридмана может привести к экономическим кризисам; отсутствие комплексного подхода не сбалансировано, если каждый будет заниматься собой или своим делом, синергетического эффекта не будет. Нулевое государственное вмешательство, опора на ситуацию де-факто с расчетом на то, что свободный рынок решит текущую безработицу, а также крах многих предприятий, означало бы просто экономически неустойчивую ситуацию. Пандемический кризис, который в той мере, в какой мы показали, затрагивает крупнейшие экономики мира, экономически нежизнеспособен без активной помощи государства. В этой ситуации опора на рыночный механизм была бы неэтичной как для работодателей, так и для работников со стороны органов государственной власти.

Пандемия ускорила некоторые способы выполнения работы. Из множества рабочих мест в различных профессиях есть значительное количество тех, которые можно выполнять из дома. „Рабочие процессы и практика становятся все более децентрализованными и адаптируются к увеличению числа работников, работающих на дому“ (Agba, Agba и Chukwurah 2020, стр. 185). Юристы, учителя, клерки, экономисты и многие другие могут работать с помощью техники таким образом, что либо вообще не покидают дом, либо большая часть их работы трансформируется в домохозяйство. Основным условием является подключение к Интернету и технология, которая позволяет отправлять электронные письма, работать с приложениями Word и Excel, разрешать подключение к камере и передачу изображения и звука. Данные возможности имеют интересные экономические последствия. По крайней мере частично, такая занятость может повлиять на нивелирование региональных различий в уровне занятости. Сотрудник, работающий большую часть рабочего времени или дома, не зависит от зарегистрированного офиса работодателя, что позволяет ему жить практически в любом месте. Увеличение этой формы возможностей трудоустройства также означает возможность проживания в регионе, который сразу же предлагает относительно слабые возможности трудоустройства. Таким образом, опыт пандемии может помочь ускорить формы работы, которую можно выполнять из дома. Это, в свою очередь, может помочь увеличить занятость даже в тех регионах, которые предлагают относительно мало рабочих мест на своей территории. В конечном итоге это может привести к прогрессу в нивелировании региональных диспропорций, что является положительным вкладом в повышение качества жизни, экономический подъем приходящих в упадок регионов и, наконец, некоторое применение нивелирующей справедливости Аристотеля на уровне экономики государства.

Выводы. Пандемия covid-19 затронула практически весь земной шар. Только государства с полной изоляцией переживают его практически без последствий. Добивались они этого либо своим географическим положением в сочетании с жесткими мерами, либо очень жесткими директивами государства. Экономическая сторона потерь от пандемии очень

значительна. Мы задокументировали большие экономические потери бывших государств Большой восьмерки, а также Индии. Китай справился с пандемией, в основном за счет нулевой толерантности к вирусу. Экономическая сторона пандемии, заключающаяся в глубоком экономическом спаде, показала правильность взглядов Джона Мейнарда Кейнса. Необходимость спасательных и других мер со стороны государства оказалась решающей. Благодаря вмешательству государства многие хозяйствующие субъекты были сохранены и впоследствии оживлены. Без вмешательства государства пандемия привела бы к ликвидации многих предприятий во многих секторах экономики. В этом контексте хорошо задать один кардинальный вопрос. В какой степени экономические и гражданские ограничения являются нарушением свободы человека? Здесь необходимо различать два основных понятия свободы. Во-первых, это негативное восприятие того, на чем основан политический либерализм. Во-вторых, ее положительное восприятие. Спиноза и Берлин исчерпывающе объяснили это. На наш взгляд, можно нарушать отрицательный смысл за положительный смысл свободы. Это ограничения в экономической и гражданской сфере. В нашем случае это означает сильное обоснование мер на основе доводов, которые исходят от медицины. При позитивной свободе нет места псевдоаргументам, предположениям, латеральным политическим мотивам мер. Меры должны служить защите здоровья, жизни и восстановлению экономики. В то же время пандемия covid-19 ускорила появление новых возможностей трудоустройства. Этот вывод способствовал потенциалу экономической децентрализации. Также открылись возможности для трудоустройства в районах с низким уровнем занятости, без необходимости приходить из дома на работу.

Статья написана при поддержке гранта VEGA 1/0595/21 Меры государственного управления во время COVID-19 и их влияние на качество жизни граждан отдельных сообществ.

Список используемой литературы

1. Агба, MS; Агба, А.М.О.; Чуквур, Д.Ч.; Пандемия COVID-19 и корректировки на рабочем месте / Децентрализация: фокус на удаленную работу в новых условиях, BRAIN. Широкие исследования в области искусственного интеллекта и нейронауки 11 (4), 2020, с. 185-200.
2. Антонюк Н., Гарничарова М. (2021). Персонализация в менеджменте в условиях пандемии COVID-19. Международная научно-практическая конференция "Современные тенденции в бизнесе и менеджменте: теория и практика": Сб. тезисов докладов. Одесса: ОНМУ, 2021, с.198.
3. Берлин, И.; Две концепции свободы, В: Четыре очерка свободы. Оксфорд: издательство Оксфордского университета, 1969, с. 118-172.
4. Блахусякова, М.; Ондрушова, Л.; Карантин и его влияние на хозяйствующие субъекты в Словацкой Республике. Экономика и информатика 18 (2), 2020, с. 29-46.
5. Бобылев, С.; Экологические последствия COVID-19 по мировой и российской экономике, Население и экономика 4 (2), 2020, с. 43-48.
6. Васиев М. и др.; Как пандемия COVID-19 влияет на экономическую устойчивость Китая. Форсайт и управление НТИ 14 (2), 2020, с. 7-22.
7. Вертакова Ю.В.; Феоктистова Т.В.; Реализация антикризисных мер для населения и бизнеса в условиях пандемии коронавируса COVID-19. Экономика и управление 26 (5), 2020, с. 444-454.
8. Гудакова, Ивана; Развитие факторов конкурентоспособности в мировой экономике и в Словацкой Республике. В Млада Веда 2000: антология научных трудов международной научной конференции докторантов: Рачкова долина, 7.-8. Декабрь 2000 г. - Нитра: Словацкий сельскохозяйственный университет в Нитре, 2001 г. ISBN 80-7137-859-3, с. 149-152.
9. Гвиздова, Э.; Радванска, К.; Влияние коронавируса на туризм. В: Современный экономический дискурс. Междисциплинарные аспекты и практики. [электронный документ]: 1. выд. - Майнц (Германия): Logophon Verlag, 2020. ISBN 978-3-936172-58-4, (2020), с. 29-37.
10. Гутте, С.; Перан, Т.; Порчер, Т.; Роль экономических структурных факторов в определении показателей смертности от пандемии: данные о вспышке COVID-19 во Франции, Research in International Business and Finance 54, 2020.
11. Хан, Н. и др.; Критический обзор COVID-2019 в Италии и влияние на ее экономику,

Електронний журнал SSRN, 2020 г. Доступно на SSRN: <https://ssrn.com/abstract=3632007> или <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3632007>.

12. Хильзенрат, П.; Бордерс, Т.; Этика и экономика пандемии COVID-19 в США, Исследования служб здравоохранения и управленческая эпидемиология 7, 2020.
13. Холст, Х.; Фесслер, А.; Нихофф, С.; Covid-19, социальный класс и опыт работы в Германии: неравенство в отношении здоровья и экономических рисков, связанных с работой, European Societies 23, 2021, с. 495-512
14. Хронопулос, Д. К., Лукас, М. Уилсон, Дж. 2020. «Реакция потребительских расходов на пандемию COVID-19: оценка Великобритании». <https://ssrn.com/abstract=3586723>
15. Калабахина, И.; Что после? Очерки ожидаемых последствий пандемии COVID-19 для мировой и экономика и население России, Население и экономика 4 (2), 2020, с. 1-3
16. Кубота, С.; Макроэкономика стратегии выхода из COVID-19: пример Японии, The Japanese Economic Review 72, 2021, с. 651-682
17. Куиу, Ю.; Чен, Х.; Ши, В.; Влияние социальных и экономических факторов на передачу коронавирусной болезни 2019 г. (COVID-19) в Китае, Journal of Population Economics 33, 2020 г., с. 1127-1172 гг.
18. Лахитова, Л. Проблемы длительного ухода во время пандемии COVID-19, В: Территориальное самоуправление как форма публичной власти Опава: Силезский университет, 2020, ISBN 978-80-7510-463-2, с. 163-176
19. Литва, В. и др.; Меры и меры принуждения во время пандемии COVID-19, Health Studies 12 (1), 2020, с. 42-45
20. Мокришова, В. Анализ силы отраслевой среды на выбранном рынке в контексте пандемии COVID-19 в Словакии. В политических, социальных и экономических аспектах Пакта 19 в Европе и Восточной Европе. Варшава. 2021. с. 131-145. ISBN 978-838209-151-9.
21. Нгуен, В. А. Влияние пандемии COVID-19 на мировую экономику, Прага: CTU, с. 101
22. Офори, Ф.; Размышляя о влиянии пандемии Covid-19 на бизнес, группы меньшинств и их последствиях для социально-экономического благополучия в Великобритании, Archives of Business Research 9 (3), 2021, с. 183-197
23. Олииде, Дж. А.; Адетокунбо, А.М.; Фасаня, И. О.; Как COVID-19 влияет на индийские отраслевые акции. Письма об экономике Азии 3 (2), 2022
24. Полачко, Й. Новая категоризация граждан в условиях кризиса: словацкая специфика. В: Социальная работа в современном обществе 1. Вербум, 2021. с.188-200. ISBN 978-80-561-0861-1.
25. Полухина, А.; Концепция устойчивого развития сельского туризма в условиях кризиса COVID-19: опыт России, Journal of Risk and Financial Management 14 (1), 2021.
26. Пшибыла, В.; Бачик, В.; некоторые географические, геополитические и социально-экономические последствия пандемии болезни "covid-19" в словакии, в: акта географіа університатис помэнианаэ 65 (1), 2020, с. 43-75
27. Сингх, А. и др.; Диабет при COVID-19: распространенность, патофизиология, прогноз и практические соображения, Diabetes Metab Syndr. 14 (4), 2020, с. 303-310
28. Шилдс, Дж.; Алроб, З.; Политическая экономия современной пандемии: оценка воздействия COVID-19 на мигрантов и иммигрантов в Канаде. Альтернативные маршруты: журнал критических социальных исследований, 32 (1), 2021
29. Танака, Т.; Окамото, С.; Рост числа самоубийств после первоначального снижения во время пандемии COVID-19, в: Nature Human Behavior 5, 2021, с. 229-238
30. Тиан, В.; Как Китай справился с пандемией COVID-19, Asian Economic Papers 20 (1), 2020, с. 75-101
31. Уманців, Г.; Новіков, В.; Глобальна криза та її вплив на формування фінансової звітності підприємств. Геополітика України: історія і сучасність 26 (1) 2021, с. 188-200

References

1. Agba, M. S.; Agba, A. M. O.; Chukwurah, D. Ch.; COVID-19 Pandemic and Workplace Adjustments/Decentralization: A Focus on Teleworking in the New Normal, BRAIN. Broad Research in Artificial Intelligence and Neuroscience 11 (4), 2020, p. 185-200
2. Antonjuk N., Garnicharova M. Personalizacija v menedzhmente v uslovijakh pandemii COVID-19. Mezhdunarodnaja nauchno-prakticheskaja konferencija "Sovremennye tendencii v biznese i menedzhmente: teorija i praktika": Sb. tezisov dokladov. Odessa: ONMU, 2021, p.198

3. Berlin, I.; Two Concepts of Liberty, In: Four Essays of Liberty. Oxford: Oxford University Press, 1969, p. 118-172
4. Blahušíaková, M.; Ondrušová, L.; Lockdown a jeho dopady na ekonomické subjekty v Slovenskej republike. *Ekonomika a informatika* 18 (2), 2020, p. 29-46
5. Bobylev, S.; Environmental consequences of COVID-19 on the global and Russian economics, *Population and Economics* 4 (2), 2020, p. 43–48
6. Goutte, S.; Péran, T.; Porcher, T.; The role of economic structural factors in determining pandemic mortality rates: Evidence from the COVID-19 outbreak in France, *Research in International Business and Finance* 54, 2020
7. Hilsenrath, P.; Borders, T.; Ethics and Economics of the COVID-19 Pandemic in the United States, *Health Services Research and Managerial Epidemiology* 7, 2020.
8. Holst, H.; Fessler, A.; Niehoff, S.; Covid-19, social class and work experience in Germany: inequalities in work-related health and economic risks, *European Societies* 23, 2021, p. 495-512
9. Hudáková, Ivana; Vývoj faktorov konkurenčnej schopnosti vo svetovej ekonomike a v SR. In *Mladá veda 2000 : zborník vedeckých prác z medzinárodnej vedeckej konferencie doktorandov : Račkova dolina, 7.-8. december 2000. - Nitra : Slovenská poľnohospodárska univerzita v Nitre, 2001. ISBN 80-7137-859-3, pp. 149-152.*
10. Hvizdová, E.; Radvanská, K.; Effect of Coronavirus on Tourism. In: Contemporary economic discourse. Interdisciplinary dimensions and practices. [elektronický dokument]: 1. vyd. – Mainz (Nemecko): Logophon Verlag, 2020. ISBN 978-3-936172-58-4, (2020), pp. 29-37.
11. Chronopoulos, D. K., Lukas, M. Wilson, J. 2020. “Consumer Spending Responses to the COVID-19 Pandemic: An Assessment of Great Britain.” <https://ssrn.com/abstract=3586723>
12. Kalabikhina, I.; What after? Essays on the expected consequences of the COVID-19 pandemics on the global and Russian economics and population, *Population and Economics* 4(2), 2020, p. 1–3
13. Khan, N. et al.; Critical Review of COVID-2019 in Italy and Impact on Its Economy, *SSRN Electronic Journal*, 2020. Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=3632007> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3632007>
14. Kubota, S. The macroeconomics of COVID-19 exit strategy: the case of Japan, *The Japanese Economic Review* 72, 2021, pp. 651–682
15. Lachytová, L. Problematika dlhodobej starostlivosti počas pandémie COVID-19, In: Územní samospráva jako forma veřejné moci Opava: Slezská Univerzita, 2020, ISBN 978-80-7510-463-2, pp. 163-176
16. Littva, V. et al.; Opatrenia a donucovanie prostriedky v čase pandémie COVID-19, *Zdravotnícke štúdie* 12 (1), 2020, p. 42-45
17. Mokrišová, V. Analýza sily odvetvového prostredia na vybranom trhu v kontexte pandémie COVID 19 na Slovensku. In *Polityczne, społeczne a ekonomiczne aspekty covid 19 v europie srodkowej i wschodniejm. Warszawa. 2021. pp. 131-145. ISBN 978-838209-151-9.*
18. Nguyen, V. A. Impacts of the COVID-19 Pandemic on the World Economy, Praha: CTU, p. 101
19. Ofori, F.; Reflecting on the Impact of Covid-19 Pandemic on Businesses, Minority Groups and their Implications for Socio-economic wellbeing in Britain, *Archives of Business Research* 9 (3), 2021, p. 183-197
20. Oliyide, J. A.; Adetokunbo, A. M.; Fasanya, I. O.; . How COVID-19 Influences Indian Sectoral Stocks. *Asian Economics Letters* 3 (2), 2022.
21. Polačko, J. New categorization of citizens in crisis: Slovak specifics. In: *Sociálna práca v súčasnej spoločnosti* 1. Verbum, 2021. pp.188-200. ISBN 978-80-561-0861-1.
22. Polukhina, A.; The Concept of Sustainable Rural Tourism Development in the Face of COVID-19 Crisis: Evidence from Russia, *Journal of Risk and Financial Management* 14 (1), 2021.
23. Przybyła, V.; Bačík, V.; vybrané geografické, geopolitické a sociálno-ekonomické dopady pandémie ochorenia „covid-19“ na slovensku, in: *acta geographica universitatis comenianae* 65 (1), 2020, pp. 43-75
24. Quiu, Y.; Chen, X.; Shi, W.; Impacts of social and economic factors on the transmission of coronavirus disease 2019 (COVID-19) in China, *Journal of Population Economics* 33, 2020, p. 1127–1172
25. Shields, J.; Alrob, Z.; The Political Economy of a Modern Pandemic: Assessing Impacts of COVID-19 on Migrants and Immigrants in Canada. *Alternate Routes: A Journal of Critical Social Research*, 32 (1), 2021.
26. Singh, A. et al; Diabetes in COVID-19: Prevalence, pathophysiology, prognosis and

practical considerations, *Diabetes Metab Syndr.* 14 (4), 2020, p. 303-310

27. Tanaka, T.; Okamoto, S.; Increase in suicide following an initial decline during the COVID-19 pandemic in Japan, In: *Nature Human Behaviour* 5, pp. 229–238

28. Tian, W.; How China Managed the COVID-19 Pandemic, *Asian Economic Papers* 20 (1), 2020, p. 75-101

29. Umanciv, G.; Novikov, V.; Globalna kriza ta ii vpliv na formuvannja finansovoi zvitnosti pidpriemstv. *Geopolitika Ukraini: istorija i suchasnist* 26 (1) 2021, pp. 188-200

30. Vasiev M. et al.; How COVID-19 Pandemics Influences Chinese Economic Sustainability. *Foresight and STI Governance* 14 (2), 2020, p. 7-22

31. Vertakova Yu.V.; Feoktistova T.V.; Implementation of Anti-Crisis Measures for the Population and Business in the Context of the COVID-19 Pandemic. *Economics and Management* 26 (5), 2020, p. 444-454

НАШІ АВТОРИ

Амбрози Маріан - кандидат філософських наук, доцент кафедри суспільних наук, Коледж міжнародного бізнесу ISM Slovakia в Пряшові, Словаччина

Балабаш Ольга Сергіївна - кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

Видобора Володимир Володимирович - кандидат економічних наук, доцент кафедри загальної економічної теорії та економічної політики, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

Галан Людмила Володимирівна - кандидат економічних наук, доцент кафедри публічного управління та адміністрування, Державний університет інтелектуальних технологій і зв'язку, м. Одеса, Україна

Єсіна Ольга Геннадіївна - старший викладач кафедри економічної кібернетики та інформаційних технологій, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

Іванова Тетяна Вікторівна - головний спеціаліст відділу правового забезпечення Регіонального відділення Фонду державного майна України по Одеській та Миколаївських областях, магістр зі спеціальності 072 «Фінанси, банківська справа та страхування», м. Одеса, Україна

Карпачова Ольга Володимирівна - аспірантка, Університет банківської справи, м. Київ, Україна

Коваленко Вікторія Володимирівна - доктор економічних наук, професор, професор кафедри банківської справи, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

Кравець Дар'я Дмитрівна - аспірантка кафедри економічного аналізу, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

Ладонько Людмила Степанівна - доктор економічних наук, професор кафедри мистецьких дисциплін Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т.Г.Шевченка, м. Чернігів, Україна

Левандовська Ханна - доктор економічних наук, професор, Державний університет імені Стефана Баторія, Скерневіце, Польща

Луценко Ірина Сергіївна - кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

Мельник Катерина Петрівна - доктор економічних наук, професор кафедри обліку і оподаткування, Волинський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк, Україна

Несененко Павло Петрович - кандидат економічних наук, доцент кафедри загальної економічної теорії й економічної політики Одеського національного економічного університету, м. Одеса, Україна

Плоскіна Андріана Андріївна - студентка 4-го курсу, факультету економіки та управління, спеціальності 071 «Облік і оподаткування», Волинський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк, Україна

Сергєєва Олена Степанівна - кандидат економічних наук, доцент кафедри банківської справи, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

Хетагурова Діана Олександрівна - аспірантка 2 курсу кафедри менеджменту, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

Хомутенко Алла Віталіївна - доктор економічних наук, професор, завідувачка кафедри фінансів, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

НАУКОВИЙ ВІСНИК
Одеського національного економічного університету

№ 1-2 (290-291), 2022

Матеріали випуску друкуються мовою оригіналу
(українська, англійська, російська)

За достовірність викладених фактів,
цитат та інших відомостей відповідає автор

Рекомендовано до друку та поширення через
мережу Інтернет за рішенням Вченої ради
Одеського національного економічного
університету (Протокол № 5 від 22.02.2022 р.)

Підписано до друку 01.03.2022 р.
Формат 60 x 84 1/8. Папір офсетний.
Друк офсетний. Гарнітура Times New Roman
Ум. друк. арк. 9,3. Тираж 50 прим.

Надруковано в друкарні
ТОВ ВД «Гельветика» 73034, Україна,
м. Херсон, вул. Паровозна, буд. 46-А
Тел.: +38 (0552) 39-95-80
e-mail: mailbox@helvetica.com.ua